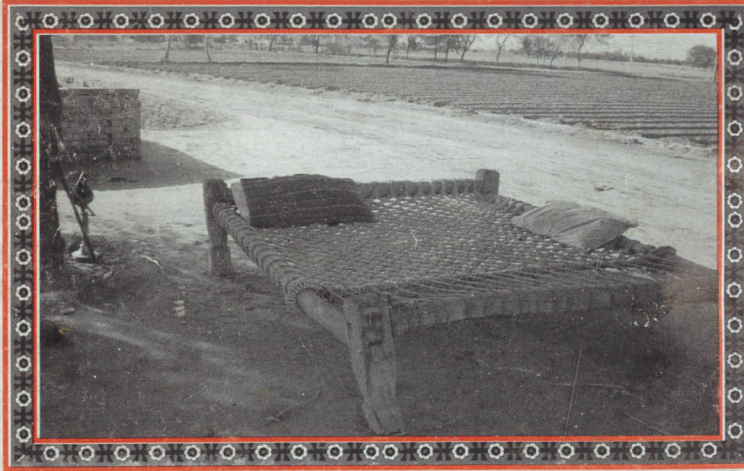

وسوں ویہڑے

شاد نلڈ (دیرہ غازی خان)

اچو کے سرائیکی ادب داسنہیڑو

مارچ 2015ء چیر 2071 ب

وسوں واٹ
محبوب تابش

آپنی سُرَت سنبھال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

باہر گھپ اندھارا تھی گئے

اندروں پوہاں فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

بھریہ ہجوم ارج گم کر ڈیسی

تیکوں تیڈا کال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

کہیں دے نال مرن دے وعدے

چیون کہیں دے نال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

میندی پیریں رچدی رہ گئی

سرتیں رہ گئے تھال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

چیندیں دھپاں ظلم جردیاں

قبریں گھائی جال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

کیٹھی دھوئی دکھدی پی اے

سورتاں سی کوئی حال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

تیں میں واقصہ مخلص

کوڑی دھوڑ دھال فقیرا!

آپنی سُرَت سنبھال

جھانگیر مخلص

وسوں ویہڑے

شادن لُنڈ (دیرہ غازی خان)

وسوں والٹ: محبوب تابش

پانہ بیل: پروفیسر مختار شاہ
کریم بخش خیر
لیسین پھر وائی

مُل 50 روپے

سچاک ادبی سنگت شادن لُنڈ دیرہ غازی خان

Mob: 0301-7527454-0335-6283696

شہر آرزو کتاب کے ساتھ ساتھ ایک خواب بھی ہے۔ جن لوگوں کی رسائی مشہد (ایران) تک ممکن نہیں وہ اس خواب کی بدولت وہاں کی روحانیت کو محسوس کر سکتے ہیں اور یقیناً اس کتاب کے مطالعے کے بعد اُن میں مشہد (ایران) جانے کی خواہش ضرور بیدار ہوگی۔ باقر چکانی نے بڑی محنت سے اس خواب کو سمجایا ہے اور عام لوگوں تک اس کی رسائی ممکن کی۔ باقر چکانی نے اردو ادبیات میں بہاؤ الدین زکریا یونیورسٹی سے ایم اے اردو اور ایل ایل بی کیا۔ فارسی زبان سے بھی وائٹیت رکھتے ہیں۔ شہر آرزو اُن کی پہلی کاوش ہے مزید فارسی ترجمہ شدہ کہانیاں اور اردو افسانوں پر مشتمل کتاب زیر طبع ہے۔

(ادارہ)

ISBN 978-969-636-007-1

9 789696 360071

شہر آرزو
بست چکانی

دستک پبلی کیشنز ماسٹران
0302-7766622
dastakpublication@yahoo.com

تندیر

اداریہ		3
(1)	مابعد نوآبادیاتی عہد تے سرائیکی ادب	اسلم رسول پوری
(2)	سماجی لسانیات	محمد عارف
(3)	لوں لوں جاگد عشق	رحیم طلب
(4)	معیاری سرائیکی املاء	وارث ملک
(5)	حبیب موہاڑ نو یکل افسانہ نگار	سدرارشد ملک
(6)	سرائیکی مرثیے دال ملک الشعراء	مرید عباس عارف
(7)	کہاٹی دی موت	مزار خان
(8)	بندے کوں کتلی بھونیں لوڑ بندری ہے	نانائی رویم واگھا
(9)	ہک دامانی نینگر	عرفان بلوچ
(10)	دھاگے داٹوٹا	موبیاں عرفان بلوچ
(11)	شاعری	اقبال سکری
		عزیز شاہد، رحیم طلب، غلام عباس سیتقی، سیف اللہ آصف، مصطفیٰ خادم

اچ کی گال

ایڈورڈ ڈبلیو سعید اپنی مشہور کتاب (Orientalism) اچ ہک جاہ تیں لکھدے
”اساکوں“ ویکو“ (Vico) دے ایس وڈ کے نظریے تیں پورے چیتے نال سوچن دی لوڑ ہے جو
انسان اپنی تریخ خود بنیندن۔“

اتھوں اے گال چوکھے سو جھلے نال نشا برتھی پوندی ہے جو بند چھڑاواں جاندن جو انھیں
دی جاٹ دا حصہ ہے یا قوت جو آپ بٹا چکن۔ ایس گالوں اداگوں مزید اے آبدے جو تھساں ایس
نظریہ اچ جغرافیہ کوں وی رلا سیکدے ہاؤ کیوں جو ہر اوسوں تے اوند اتاٹا پیٹا، اوندے ہوون
دی تریخی ہونڈ کوں دی ہک لوانڈ کر جینویں اساں اے لے دی گال کریندے ہیں۔ ایس سبانگے
ہر شے دا تصور یا خیال بندے دا گھڑیا جوڑیا ہویا ہے۔

ایس گالوں جیکر ساڈی ہی کوئی گالوی نہی ونجے تاں اے ہکا گال کافی ہے جو پنجاب
یا تخت لہور دی کار، سرائیکستان داوی ہک حقیقی وجود ہے جیدی اپنی ہک تریخ ہے، جھہ، قدیم
دیاں رسماں ریتاں ہن (اوعلمی تے فکری دی ہن محض ثقافتی نیں) آپنے لوظ ہن آتے انھیں دی
نویکلی ڈٹ گھاڑت ہے۔ ایس سا۔ نگر ہک پئے دی ہسائیگی اچ وسن پاروں تریخ راہیں انھیں
ہمیش ہک پئے کوں ٹیک ڈتی ہوی۔ ایس سچ کوں منن دے باد ساڈے ہوون یا ہونڈ دی کہیں گال
تے آلوایا دج سیکدے یا آلو انون ٹھیک ہوی۔

جینویں 19 ویں صدی اچ ساریں قومیں دی مغربی قبضہ گیراں توں آزادی دی
صورت جا جم کیتا تاں ہولیں ہولیں لوکیں کوں ایس گال دا آسرا ملن پیا جو گزریل زمانے
(ماضی) آلا اوسار اسبق و ساٹا پوسی جیرھا قبضہ گیریں دی اُستادی توں ساکوں پکوا یا گیا ہا۔ آپنے
ماضی دا ونجیا ہویا منکھ (منہ چہرہ) تے وگوا یاں مورتاں قبول کرن توں انکاری تھیوٹا پوسی۔ وچار
تے سوچ دے ایس پندھ کوں دنیا Post clonial period داناں ڈتا۔ آتے آپنے ماضی کوں
آپ نوں سروں ولانھن دی اہر کیتی۔ یاد راہوے جو ہندوستان دی آزادی آپنے نال ہک جماندرو
ڈکھن کے آئی جینداناں مذہبی ونڈ ہے۔ ایس کوہترے ڈکھ دھرتی ماء دے ڈوٹو لے کر ڈتے۔

ایں مذہبی و نڈ پاروں بھونیں دے سارے سچ بے ڈکھے کوڑ نال وٹاڈتے گئے جنیں پاروں ایں وٹنڈا ہک وڈا نقصان اے تھیا جو جیرھے تل وطنی لوک ہن انھیں کوں اپنیاں پاڑاں سٹتے ہوا وچ ٹنگٹھاں ہا۔ اصولوں منڈھ ایچ جینویں ہوا ایچ آکے بندے کوں آٹھی ہر شے بند لکھن پئے ویندی ہے تے کہیں شے دی کوئی سدھ نہیں رہندی پر کجھ ویلھا گزرن نال ہولیں ہولیں آپنے لکھیں دے کم کاریں دی سدھ پوون پئے ویندی ہے۔ پر ریاست دے پردھانیں وٹنا ہش ہی جوٹساں ہمیشہ کیتے بے پاڑے (Rootless) تھی کے ہوا وچ بے وزنے راہو تہاڑے۔

جواس بند ہون نتاں تہاڑے ہوون راہون جیون دی ہی کوئی وی صورت اسلام دشمنی، غداری تے وطن دشمنی ہوی۔ کجھ لوکیں تاں پوری تہاڑا نال الزامات دے اے سارے تمنے آپنے سینے لا ہوں سویل نال آٹھی چیل چھڑا گھدی تے کجھ کہیں لام لحاظ، کہیں ڈھکھو آتے آپنے پیٹ پاروں اہ تائیں رگوبندے آندن۔ انھیں دا جرم چھڑا اتلا ہے جو اے آہن ساڈاوی پوسٹ کالونیل پیرید شروع تھی چکے سا کوں آپنے اکھیں ڈیکھن ڈیو، اپنے کنیں سنن ڈیو۔ اے اچو کی گالھ ہے ایں اچو کی گال کوں نہ منن دامل روز جیکھاں پھٹاواں، پگیاں لہاواں آتے ساری عالمی دسوں آپنے آپ کوں بے ملا کرٹ ہے۔

تفہیم ساڈے پربھیں دے ترینجی جٹے تے شریعت دی تلوار چلدی ہے، ساڈی ون پونی ہمت دے رنگیں نال سترے گھریں تے بارود پھڑکے، ساڈیں سبھ سو جھل اکھیں تے بوئیں دے دنگار تھیندین، ساڈے مس لہندے گھبر و Missing Persons تھی کے بے مکھ لاشیں دی صورت گھروندن آٹھی بھونیں پاڑیں نال کھڑیں ہونیں کے تائیں ٹٹکیا تے لڑکایا وچ سبکدے۔ ایہ گالھ سوچن دی ہے۔

محبوب تابش

12 مارچ 2015ء

محمد اسلم رسولپوری

مابعد نوآبادیاتی عہد آتے سرائیکی ادب..... جزوی مطالعہ

نوآبادیاتی نظام ہک ملک دی ڈوجھے ملک کوں آٹھی نوآبادی بناون دانہاں ہے آتے انھیں ملکیں دے درمیان غیر مساوی رشتے آتے نوآبادی دما معاشی، سیاسی، معاشرتی آتے ثقافتی استحصال شامل ہے۔ ایہ نظام سوھوئیں صدی عیسوی کنوں ویہویں صدی دے آدھل تائیں جاری رہیا۔

ایں عرصے وچ نوآبادی دے لوکیں وچ آپنے حقوق دا شعور پیدا تھیا آتے انھیں آبادکاریں کنوں آزادی حاصل کرن دی کوشش شروع کیتی۔ انھیں لوکیں دی جدوجہد آتے بعض عالمی حالات آبادکاریں کوں ڈھلا کیتا آتے ہولے ہولے نوآبادیاں آزاد تھیندیاں پگیاں۔ ڈوجھی عالمی جنگ (1945ء-1939ء) دے بعد اکثر نوآبادیاں آزاد تھیں پگیاں۔

نوآبادیاتی نظام دے ختم تھیون دے بعد دے زمانے کوں جیرھاٹن تائیں جاری ہے۔ مابعد نوآبادیاتی عہد آکھیا ویندے۔ مابعد نوآبادیاتی عہد وچ ہک خاص فکر پروان چڑھی۔ جیرھی نوآبادیاتی عہد دے سیاسی، معاشی، معاشرتی، ثقافتی آتے نفسیاتی اثرات دا مطالعہ کریندی ہے آتے نوآبادیاتی عہد وچ آبادکاریں دی طرفوں نوآبادی دما معاشی آتے تحقیقی سرگرمیں دے پس منظر تے مقاصد کوں اُجاگر کریندی ہے۔ مابعد جدیدیت نال قریبی رشتے دی وجہ کنوں ایہ مقامی بندے دی شناخت تے وجود دے جواز داوی اثبات کریندی ہے۔ (اپنے وجود دے اثبات دا مطلب اپنے کلچر آتے روایات دی بحالی ہے۔ لیکن ایندا مطلب فرسودہ تے قدامت پرستانہ رسمیں دا احیاء کسے نی۔ آتے نہ نوئیں میکنا لوجی کوں اپٹاواں کنوں گریز ہے۔ بلکہ اپنے کلچر آتے صحت مند روایات دی بنیاد تے نویں حالات مطابق حیاتی گزارن ہے۔ جیندے وچ آٹھی قومیتی

شناختی قائم رہے اے ماضی و علمی ادبی کم وی اگو ہاں تھیوے۔

آبادکاریں مقامی زبانیں، ادب، ثقافت اے روایات دامطالعہ کرتے اٹھوں دے لوکیں دی نفسیات کون سمجھیا اے ول ایس علم کون طاقت وچ تبدیل کیا۔ ایس سلسلے وچ آپنی مرتب کردہ انگریزی کتاب ”شمالی ہندوستان داعوامی مذہب اے لوک روایات..... یک تعارف“ وچ ڈبلیو کروک لکھدے۔ ”میڈا مقصد ایہ ہے جو انھیں دیہاتی لوکیں دے عقائد بارے کجھ معلومات کھیاں کیتیاں وچن۔ جنھیں نال اساڈے افسریں دا واسطہ رہندے تاکہ انھیں نسلیں دی پراسرار داخلی حیاتی کون سمجھن ممکن تھی سکے (ترجمہ)۔“ آبادکاریں دے ایس علم مقامی بندے کون معزز ہووٹ دے رتے توں لہاے ”نیٹوز (Natives) وچ تبدیل کرڈتا۔ اے او انسان ہووٹ، بجائے جانور نال وچ رلیا۔

بقول سرسید احمد خان ”(یورپین) کہتے ہیں کہ ہندوستانی بندروں کی مانند ہیں کیونکہ وہ چوتھوں کے ہلکے بیٹھے ہیں۔ کوئی تمیز ان کی معاشرت میں نہیں ہے۔ وحشیوں سے کچھ بہتر ان کا لباس ہے اگرچہ ان کے ساتھ مشابہہ ہے۔ جو جنگلی، وحشی اور غیر مہذب اب تک پہنتے آئے ہیں۔ (1)

آبادکاریں مقامی بندے کون غیر مہذب آکھ تے خود کون مہذب ثابت کیا اے انھیں دی تعلیم تربیت واسطے آپنے علوم، مذہب اے تہذیب سکھائی۔ ایس سلسلے وچ پریگنڈے دا نتیجہ ایہ نکلتا جو مقامی بندہ جبرہا انسانی صلاحیتیں نال مالا مال ہا۔ آپنے اظہار اے نشوونما دے ذرائع کون محروم تھی گیا۔ اے ہولے ہولے آبادکاریں دے بٹائے ہوئے تصور دے مطابق ڈھلدا گیا۔ ایس کم واسطے آبادکاریں ہک استعجاب مقامی حلقہ پیدا کیتا جبرہا انھیں دے موقف کون اگوں تے ودھیندا ہا۔ سرسید احمد خان لکھدن ”جو شخص اپنی قومی ہمدردی سے اور دور اندیش عقل سے غور کرے گا وہ جانے گا کہ ہندوستان کی ترقی کیا عملی اور کیا اخلاقی صرف مغربی علوم کی اعلیٰ درجے کی تعلیم حاصل کرنے پر منحصر ہے۔ اگر ہم اپنی اعلیٰ ترقی چاہتے ہیں تو ہمارا فرض ہے کہ ہم اپنی مادری زبان کو بھول جائیں اور تمام مشرقی علوم کو نیا منیا کر دیں۔ ہماری زبان یورپ کی علمی زبانوں سے انگلیش یا فرنچ ہو جائے۔ یورپ ہی کے ترقی یافتہ علوم ہمارے دست مال ہوں۔ ہمارے دماغ یورپین خیالات سے (مجموعہ مذہب) لبریز ہوں۔ ہم گورنمنٹ انگریزی کے ہمیشہ خیر خواہ رہیں اور

ان کو اپنا محسن مربی سمجھیں۔“ (2)

ایہ ہے سارا نوآبادیاتی بیانیہ جیندے وچ مقامی بیانیہ گم تھی گئے۔ مابعد نوآبادیاتی فکر ایس ساری صورت حال دامطالعہ تے تجزیہ کریندی ہے اے یورپ دی ترقی بارے انھیں دے مہابیانیے دی بجائے مقامی بیانیے کون ولا بحال کریندی ہے۔ اوندے نزدیک تمام کلچرز اے تہذیبیاں برابر حیثیت رکھدن اے انھیں کون جیوٹ دا برابر حق ہے۔

مابعد نوآبادیاتی فکر نال ہک پیا تصور رد نوآبادیات داوی جویا ہویا ہے ایہ انھیں آدرشیں کون رد کریندے جبرہا آزادی حاصل کرٹ دے بعد مقامی حکمرانیں اپٹایا ہویا ہے۔ کیوں جویا آدرشاں نوآبادیاتی نظام دا تسلسل ہن۔ چونکہ انھیں مقامی حکمرانیں آبادکاریں دے تعلیمی نظام تے فکر دے اندر پرورش پاتی ہے۔ ات واسطے انھیں دے رویے مقامی بندے نال آمرانہ تے سامراجی ہن۔ ایہ حکمران مقامی ثقافت اے لوک وزڈم دے انکاری ہن اے ملک وچ آبادکاریں دیاں پالیسیاں رائج کریندن۔ نتیجتاً وچ دی نوں آزاد ملک پسماندہ ہن۔ تاہم انھیں آزاد تھئے ہوئے ملکیں دے کجھ دانشور ایس صورت حال کون باخبروی ہن۔ اے براہ راست یا بالواسطہ طور تے مابعد نوآبادیاتی فکر نال گانڈھارکھدن۔ توڑے جو کھائیں کھائیں انحراف دی موجود ہے۔

سرائیکی شاعری وچ ایس فکر دے اثرات نشا برہن۔ آپنے وجود دے اثبات، اٹنی مٹی نال محبت اے آپنے کلچر دا اظہار سرائیکی شاعریں دے پسندیدہ موضوعات ہن۔ ایس حوالے نال الٹ گھٹ مثالاں پڑتیاں وچ سکھدن۔ لیکن نمونہ صرف ڈو:

صابر چشتی آہدے:

ساڈا جیوٹ تھل

تھل دے اچے بے

ساڈا اتاج محل

مٹاں کوہاں دے پندھ ہن اساڈے

کوئی نہ لے چلے

جیندیں کوئی نہ لے

اساں تاں اپنے تھل کوں اٹھی

اکھ دا پاٹی ڈینوں

اپٹا آپ دیسوں

(چیون اُتم جوگ وچوں)
ایویں اٹھی دھرتی دے موسیں نال جویا ہو یا نا تلجیا۔ مظہر علی تابش

آئی رُت وساخی سانول پر چٹوں ہا

ساڈی پر خلاسی ڈھیر چٹوں ہا

آئی رُت وساخی عمراں ویدی پئی اے

ویلا تھ نہ آسی کجھ دیر چٹوں ہا

آئی رُت وساخی پریں پریں تھریاں

ڈو پچھیاں بھروں ہا ہک چنگیر چٹوں ہا

(ٹھیریاں وچوں)

ارشاد تونسوی، حسن رضا گردیزی، ممتاز حیدر ڈاہر، رفعت عباس، اشوال، اقبال سوکڑی، خالد اقبال، سعید اختر سیال، اسلم جاوید، نصر اللہ خاں ناصر، مالک اشتر آتے ہوں سارے پے شاعرین دا کلام ایں مابعد نوآبادیاتی فکر دی نمائندگی کریندے۔ خصوصی طور تے رفعت عباس دی نویں کتاب ”ماہولی داباغ“ وچ ایں حوالے نال کئی نظماں ہن۔

سرائیکی نظم دے علاوہ سرائیکی غزل وچ وی ایہ فکر پروان چڑھدی پئی ہے۔ انھیں شاعرین وچ ظہیر احمد ظہیر، فریاد ہیروی، حبیب اللہ طارق، ریاض عصمت آتے کئی پے شامل ہن۔ مابعد نوآبادیاتی فکر تے مارکسی فکر دے اثرات کافی گہرے ہن۔ مارکسی مدافعی فکر نال جویے ہوئے کجھ شاعرین دے کلام وچ رد نوآبادیاتی سوچ دے اثرات نمایاں ہن۔ انھیں شاعرین دے کلام وچ قومی شعور دی نال جویا ہو یا ہے۔ جہانگیر مخلص، عاشق بزدار، شفقت بزدار، خورشید بخاری، غبور بخاری آتے نذیر فیض تے اللہ ڈتہ بدنام نمایاں ناں ہن۔

نذیر فیض دی ہک نظم ”سرائیکی وزیر“ وچوں

کیوں غیر داسا تھی بٹ کپا نہیں کیوں ظالم تیکوں بھاٹے ہن

اتھ ہر مظلوم دے سینے تے پئے دکھ دے درد پرائے ہن

اتھ سریں ظلم دی بارش ہے تپیڈے شہر لہور ٹکائے ہن

ہک وار توں ول آسٹ تاں سہی، کیا آہدے لوک نمائے ہن

تپیڈی کار تے جھنڈا نہیں چھکدا، تپیڈے شہر دے واسی بکھے ہن

جیندی بھوئیں تے قبضہ غیر دا ہے، اوہے لوک ہوں ارداسی ہن

نوآبادیاتی نظام دے وارث مقامی حکمرانیں ایتھوں دے مقامی بندے نال کیا کیا ظلم

کمائے انھیں داستانیں نال سرائیکی شاعری بھری پئی ہے۔ سرائیکی زبان دے نابغہ شاعر اشوال

اٹھی مخصوص فکر آتے اسلوب نال پاکستانی حکمرانیں دے جبر کوں ایں رد کریندے۔ ”حاکم حکم

نٹایا“

نچن گاؤں مینہ تے سادوں

چیترو سا کھاجایا

منصب دار منادی کیتی

حاکم حکم نٹایا

مٹھل درگا ہواں چٹن سبکدے ہو

ہارنٹا نہیں سبکدے

شاہ حسین کوں پڑھ سبکدے ہو

میلے گا نہیں سبکدے

ملن ڈو وہ اے ہگلیاں دے وچ

کوئی نہ کہیں کوں ملے

جنیں وی کھلٹا ہووے

اپنے گھر وچ بہہ کے کھلے

نہ کوئی کہیں داد کھڑکاوے

نہ کوئی پوہا کھلے

دیہڑے دے وچ رہوے تلسی

وچ بازار نہ ہلے

جگ دی سانجھ نہ لے بندہ
کہیں درد ہنڈاوے
جو دل آکھے، پاوے، کھاوے
گھرتوں باہر نہ آوے

مابعد نوآبادیاتی عہد وچ ہک نویں نوآبادیاتی عہد دا وی منڈھ پدھند اپے۔ جینکوں
نیوکالونیل ازم یا نیو امپیریل ازم آکھیا ویندے۔ ایہ ہک اتجھے سیاسی جغرافیائی عمل دا نتیجہ ہے
جیندے وچ سرمایہ داری، کاروباری، گلوبل ازم آتے کچھل اپیریل ازم دے ذریعے کہیں ملک
تے براہ راست فوجی اثر یا بالواسطہ طور تے سیاسی اثر رسوخ کوں استعمال کیتا ویندے۔ ایس
نیوکالونیل ازم کوں بعض دانشور سرمایہ داری دا آخری مرحلہ آہدن۔ لیکن میڈا خیال ہے۔ ایہ آخری
مرحلہ طویل وی تھی سگدے کیوں جو حالی کمزور ملکیں وچ سازشیں دے ذریعہ ایہ مرحلہ اپنے رنگ
ڈکھلید اپے آتے پاکستان وی عام طور تے ایندا نشانہ رہندے۔ ایس حوالے نال دہشت گردی
دے پس منظر وچ سلیم شہزاد دا ناول ”گھاٹ“ صورت حال کوں واضح کریندے۔ نامعلوم مقام
توں آندے ہوئے ڈینھوں مقامی بندے کوں اُدھ مویا کیتی ویندن۔ پتہ نہیں لگدا ایہہ ڈینھوں
کتھوں آندے پھین۔ آتے کیوں دودھ دے پھین۔ علامتی حوالیں نال سرائیکی ادب وچ ایہ ناول
پاکستان دیں مشکلات آتے سیاسی صورت کوں سوچئے انداز وچ نشا بر کریندے۔

آج دے عہد وچ پاکستان وچ ہک مقامی نوآبادیاتی صورتحال دی ہے ایس مقامی نو
آبادیاتی نظام وچ داخلی طور تے ہک وڈی قومیت ڈچھیں چھوٹی قومیتیں دا استحصال کریندی ہے
۔ ایہ پنجاب دی طرفوں سرائیکی، سندھی آتے بلوچ قومیت دا استحصال ہے۔ اینکوں عام طور تے
Domestic Impeerialem دی آکھیا ویندے و۔ ایہ زمین، نوکریں تے وسائل تے
قبضے دے علاوہ کہیں قومیت دے وجود تے اوندی زبان تے ثقافت دا انکار ہے۔ جیویں سرائیکی
قومیت تے اوندی زبان دی نفی ہے۔ سرائیکی نظم وچ ایندا اثر نمایاں ہے۔ نذیر فیض دی مشہور نظم
”اتھوں کڈھ پنجابی“ دے علاوہ عزیز شاہد دے کلام وچ ایہ کیفیت نشا بر ہے۔

ساڈیاں نسلاں سنڌاں چا کے دفتر دفتر رلن
پرساڈی کہیں دستک تے مقصوم دے در نہ کھلن

پل پل دی خیرات ہے جیون پل پل عین عذابی
ہر گرسی تے کھورا چہرہ ہر چہرہ پنجابی!
کچھ لوکئیں دا خیال ہے جو ایں داخلی سامراج وچ پنجاب پنجاب دے نال سرائیکی
وسیب دی حد تائیں پختون خواہ وی شامل ہے۔ ایندا اظہار وی سرائیکی ادب وچ ظاہر تھیند اپے۔
غیور بخاری دی نظم ہے۔

جنگ افغان دی گائے گئی
ساکوں رتو رت چا کیتس
ساکوں جگ بدنام چا کیتس
دنیا وچ بے پت چا کیتس
وت اسلام دے ٹھیکیداریں
جوڑی ہے کوئی کوڑ کہانی
وت آئی ڈی پی بن تے آگئیں
اوپرے لوک وزیر ستانی
ساڈی قوم ولا ہن تھیسے
اوڑک ڈوڑی کبھی تنگی
جاہ جاہ دھاڑل ظلم کرین
تھیسے ہر جا خانہ جنگی
نہ کوئی چولستانی رہے
نہ رہے ہن کوئی دامانی
جیکر دیس بچاؤں چاہندیں
سانول اتھوں کڈھ افغانی

سرائیکی دیں کچھ ٹھیں اصناف مثلاً نثر وچ افسانہ آتے ڈرامہ وچ کہیں نہ کہیں
حوالے نال مابعد نوآبادیاتی فکر دے اثرات مل ویندن لیکن سرائیکی ادبی تنقید (ایں کنوں مراد
صرف سرائیکی زبان وچ لکھی ہوئی تنقید ہے) جیرھی مجموعی طور تے تاثراتی رہی ہے۔ حالی ایں فکر

کنوں متاثر نہیں نظر دی۔

مابعد نوآبادیاتی تنقید نوآبادیاتی عہد وچ تخلیق تھیوٹ والے ادب کوں نویں سروں
ڈھدی ہے۔ خصوصی طور تے نوآبادیاتی حکمرانیں اُتے نوآبادیں دے لوکس دے درمیان رشتیں
کوں از سر نو مھلر بندی ہے۔ ایڈورڈ سعید ایندی نشا بر مثال ہے۔ او اٹنی کتاب ”اورینٹل ازم“
وچ اتجھے ادب دا تجزیہ کریندے جیندے اُتے آبادکاریں دی فکر دا اثر ہے۔ مابعد نوآبادیاتی نفاذ
پرائے ادب دے متن دی طے شدہ تشریح یا معنی دی آمریت دا انکار کریندے۔ اونویں صورت
حال دے مطابق نویں معنی تلاش کریندے۔ پس ساختیت دے حوالے نال جیندے تعلق مابعد
جدیدیت نال ہے۔ نفاذ دے نزدیک متن کثیر المعنی ہوندے اُتے بالذات وی۔ مصنف دی
اقتراٹی کنوں آزاد اُتے قاری دے جنم نال متن اپنے نویں تناظر وچ نویں تے بے شمار معانی نشا
کریندے۔ عام طور تے نقاد متن کوں Deconstruct کرتے وال اُتے مدلول دے رشتیں
دے سلسلیں نال معنی دی نویں گول وچ رہندے۔ تنقید دا ایہ اسلوب سرائیکی ادبی نقادیں دی
وچپی داسبب نہیں بٹیا۔

میڈا خیال ہے سرائیکی دے ماضی دے ادب دا نویں سروں ایں طرحاں دا مطالعہ
قاری تے معنی دے حیرت انگیز پہلو روشن کر سکدے۔ اُتے ہن تائیں سرائیکی ادب دا جیرھا
مطالعہ عربی، فارسی، انگریزی اُتے اُردو روایات دے حوالے نال کیٹا گئے او بالکل بے معنی تھی
سکدے کیوں جو متن وچ او معنی نشا بر حصیدے رہیں۔ جیرھے ماضی دے غیر ملکی حکمرانیں پاتے
ہن۔

اتھاں ہک سوال وی پیدا تھی سکدے۔ جو جیرھے ہندہ مقامیت اختیار کر گھسندے یا
کوئی تخلیق کار مقامیت دے حوالے نال لکھدے یا کوئی ادبی نقاد مقامی کلچر تے روایات وچ
کہیں متن دی ڈو جھی وارر یڈنگ کریندے تاں او عالمی ادبی رشتے کنوں ٹرٹ تے خود کوں محدود
کر سکدے۔

میں ایں خیال نال اتفاق نہیں کریندا۔ میڈا خیال ہے کوئی وی تخلیق نسل انسانی دے
مشترک جذبیں کوں اپیل کریندی ہے۔ ات واسطے او کہیں پڑھے لکھے اُتے باذوق قاری لیوں
اجنبی نہیں ہوندی۔ البتہ صرف زبان رکاوٹ بن سکدی ہے۔ جیندے اُتے قابو پا تاوئج سکدے

آج ہومز ملٹن، گوئٹے، پابلو نرودا، فردوسی، حافظ، شاہ لطیف، ٹیگو، خولجہ فرید، کبیر وغیرہ اجنبی نہیں
ریسے۔ بنیادی گالھ ایہ ہے جو تحریر وچ تخلیقی جوہر کتلا ہے اُتے کیوں او عالمی انسان دے جذبیں
کوں بیدار کریندے۔

مختصر میں آٹنی گالھ اتھاں ختم کرینداں جو مابعد نوآبادیاتی عہد دی فکر ایہ آہدی ہے
جو آبادکاریں اساڈا علم حاصل کرتے اوکوں آٹنی طاقت بٹائے۔ اُتے اساں بیٹویں تھی گویں۔
اگر اساں اپنے علم اُتے روایات کوں آٹنی طاقت وچ بدلویں تاں وُل ڈاڈھے تھی سکدوں اُتے
نویں سروں اپنے سارے ادب دا تجزیاتی مطالعہ اساڈی رہنمائی کر سکدے۔

حوالہ جات

- 1۔ نیز، ناصر عباس۔ مابعد نوآبادیاتی۔ اُردو کے تناظر میں۔ پہلی اشاعت 2013ء۔ صفحہ
نمبر 42-41۔ اوکسفرڈ یونیورسٹی پریس۔ نمبر 38۔ سیکٹر 15۔ کورنگی انڈسٹریل ایریا۔ پی او بکس
نمبر 8214۔ کراچی۔ 74900۔

- 2۔ سر سید احمد خان، مقالات سر سید۔ مجلس ترقی ادب لاہور۔ 1963ء۔ صفحہ نمبر 66

سماجی لسانیات

محمد عارف

سماجی لسانیات جینکولن انگریزی وچ Sociolinguistics آکھیا ویندے ایہہ زبان دا مطالعہ سماج دے حوالے نال کریندی ہے۔ زبان ہک سماجی شے (Phenomenon) ہے۔ ہین پاروں زبان تے سماج دا آپس وچ گہرا تعلق ہے تے ڈوہیں ہک ڈوجھے تے اثر انداز تھیندن۔ زبان معاشرے تے اثر انداز تھیندی ہے تے معاشرہ زبان تے اثر انداز تھیندے۔ جے زبان معاشرے تے اثر انداز تھیوے تاں اینکوں زبان دی سوشیالوجی آبدن تے جے معاشرہ زبان تے اثر انداز تھیوے تاں اینکوں سماجی لسانیات آکھیا ویندے۔ مطلب ایہ تھیا جو سماجی لسانیات دی توجہ دامرکز یہ ایہ ہے جے معاشرہ زبان تے کیوں اثر انداز تھیندے تے زبان ایہ: ان تے کیہڑے کیہڑے اثرات مرتب کریندے۔ سماجی لسانیات دی اصطلاح سب توں پہلے تھامس کیلن ہڈسن (Thomas Callan Hodson) 1939ء وچ ورتی۔ تھامس کیلن ہڈسن اپنے ہک مضمون "Sociolinguistics in India" (بھارت وچ سماجی لسانیات) وچ ورتی۔ انہاں دا ایہ مضمون ہندوستان دے ہک تحقیقی رسالے "Man in India" وچ شائع تھیا۔ سماجی لسانیات کوں مزید ترقی تے وسعت ڈیوٹ وچ ولیم لیبوف (William Labove) دا ناں وی ہوں قابل ذکر ہے۔

سماجی لسانیات دے اہم ترین موضوعات درج ذیل ہن:

1- معاشرہ (Society)

2- زبان (Language)

3- لہجے (Dialects)

- 4- زبانوں دے ٹبر (Language Families)
- 5- دنیاں دیاں زبانوں (World Languages)
- 6- زبان دیاں طرز (Language Varieties)
- 7- زبان دی تبدیلی (Language Change)
- 8- زبان دا ضیاع (Language Loss)
- 9- زبان دی منتقلی (Language Shift)
- 10- زبان دا احیاء (Language Revival)
- 11- زبان دی منصوبہ بندی (Language Planning)
- 12- لوڈے وات زبانوں (Endangered Languages)
- 13- لسانی تبدل (Code Switching and Code Mixing)
- 14- ڈو لسانیات تے کئی لسانیات (Bilingualisms and Multilingualisms)
- 15- مستعاریت (Bowrowing)

ایں توں علاوہ زبان، سماج، زبان دا علاقہ، ہمسایہ زبانوں، لسانی تعصب، زبان تے طاقت، زبان تے سیاست، ذریعہ تعلیم، اقلیتی زبانوں تے انہاں دا مقدر، لسانی تحریکاں وچ زبانوں دا کردار، زبان دے مناسب ایہے موضوعات سماجی لسانیات دے دائرہ کار وچ آئدن۔

معاشرہ (Society)

معاشرے توں مراد انسان دا اوہ گروہ ہے جہڑا کہیں ہک خاص مقام تے ماحول وچ رل مل تے رہندے تے ہک مشترکہ تہذیب تے ثقافت دا وارث تے مال ہوندے۔ سماجی لسانیات دے حوالے نال جہڑے ویلھے اسان معاشرے یا سماج دی گالھ کریندے ہین تاں ایں سماج دے عناصر ترکیبی دا اہم ترین عنصر ایندی او مشترکہ مادری زبان ہوندی ہے جہڑی انہاں دی تہذیب تے ثقافت دی آئینہ دار ہوندی ہے۔ سماجی لسانیات ایں شے دا مطالعہ کریندی ہے جو معاشرہ اپنے لوکاں دی زبان کیوں تے کیڑھے کیڑھے اثرات مرتب کریندے۔ سماجی لسانیات وچ او معاشرہ جیندے وچ لوک ہک مشترکہ زبان پلیندن اینکوں Speech

زبان (Language)

سماجی لسانیات وچ ڈیڑوں چیزاں ہوں اہم ہن ہک معاشرہ تے ڈیڑھی زبان۔ زبان انسان دی ہک صلاحیت تے ایندا ایجاد کردہ آوازاں تے علامتاں دا ہک نظام ہے۔ اس صلاحیت نال انسان اپنے جذبات، احساسات تے تجربات دا اظہار کریندے تے اس اپنے ایجاد کردہ نظام نال لکھن، پڑھن، سنن تے بولن دے قابل تھیندے۔ انسان دی اس صلاحیت تے اوندے اس نظام تے ایندے سماج دے کئی اثرات مرتب تھیندے۔ جنہاں دے مطالعے کوں سماجی لسانیات دا علم آکھیا ویندے۔

لسانی گروہ (Speech Community)

Speech Community (سماجی لسانیات تے لسانی بشریات دی ہک اصطلاح ہے۔ اس توں مراد لوکاں دا ادھ گروہ جہڑا کہیں زبان دی کوں جنیں قسم ورتیندے۔ ایہ لوک زبان کوں بولن تے ڳالھ مہاڑ کوں سمجھن کیتے کجھ مشترکہ اصول تے قاعدے رکھیندے۔

زبان دیاں طرز ازاں (Language Varieties)

اینکوں زبان دے تغیرات وی آہدن۔ زبان دیاں طرز ازاں یا تغیرات توں مراد جو کہیں دی ہک زبان کوں بولن آ لے ڈے ویندے زبان کوں کو جنیں طریقے (Same way) نال نی بولیندے۔ ہکا بولن آلا وی ہر ویلھے زبان کوں کہے طریقے نال نی بولیندا۔ ماء پیتو نال ہی طرحاں بولیندے، استادان نال ہی طرحاں، یاراں نال ہی طرحاں نال، بالاس نال ہی طرحاں، تربیتیں نال ہی طرحاں، ڈاکٹر نال ہی طرحاں، ڳالھیاں نال ہی طرحاں، ایہ سب ہک زبان دیاں مختلف قسماں ہن۔ سماجی لسانیات وچ Dialect, Pidgin, Creole، وغیرہ سب زبان دیاں طرز ازاں دے زمرے وچ آئدن۔ زبان دیاں طرز ازاں دیاں ڈوڈے ہسپیاں وچ تقسیم کیتا ویندے۔

1- ورتن ہارنال بھوئل طرز ازاں User-related Varieties

2- ورتا وے نال بھوئل Ues-related Varieties

زبانوں دے ٹبر (Language Families)

دنیا دیاں ساریاں زبانوں دی مختلف ٹبراں وچ ونڈ کیتی گئی ہے۔ اس طرحاں ہر زبان دا تعلق کہیں نہ کہیں ٹبر نال ہے۔ اینکوں زبان دا ٹبر (Language Family) آکھیا ویندے۔ سماجی لسانیات دا ہک اہم اصطلاح ہے۔ ایندے نال ایہ پتہ لگدے جو کہیں ہک زبان دا تعلق زبانوں دے کسے ٹبر نال ہے۔ لسانیات دے ماہراں دنیا دیاں زبانوں کوں انہاں دیاں خصوصیات دے حوالے نال انہاں کوں مختلف خانداناں وچ ونڈتے انہاں دا مطالعہ کریندن۔ اینکوں زبانوں دی درجہ بندی وی آکھیا ویندے۔ زبان دی درجہ بندی دے ترائے طریقے اختیار کیتے ویندن۔

1- جغرافیائی (Geogaphically)

2- نسلی (Genetically)

3- صنفی (Topologically)

دنیا دی ساریاں زبانوں کوں چھتری (36) ٹبراں وچ وی تقسیم کیتا ویندے۔ 8 ٹبراں وچ وی تقسیم کیتے ویندے۔ سرائیکی تے اردو وچ دنیا دے ٹبراں دی 8 آلی تقسیم دا ذکر زیادہ ملدے۔ دنیا دیاں زبانوں دے اٹھ (8) مشہور ٹبراں ایہ ہن۔

1- سامی	2- ہند چینی	3- دراوڑی
4- مونڑا	5- افریقہ دی بانٹو	6- امریکی
7- ملایا	8- ہند یورپی	

انہاں اٹھ ٹبراں وچوں ہند یورپی زبان واسب توں وڈا تے قدیم ٹبر (Family) ہے۔ سرائیکی زبان دا تعلق وی ایس ٹبر دے ذیلی ٹبراں وچ تھیندے۔

دنیاں دیاں زبانوں (World Languages)

دنیا وچ ہوں ساریاں زبانوں پولیاں ویندیاں ہن۔ زبان دے حوالے نال کم کرکں آلیاں مختلف تنظیمیں تے اداریاں وچ پولیاں و جنجن والیاں زبانوں دی تعداد اٹنی اٹنی تحقیق دے حوالے نال پیش کیتی ہے۔ انہاں دی ایس گول پھروں دے نتیجے وچ انہاں زبانوں دی

جیہڑی تعداد سامنے آئی ہے اوہک پڑو جھتوں مختلف ہے تے ایہ تعداد کوئی حتمی تے یقینی وی کائنی۔
پر قول وی ایندے نال دنیا وچ پو لی وئجئن آلی زبانوں دی تعداد بارے کجھ نہ کجھ اندازہ ضرور
تھیندے۔ ایں تعداد دی کمی بیشی دی وجہ انہاں اداریاں تے تنظیمیں دا تحقیقی طریقہ کار دا مختلف
ہوون ہے۔ فرانسیسی اکیڈمی دی گول پھروں دے مطابق دنیا وچ پو لی وئجئن آلی زبانوں دی تعداد
2796 ہے۔ استھنالاگ (Ethnologue) ہک ویب سائٹ ہے تے دنیاں دیاں زبانوں
دے اعداد و شمار رکھیندی ہے۔ ایندے ہنئیں 17 ایڈیشن دی چھپ چکن تے ایندے
17 ویں ایڈیشن دے مطابق دنیا دیاں موجودہ زندہ زبانوں دی تعداد 7106 ہے۔

لوڈے وات زبانوں (Endangered Languages)

زبان انساناں آلی کارجدیاں دی ہن تے مردیاں وی ہن۔ دنیا وچ ہوں ساریاں
زبانوں ہن۔ انہاں وچوں کئی زبانوں صفحہ ہستی توں مٹ چکیاں ہن۔ تے کئی زبانوں دے مَر
مک وئجئن دا خطرہ پیدا تھی چکے۔ جہاں زبانوں کوں مَر مک وئجئن دا خطرہ پیدا تھی چکے انہاں کوں
ساجی لسانیات وچ لوڈے وات زبانوں (Endangered Languages) آکھیا
ویندے۔ زبانوں ہک پڑینہ وچ نی بندیاں تے نہ ای ہک پڑینہ وچ مرویندیاں ہن۔ جے کوئی
قدرتی آفت ناں آونجے تے انسانی ظلم تے ستم دے ہتھوں کئی زبانوں دے پو لئیں آلیاں دی نسل
کشی نہ کیتی ونجے تاں ول زبانوں مَر مک وئجئن وچ صدیاں دا عرصہ لیندیاں ہن۔ جہاں زبانوں
دے پو لئیں آلے اہٹی زبان چھوڑ تے پڑو جھیاں زبانوں پو لئیں لگ وئجئن تاں او زبانوں مَر مک
وئجئن دے خطرے وچ آویندیاں ہن تے انہاں زبانوں کوں لوڈے وات زبانوں آکھیا ویندے
۔ دنیا دیاں ہوں ساریاں زبانوں لوڈے وات دے زمرے وچ آندیاں ہن پر انہاں دے پو لئیں
آلے اہٹی زبان کوں چھوڑی ویندن تاں او پڑینہ دور کائنی جواہیر زبانوں دی ہک پڑینہ لوڈے وات
زبانوں دے زمرے وچ آوسین تے سرائیکی زبان وی ہتاں زبانوں وچ شامل ہے جیہڑی آج
تک دنیا دیاں لوڈے وات زبانوں دے زمرے وچ آندی ہے پر جیویں ایندے پو لئیں آلے اہٹی
زبان کوں پو لئیں چھوڑی ویندن تے او پڑینہ وی آوسین جڈاں ایہ زبان لوڈے وات زبان ہن
ویسی۔

یک لسانیات ، ذولسانیات تے کئی لسانیات (Monolingua , Bilingualims and Multilingualualims)

ہک زبان پو لئیں دی صلاحیت تے مہارت کوں یک لسانیات
(Monolingualism) آکھیا ویندے تے ہک زبان کوں مہارت نال پو لئیں دی صلاحیت
رکھن آلے کوں یک لسان (Monolingual) آکھیا ویندے۔ پڑو زبانوں پو لئیں دی مہارت
تے صلاحیت کوں ذولسانیات آکھیا ویندے تے پڑو زبانوں کوں مہارت نال پو لئیں دی صلاحیت
رکھن آلے کوں پڑو لسان (Bilingual) آکھیا ویندے۔ تے پڑو توں زیادہ زبانوں کوں پو لئیں
دی صلاحیت دی مہارت کوں (Multilingualism) آکھیا ویندے تے پڑو توں زیادہ
زبانوں کوں مہارت نال پو لئیں دی صلاحیت رکھن آلے کوں کئی لسان یا کثیر لسان
(Multilingual) آکھیا ویندے۔ پاکستان دے زیادہ تر لوک کئی لسان یا کثیر لسان
(Multilingual) ہن۔ سرائیکی خطے دے لوک اہٹی مادری زبان وی پو لیندن، اُردو جیہڑی
ساڈی قومی زبان ہے اوکوں وی پڑھدن، پو لیندن تے لکھیندن۔ ایویں ای پڑو جھیاں علاقائی
زبانوں پنجابی تے سندھی کوں وی سکھدن تے پو لیندن۔ انگریزی بین الاقوامی زبان ہوون تے
پاکستان دے تعلیمی اداریاں وچ لازمی ہوون تے سرکاری زبان ہوون پورے پاکستان
وچ پڑھی لکھی، سٹی تے پو لی ویندی ہے۔ ساجی لسانیات ایں شے دا مطالعہ کریندی ہے جو
Bilingualims and Multilingualims تے داکھیں ہک زبان کوں کتنا نقصان
تھیندن یا کیکھڑے کیکھڑے فائدے تھیندن۔

زبان دا ضیان (Language Loss)

زبان دا ضیان (Language Loss) ساجی لسانیات دی اہم اصطلاح تے
ہوں اہم موضوع ہے۔ زبان دے ضیان توں مراد زبان دا نقصان۔ زبانوں دی نشوونما وی
تھیندی ہے، ایہ ترقی وی کریندیاں ہن پر ایندے نال نال زبانوں کوں کئی نقصان وی پہنچدن۔
زبان کوں نقصان دی تھیندن تے ایہ وی ہک حقیقت ہے جو زبان دا نقصان خود انسان دا نقصان
*..... اے خیال مضمون نگار دے ساڈا ایں جو اُردو ساڈی قومی زبان ہے۔ اسباں ایں ملک اچ اُردو کوں قومی
زبان اصلوں نیں سکھدے۔

ہے۔ زبان دے نقصان نال ہک معاشرے تے اوندی تہذیب تے ثقافت کوں نقصان پہنچدے۔ زبان دے نقصان دیاں کئی صورتاں ہن۔ جہڑے ویلھے ہک خاندان ہجرت کرتے شہر یا کئی ڈوجھے ملک لگا ویندے تاں اُتھاں وُج تے اوائی زبان دی بجائے اوں علاقے، معاشرے یا ملک دی زبان پوٹن لگ ویندے تاں ایندے نال اُنہاں دی مادری زبان جینکوں سماجی لسانیات وچ فرسٹ لینگویج (پہلی زبان) آہدن اُوکوں کئی حوالیاں نال نقصان تھیندے۔ ذخیرہ الفاظ دا نقصان تھیندے، تلفظ دا نقصان تھیندے، اہٹی تہذیب تے ثقافت توں دور تھیندن۔ اہٹی تہذیب تے ثقافت وچ موجود لوک دناوت (Folk wisdom) توں محروم تھیندن، اہٹی زبان پوٹن توں شرمشاری محسوس کریندے تے ایندے نال اعتماد وچ کمی آندی ہے اُتے اندر موجود وسکت تے صلاحیتاں (Talent and abilities) اہکوں تے نی ودھدیاں تے ترقی نی کریندیاں۔

زبان دا احیاء (Language Revival)

زبان دا احیاء سماجی لسانیات دی اہم ترین اصطلاحاں وچوں ہک اصطلاح ہے۔ اینکوں انگریزی وچ Language Revival تے کجھ سماجی لسانیات دے ماہرین اینکوں Language Revivalization وی آہدن۔ زبان کوں کئی طریقیاں نال نقصان تھیندے۔ زبان کوں پوٹن آ لے جہڑے ویلھے اہٹی زبان کوں اپنے مختلف مجبوریاں دی وجہ توں پوٹن چھوڑ دیندن تے اینکوں Language Shift آہدن تے اندے نال زبان کوں بہوں نقصان تھیندے۔ زبان دی منتقلی نو جوان نسل کوں فی تھیندی یا پوری طرحاں فی تھیندی تاں زبان کوں ناقابل تلافی نقصان پہنچدے۔ ایند لازمی نتیجہ ایہ نکلدے جو زبان لوڈے وات زبانناں Endangered Language دے دائرے وچ داخل تھی ویندی ہے تے جے ایہا صورتحال جاری راہوے تاں ول زبان دا مہتمام Language Death تھی ویندے۔ زبان دے محبتی Language ایس زبان کوں مرمنک وُج توں روکنی کیے، یا مرمنک وُج توں آلے زبان کوں دوبارہ زندہ کرک دا اہر کریندن۔ ایس طرحاں دے اہر (Efforts)، جتن تے طریقیاں کوں زبان دا احیاء آکھیا ویندے۔

کوڈ سوچنگ تے کوڈ مسکنگ (Code Switching and Code Mixing)

کوڈ سوچنگ تے کوڈ مسکنگ سماجی لسانیات دیاں ڈواہم اصطلاحواں ہن تے سماجی لسانیات دے مطالعے وچ انہاں دا ذکر عام طور تے تھیندے۔ جہڑے ویلھے ہک بندہ ہک زبان پولیندے پولیندے کئی ڈوجھی زبان پوٹن شروع کر ڈیوے تاں ایس عمل کوں سماجی لسانیات وچ کوڈ سوچنگ آہدن تے جہڑے ویلھے ہک بندہ ہک زبان پولیندے، پولیندے متکلم کنیں ڈوجھی زبان دا کوئی ہک پورا جملہ، کوئی Phrase کئی ہک مرکب لفظ یا کئی ہک لفظ ورتیندے تے اینکوں کوڈ مسکنگ آہدن۔ ایس طرز عمل وچ کئی عوامل داخل ہے۔ متکلم اہٹی علییت دے اظہار کیے وی کوڈ سوچنگ تے کوڈ مسکنگ دا استعمال کریندے، کتھائیں او اہٹی کالھ دی کالھ دی وضاحت کیے ایس طرز عمل کوں اختیار کریندے تے کتھائیں اوکوں اہٹی کالھ کیے موزوں کوظ اہٹی زبان وچ ملن تاں وی او کوڈ مسکنگ تے کوڈ سوچنگ دا درتھاوا کریندے۔ ایندے نال کتھائیں ابلاغ وچ آسانی پیدا تھیندی ہے تے کتھائیں ایندے نال ابلاغ وچ رکاوٹ پیدا تھیندی ہے۔ سماجی لسانیات وچ ایس طرز عمل کوں چنگانی سمجھیا ویندا کیوں جو ایندے نال زبان کوں نقصان پہنچن دا امکان زیادہ ہوندے۔ کوڈ سوچنگ دیاں چار قسمیں وی بیان کیتیاں ویندیاں ہن۔

- 1: Intersentential Switching
- 2: Intra-sentential Switching
- 3: Tag-switching
- 4: Intra-word Switching

زبان دی منصوبہ بندی (Language Planning)

عام طور تے زبان دی بہتری تے زبان دی ترقی کیے ہک سوچی سمجھی کوشش (Effort) جیہڑی سرکاری سطح تے کیتی وُجے اوکوں زبان دی منصوبہ بندی آکھیا ویندے۔ زبان دی بہتری تے ترقی دی ایہ کوشش (Effort) سوچی سمجھی ہوندی ہے۔ نیم سرکاری ادارے تے انفرادی طور تے افراد دیاں کوششاں کوں وی زبان دی منصوبہ بندی داناں ڈتا ویندے۔

ایندے وچ زبان داکم، ایندی ساخت، ایندی آموزش کوں بہتر تے موثر بناوٹی دی کوشش کیتی ویندی ہے۔ زبان دی منصوبہ بندی دیاں ترانے قسماں ہن۔

Language Status :1

Corpus Planning :2

Acquisition Planning :3

زبان دی منصوبہ بندی دے درج ذیل ہدف (Goals) بیان کیتے ویندن:

1: زبان دا پھیلاؤ

2: زبان دی اصلاح

3: زبان دی مہارت

4: زبان دا احیاء

5: زبان دی معیاریت

6: لغاتی جدت

7: زبان دی سادگی

8: زبان دی بحالی

سماجی لسانیات دے حوالے نال زبان دا مطالعہ ہوں اہمیت اختیار کریندا ویندے۔ کہیں وی زبان کوں جھڑے ویلھے سماجی لسانیات دے حوالے نال پڑھن تے ڈیکھن دی کوشش کریندے ہن تاں ول پتہ لگدے جو ایس زبان دی موجودہ حالت کیا ہے۔ ایہ زبان دنیا دیاں زبانوں دے کیہڑے خاندان نال تعلق رکھیندی ہے۔ ایہ زبان ترقی آلے پاسے ویندی پئی ہے یا تنزلی آلے پاسے۔ ایہ زبان کیہڑے علاقیاں وچ بولی ویندی ہے۔ ایس زبان دے بولن آلیاں دی تعداد کیا ہے۔ انہاں دے مختلف لہجے کیہڑے کیہڑے ہن۔ ایس زبان کوں مرنگ وچن دا خطرہ تاں کائنی۔ ایس زبان دی منصوبہ بندی تھیندی پئی ہے یا کوئناں۔ ایس زبان کوں احیاء دی لوڑ ہے یا کوئناں۔ ایہ زبان لوڈے وات زبانوں دے زمرے وچ آندی ہے یا کائنات۔ مختصر ایہ جو سماجی لسانیات دا دائرہ کار ہوں وسیع ہے تے آؤن آلے وقتاں وچ ایندی اہمیت ودھسی تاں سہی کھنسی کائنات۔

رحیم طلب

لُوں لُوں جاگد عشق

خداے سخن میر تقی میر کہیں موقعے تے آکھیا ہئی جو

میر تو عشق بازی کر حقیقی کر یا مجازی کر

میں آہداں جو ایس کائنات تے ایندے کل کل پڑے ایس عشق دا نتیجہ ہن۔ میں سمجھداں ہر حرکت کریندی شے وچ روح ہے پر کائنات دی روح عشق ہے۔ زمین، آسمان، اندھارا، سوجھلا، بھاء تے پاٹی، خیر تے شر سب عشق دیاں پرتاں ہن۔ عشق دی حکومت ہے ایس قدرت دے کارخانہ وچ۔ اگر عشق نہ ہووے ہاتاں کائنات دا نظام صورت نہ پکڑیندا۔ عشق بغیر زندگی دبال ہے عشق کوں دل ڈیون کمال ہے۔ جند ڈیون معراج ہے۔ بھاء عشق دی گرمی ہے۔ موت عشق دی بے ہوشی ہے۔ زندگی عشق دی جاگ ہے۔ رات عشق دی نندر ہے۔ ڈینہ عشق دا سوجھلا ہے۔ مسلم عشق دا جمال ہے۔ کافر عشق دا جلال ہے۔ نیکی عشق دی قربت ہے۔ شر عشق دا رقیب ہے۔ غور کیتا ونجے تاں عشق دا مقام عبادت و ریاضت، مشاقیت تے سب محبتاں توں اچا ہے۔

ہر آرٹ عشق اے، اظہار دا اک ادنیٰ چہانمونہ ہے۔ آرٹ زندگی ہے۔ زندگی وچ آرٹ ہے۔ آرٹ تے زندگی لازم و ملزوم ہن۔ ہر فنکار زندگی کوں کیوں محسوس کیتے۔ او او اندے فن اچ جھاتی مارتے پر کھ سکدے وے۔ شاعری آرٹ دا اولین اظہار ہے۔ شاعری عشق دی پرموٹرز ہے۔ ہر شاعر کجھ نہ کجھ عشق دے پینڈے کوں جھاگے۔ عشق دا پینڈا جھاگن دے بعد ای او اندے مٹی جٹے تے روح کوں عشق دے لطیف وجود دا احساس تھئے۔

ڈاکٹر گل عباس اعوانی قتل دا چھوڑ ہے۔ عشق دی راہ دا پاندھی ہے۔ اوکوں وسیب نال

عشق ہے۔ میں ایہ اکھینداں جو عشق دیاں کئی پرتاں من رنگ من، ڈھنگ من، ایہ بندے دی
لوں لوں اچ وڑ وچے تاں لوں لوں اکھ بن دید کیجے لوہندی ہے۔ ایہ عشق گل عباس اعوان دی
لوں لوں وچ وڑ گے آتے اڑ گے، ویندانی ڈیڈی اچ کھڑ گے۔ نہ ایہ عشق باہر ہے نہ اندر ہے۔

ڈاکٹر گل عباس اعوان دا عشق دکھرا ہے۔ اوندے عشق دے دکھ پر اچ وڑی چس
ہے، دھرتی دی خوشبو ہے۔ من دی سچائی ہے۔ عشق دے احساس کوں پاوٹ ساکے دی کشت
کشا لے کیتے پوندن۔ اوکھی راہ ضرور ہے لیکن پیرا کو نہاں رکھٹا پوسی۔ ایہ گالھ گل عباس آہدے:

دکھیں بھا نال آپ کوں ساڑ مٹھل

شالا ڈھاوی حرص دی ماڑ مٹھل

ہیلاس تاں دل توں باہر تھیوے

سیں خیر منگو شالا خیر تھیوے

توں عشق دے گاؤں گاندا جُل

سب تھیاں تھڈیاں ساہندا جُل

گل عباس اعوان عشق اچ کلاتھی کے کہیں کہیں ویلے خود اپنے آپ نال الاٹاں
تھیندے۔ او آپ ای آہدے جو کیوں حال سٹاواں دل دا کئی محرم راز جو نی ملدا۔ پر جھڑا گل
عباس اعوان دا مسئلہ نی ایہ ہر سچے عاشق دا مسئلہ ہے۔ عاشق ہمیشہ آہٹی ذات نال گالھ مہاڑ
کریندن کیوں نہ کرن، کیوں جو اٹھاں دی سوچ دی سطح کچھ ہی ہوندی ہے جیہڑی جو عام بندہ
اوس سطح تے نہ آسکدے تے نہ سمجھ سکدے۔ گل عباس اعوان آپ مہاڑیاں گالھیں کیوں
کریندے:

تیں آکھیا ہی عشق اچ ایس تھیندا ہے

گل اچ منکے سیند سنداواں مل آئے سانول

تیں آکھیا ہی عشق دی جوت گھانواں ہے

ڈیکھ عباس کوں کیوں عشق اچ گل آئے سانول

ڈاکٹر گل عباس اعوان تے اپنے عشق دے اظہار کیجے عالمگیر استعارے درتے من۔

تشبیہاں من بھاوٹیاں من۔ رنگ سبھے عشق رنگے من۔

کدی گل اچ منکے ڈیندا ہے

کدی متھے لکے لیندا ہے

کدی تھل اچ آن زلیندا ہے

کدی کر بل آن سچیندا ہے

کدی ہتھ وچ کنکن ہوندے من

کدی چچ منکن ہوندے من

ساہ ساہ وی لنگھن ہوندے من

سر سولی منکن ہوندے من

عشق دا احساس دل تے روح اچ اینویں نی بھٹھدا جڈاں تیں دل صاف شفاف
شیشہ نہ تھی وچے۔ دل شیشے دی حفاظت اینویں کریندی ہے جیہڑی جوششے دے تحفظ دا احساس ہر
بندے کوں پتہ ہے۔ لیکن ایہ عشق اچ بھامنے زور ہے کہیں وی وٹھ اچ نہیں۔ ایہ لگ ویندے زورا
زوری کہیں دا کوئی وس نی۔ عشق آہدے جو

تیں نہیں سٹیا میکوں عشق آہدن

میں چوڑاں طبق کنبائی راہنداں

گل عباس وی عشق دے سیکڑے سکیندے۔ دل توں میل لہیندے۔ لیکن دل دی

اُمنگ بندے دے وس وچ نہیں۔

عشق دی بھاہ اچ دھانواں

من دے میل لہانواں

لوں لوں مہکے چس

تس نی ساڑے قس

گل عباس اعوان اپنے عشق دے اظہار کیجے کافی جیہڑی پاکیزہ صنف کوں پٹے۔ کافی اچ
نویں تجربیاں دے اگوان پروفیسر رفعت عباس تے اٹھاں دے نال نور ٹرن آکے شیم عارف
قریشی دا ایہ رنگ گل عباس درتے۔ گل عباس اعوان دی لوں لوں اچ تس جاگدی ہے۔ ایہ تس

ترہ بہ مانی دے دیداردی ہے۔ میڈے ہک گاؤں داکھڑا ہے جو:

مانی پا جھوں بندا کہیں کم دا نہ کار دا

مانی ہووے سامنے تے آندے مزا پیار دا

گل عباس دی کافی رفعت عباس دی کافی دے رنگ دی جھال ڈیندی ہے۔ ایہ رنگ

خوب رنگ ہے۔ ایہ رنگ ملاحظہ کرو۔

۔ اوں آپ کوں عشق دی بھٹی ایچ ہئی ہوں ساڑیا

اوں آپ تے خلق دی خدمت دا ہئی رنگ چاڑھیا

۔ عشق سیں نے نال اساڈے لال بھنولیاں کھادیاں

عشق اوندے دیاں ساوایاں ونگاں کھل کھل تے اسان پاتیاں

۔ عشق کپڑا ہیں سدا ناہیں ول ول ہکلاں مار

مل پووے سانول یار

عشق دی بگلی اچوں کئی کئی لنگھدا۔ عشق دی بکا بگلی ہے۔ عباس آبدے کئی باہو ہے

کئی علی ہے۔ کئی خن ہے کئی ولی ہے، کئی سیاٹی تے کئی جھلی ہے، کئی رستے من ہکا بگلی ہے۔ ایتھاں

بھٹکرن دا امکان زیادہ ہے۔ اگر ایندی راہ تے قدم رکھے تاں ول گل عباس اعوان دی کالھ تے

غور کرکٹا پوسی۔ او خود کوں وی ایہو سمجھیندے۔

زٹھڑے یار مناوٹ سکھ، لیراں وی ٹھکاوٹ سکھ

عشق ہے جوگ حیاتی دا، عشق دی جوت جگاوٹ سکھ

ایں احساس تے نکالیوں گل عباس دا عشق اوندی لوں لوں ایچ رچ گے۔ او ایں عشق

دے احساس کوں ہک نواں احساس دا چولا پویندے۔

تیڈا عشق تاں روح ایچ ایں رچ گے

میڈے ہر ہک ساہ دے نال ہوندے

ہر ہاڑ دے وچ میڈی چھاں ہوندے

ہر پالے وچ میڈی شال ہوندے

ایہ عشق ای ہے جہڑا انسان کوں حق دی سچ دی راہ تے پیر رکھن نہ صرف سکھیندے

بلکہ پر وچ سچ دی جھمر مارن سکھیندے۔ عشق آپ ای کر بل سجا گھندے۔ عباس اعوان تاں سچ

آلاوٹ دا درس ڈیندا ہے۔ اوندی نظم کون ایسی سچ اوندے عشق دی مستی دارنگ ہے۔

کون ایسی سچ؟

شوکیدیاں اگوں شوکٹاں

عشق دی بھاہ کوں پھو کٹاں

کر بل آپ سجاوٹی

سچ دی پیٹگھ تے جھوٹاں

کون ایسی سچ

گل عباس اعوان کوں بھوئیں واسیاں نال عشق ہے بھوئیں دے ڈرے ڈرے تے

گورے کالے کو جھے سوئے سبھ کھڑیاں نال پیار ہے۔ کیوں جواں عشق کوں بقا ہے کائنات دی ہر

شے فنا ہے۔ راہی رب داناں تے رب دا عشق۔ رب آپنے عاشقاں کوں خود اپنے نال جوڑ تے

رکھدے۔ گل عباس رے پیکی دھرتی شیریں زبان ویسب دے سکھ دا تاں گھسی ہے۔ سکھ اُمنگ بن

گے:

اساں وی تاں سکھ دی کہیں ڈنڈ

آخر جھمر پاوٹی ہے

لیکن جہڑا او پر اساڈے سکھ برباد کیتی کھڑے اوندے ہتھ کون اپڑیسی۔ بیشک پڑتے

ڈیکھن والے ہوں من پود وچ ڈھول کون وچسی۔ گل عباس دی خواہش حسرت بن گئی ہے۔

تہوں آبدے۔

۔ حق رہی جسے، سچ رہی جسے

حق سچ دی وت ہار پو تے

گل عباس دے حوصلے جوان من جواناں آلی کار، دل ہووٹاں چاہیدا ہے جوان عمراں

ایچ کیا رکھے۔ لیکن سچے عاشق تاں صرف عاشق ہوندن اوڈھڑے نہیں ہوندے۔ گل عباس

اعوان دا جگراتاں ڈیکھو آبدے جو

ع اپنا سچھ ابھارتے ویسوں

عاشق تال عاشق ہوندے۔ جگر دی سیک دی بھٹی اچ سز کدا ہویا۔ او خود مرلیض محبت

ہے زمانہ خود محبت دے مرض دی داستان تے موہری زیور ہے۔

ڈیکھو کیا بڈی ہے ایس عشق دی بیمار دے نال

ہن تال آپٹھوں اسال سانول پیڈی دیوار دے نال

ڈاکٹر گل عباس اعوان دے شعری رنگ گیت کافی، نظم، ڈوہڑہ تے ہائیکو اچ عشق

دے علاوہ وی ڈھیر سارے رنگ ہن۔ میں ایندے وچ گلاب دے پھل دی کار عشق دارنگ

نشاہرتے چو کھیر محسوس کیجے تہوں ایہ چند سطر اگل عباس اعوان نال محبت تے عقیدت کیجے لکھن

تساں جہڑے رنگ محسوس کردتاں ضرور لکھو کیوں جو عشق دے سارے رنگ میڈی بھونیں دے

رنگ ہن۔ خواہش ہے جو اسال بھونیں واس ایس رنگ اچ کہیں گھڑنگ نشی آلی کار رنگے

راہوں۔

معیاری سرائیکی املا: (ہک تردی جہات)

..... وارث ملک

کہیں وی زبان کول لکھن دی معیاری صورت داناں رسم الخط ہے اتے تجویز کیجے

ہوئے رسم الخط دے مطابق صحت دے نال لکھن دا طریقہ ”املا“ ہوندے۔ سرائیکی زبان دی

ترویج تے ترقی کیجے ہوں ساریاں بحثاں آنجھیاں دی ہن جیڑھیاں دراصل املا دے مسائل

نال تعلق رکھنیاں ہن مگر اوہ رسم الخط دے عنوان نال جویاں ہویاں ہن، انھاں رلویاں بحثاں

دی وجہ کنوں سرائیکی املا دے مسائل تھوڑے تھوڑے دی بجائے ودھن کارہن۔ اچو کا (موجودہ)

سرائیکی رسم الخط دراصل عربی، فارسی اتے اردو زبان دے حروف ابجد دی بنیاد اتے قائم کیٹا گئے،

مگر ایندے وچ کجھ حروف آنجھے ہن، جیڑھے وادھو ہن۔ انھاں وادھو سرائیکی حروف کیجے عربی

، فارسی یا اردو زبان دے حروف وچ ترمیم کیٹی گئی ہے۔ چنانچہ سرائیکی زبان دیاں جھان خاص

آوازاں کیجے جیڑھی نویں علامت یا نشانی دا اضافہ کیٹا گئے، اوہ دی املا دے ویورے دا حصہ ہے۔

زبان دی لکھات وچ آسانی اتے صحیح املا کول وڈی اہمیت حاصل ہے، کیوں جو بے

تک صحت املا دے قاعدے دی طرف توجہ نہ کیٹی ویسی اتے الفاظ دی معیار بندی نہ کیٹی ویسی اوں

ویلے تک منڈھلیاں درسی کتاباں ٹھیک اتے سوکھے طریقے نال مکمل نہیں تھی سگدیاں۔ بیا عدم

یقین، بے پروائی اتے ناواقفیت املا وچ جیویں انتشار کول ودھاڈتے ایندا خاتمہ نہیں کیٹا وچ

سگدا۔ مثال دے طور تے اگر سرائیکی زبان دی ابتدائی لغت مرتب کرٹی ہووے تاں سب توں

پہلا مسئلہ اتھاں وی ایہو ہوسی جو لفظاں دا املا کیجھا ہووے؟ کیوں جو حروف دے تعین نال ای

لفظاں دا معیار قائم کیٹا وچ سگدا ہے۔

سرائیکی وچ املا دے مسائل دیاں کئی وجوہات ہن، انھاں وچ سب توں اہم وجہ ایہ

ہے جو املا کول ہک نوٹکی اتے مستقل موضوع دی حیثیت نال نہیں پرکھیا گیا۔ بیا ہوں ساریاں

چٹوئی بٹھاں وی املادے مسئلے پیدا کر ڈتے ہن۔ اس انتشار دی وجہ کنوں اہج وی کڈاھیں ”وچ“، کتھائیں ”اچ“ یا ”عچ“ جھے لفظ نظر آندے ہن۔

املاد اصل لفظاں وچ صحیح صحیح حرفاں دے ورتاوے داناں ہے، بیا جیدوھا طریقہ انھاں دے لکھن کیتے ورتیا ویندے اوہ رسم الخط سڈ ویندے۔ لغت دیاں کتاباں وچ املادی تعریف ایں ملدی ہے:

”رسم الخط دے مطابق صحت نال لکھٹا“۔ انھاں لفظ ”صحت“ کلیدی حیثیت رکھیندے۔ لغت وچ لفظاں دے اجزاء دے نال انھاں دی ترتیب واقعین وی کیتا ویندے۔

سرائیکی املاد اوپورا کیتا ونجے تاں ایہ صحت لفظی آتے تلفظ دے حوالے نال ہر عہد وچ مسائل آتے مشکلات نال اوہی ٹور ٹورا آندے (یعنی عربی، فارسی، اردو قاعدے کوں اختیار کرڻ دے بعد) تاریخی اعتبار نال انڈا رسم الخط آتے ایندے اکھر سرائیکی زبان دے نویکے انگ دے عکاسی ہن، کیوں جو انڈا رسم الخط سرائیکی وسیب دے ابتدائی لوکاں دی صدیاں دی محنت دا نتیجہ ہن، اوہ سرائیکی رسم الخط اختیار کرڻ دے بعد مختلف لکھاریاں سرائیکی املادی شکل اوہی اوہی مرضی نال متعین کرائی دی شعوری کوشش کیتی ہے۔ خاص طور تے سرائیکی زبان دیاں اضافی آوازاں آتے عربی، فارسی دے وافر حروف ابجد مختلف ادوار وچ مختلف شکلاں نال ڈٹھیاں ونج سبکدیاں ہن۔ اہج وی بعض سرائیکی لکھاریاں دے کول ایہا صورت حال نظر دی ہے۔

درحقیقت کہیں وی زبان دے املادی صحت آتے اصلاح بہوں ضروری ہے۔ بیا ہر زبان دے املادے قواعد واقعین کرنا وی لازمی ہے۔ ایہ کم وڈی سُدھ ہڈھ آتے اجتماعی سوچ نال اڳاں ودھٹا چاہیدا ہے۔ چنانچہ سرائیکی املادی اصلاح کیتے کہیں قسم دی انقلابی تبدیلی دی گنجائش کئے نہیں۔ بلکہ ایں کم دی واضح طور تے اصلاح ہووے۔ خاص طور تے نویں تکنیکی رجحانات، کمپیوٹر دیاں لوڑاں آتے عالمی معیارات دے سوجھلے وچ سرائیکی املادی معیار بندی کیتی ونجے، جیددی ویلے سر بہوں لوڑ ہے۔

سرائیکی وچ اصلاح املادے سلسلے وچ مختلف حضرات اپنے اپنے قاعدے الٹے مضامین شائع کیتے ہن۔ بعض انقلابی تجویزاں وی سامنے آئیاں ہن۔ ایویں کجھ علمی، ادبی تنظیمیں وی اوہی سفارشات سودھیاں ہن۔ انھاں ساریاں تنظیمیں آتے حضرات دی خواہش

ایہا ہی جو سرائیکی املاکوں سوکھا آتے سوکھا بٹایا ونجے۔ بعض دانشوراں سرائیکی رسم الخط کوں تبدیل کرڻ دے مشورے وی ڈتے ہن، لیکن انھاں وچ اکثریت اتجھے لوکاں دی ہے جہاں اوہ کے رسم الخط کوں سوکھا کیتے، اوہ کے ویلے ضرورت ایں ڳالھ دی ہے جو سرائیکی املادے مسائل آتے اصلاحی اہرکاریاں دا ابتداء کنے عصر حاضر تک دا جائزہ گھن تے ایہ کھوج کاری کیتی ونجے جو سرائیکی املانویسی کوں تحقیقی آتے تکنیکی اصولاں دے مطابق کیوں سہل آتے سوکھا کیتا ونجے۔

حبیب موہٹا.....سرائیکی وسیب دانویکلا افسانہ نگار

.....سدرارشد ملک

”سیتلاں دے داغ“ حبیب موہٹا دے سرائیکی افسانے دا مجموعہ اے۔ انھیں افسانیں وچ حبیب صیب ٹھیکہ الفاظ ورتن آتے ائیں ماہولی نال محبت تے عقیدت دا ثبوت ڈتے۔ حبیب جڈن وی کوئی لکھت لکھی اے لازوال لکھی اے۔ 148 ورقیاں دا ایہ مجموعہ ہک شاہکار اے۔ ڈوجھے وسیباں دی طرحاں ساڈا سرائیکی وسیب دی حسن پرست اے۔ ہک تلخ حقیقت اے وی ہے جو ائیں ذات یا ائیں شے بھانویں اوکے دی نہ ہووے ساکوں انمول لکدی اے۔ پوکھے گھٹن، منٹاں منٹن تے ڈوجھے دی ذات کوں نشانہ ٹاؤن، کائنات دے منڈھ نال ای شروع تھی گیا ہا۔ افسانہ ”ڈو پاراں دی ماء“ ایندی بہترین مثال اے۔ حبیب صیب لکھدن:

”ڈو پاراں دی ماء اپنے پوترے پوتریاں کوں ڈو پاراں دی ماء داقصہ سٹیندی پئی ہئی۔ بالال ڈو پاراں کوں لکھ چھیا جو ڈو پاراں دی ماء دی شکل کینویں ہوندی اے؟ انہاں کوں ڈو پاراں دی ماء دی ماء دے وال اینویں ہوندن، ڈو انداونویں ہوندن پر بالال دی سمجھ ایچ کجھ دی نہ آیا۔ چھیکو تنگ تھی کے آکھیں جو او ماسی ملوکی وانگوں ہوندی اے۔ اوندے بادیکے شاہر دے پال ماسی ملوکی کوں ڈو پاراں دی ماء سڈن لگ پئے۔“

ملوکی داناں بھانویں جو دی رکھیا گیا اوندی جیڑھی وی حالت ہئی اوندے پچھوں جیڑھی غربت آتے کہانی کھڑی ہئی اوکھیں نہ ڈٹھی۔ ایہ ساڈے معاشرے دا المیہ اے۔ ملوکی پڑھڑی تھی تے وی شمشودا احسان نہ بھلی۔ ہاں، اوندی بے وفا فی ضرور بھل گئی ہئی تے شمشودی منت کرڻ تے جج دے اگہوں پیرورائی نجدی گئی۔ ساڈے وسیب دی ہک خوبی ایہ ہے جو جڈن کوئی رُس وٹے تال اوکوں مناوڻ کیجے ساری برادری فر پوندی اے، اساں ماڻ بھادوڻ چاندوڻ۔ ملوک دے رُسڻ تے ساری وستی اوکوں مناوڻ کیجے جج سمیت اوندے گھر چج گئی۔ ساری وستی دیاں تریمتیں ہک پاسے تے کلہا شمشو ہک پاسے۔ ملوکی ساری وستی دچوں چھڑے شمشو کوں اہمیت ڈتی

کیونجو اوندے دل وچ حالی دی اوندی جاء ہئی پئی۔ ”ساگکا“ ساڈے وسیب دے پئے ایہ دے پاسے اشارہ اے کہ جوڑ جوڑ بندے دھی دے ماء پیودی کیا سوچ ہوندی اے۔ انھاں کوں کیا ڈر کھاندے۔ وسیب دے سفید پوش لوکاں دارہوڻ کینویں ہوندے۔ اگہوں دی سوچ بعضے ویلے بندے کوں پچھوں داوی نی رہوڻ ڈیندی۔ آج کل انسانیت منک گئی اے۔ ہر بندہ مشکوک تھیندا ویندے۔ خود پسندی آتے خود پرستی عام تھی گئی اے۔ ساکوں و ہم تھیندن تے دل رشتیاں کوں دی تروڑ ڈیندے ہئیں۔ اساں آپوں گالھیں بیٹا تے لوکاں تے اپوز کرڻ دے سلیقے ہئیں۔ ”ساگکا“ وچ ابھی محبت دا بیان اے جیڑھی لا حاصل اے۔ اساں لوک اتنے بے حس ہئیں جو اپنے ہتھوں اپنے مخلص و نچا پھندوں۔ ”جیوڻ دا ڈانڈ“ ایچ ایہ حقیقت بیان کیجی گئی اے جو ہر بندہ اپنے توں جھکے تے ائیں کاوڑ کڈھیندے۔

”میں اوندی کیتی کرائی تے پائی پھیری ویندا ہاں۔ کندھ دانہیں ائیں کاوڑ سواٹی تے کڈھیں، اوندی سواٹی ائیں کاوڑ اپنے پتر تے، پتر ہکری تے ہکری گھاتے کاوڑ کڈھیں۔ کاوڑ دی لمبی زرزیریں ویسی، میڈی وجہ کولھ، میڈے متھے دے سرکار دے کارڻ! کاوڑ ایس جگہ دالہا المیہ اے جیڑھا مکیندے مکیندے حیاتی منک ویندی اے۔ ائیں اصلاح کوئی نی کریندا ڈوجھے تے اپنے توں جھکے تے گالھ کر تے کاوڑ کڈھی ویندی اے۔ ایس ہک بندے دی کاوڑ چھڑا اوکوں نی بلکہ ڈھیر لوکاں کوں متاثر کریندی اے۔ ڈانڈ تے بہانے لکھاری انہاں لوکاں کوں دی نشانہ ٹائے جیڑھے اتوں سوچنے تے اندرون کالے ہوندن او ائیں آکڑ وچ راہندن۔ بندہ ڈو دھییاں دے ڈرتوں تے شریکاں دے مہنے توں پچڻ کیجے ائیں جائز خواہشات دی مار ڈیندے۔

”رہو پئی پتلے“ وچ جواناں دی فطرت دی بھرپور عکاسی ملدی اے کہ ہر آوڻ وٹجڻ آلی شنگر کوں تاڑڻ تے اوندے بارے سوچڻ جواناں داحق تے فرض اے۔ ایندے نال اے وی جو بندہ بھانویں امیر ہووے یا غریب دل ہوسنواں ہوندن تے خاص طور تے جوان ہوسنواں مزاج تے فطرت رکھیندن اوڈر دے وی ہن جوانہاں دا چج کہیں کوں پتہ نہ لگ وٹے ایس کیجے ڈو جھے لوکاں دے سامنے تسبیح، نیک پاکی، خوف خدا تے ائیں چنگی فطرت ظاہر کریندن تے انہاں دے خواب ڈیکھن جوان نی چھوڑ سکدے او بھانویں سوچنے نیگر ہووڻ یا کو جھے پڑھڑے۔ مرد فطرت دی محبت تے وفادار اعتمادی، نہ اوکڈا ہئیں سچی محبت کریندن او بس ویلا چنگا لنگھاوڻ

کیتے سانگ نہیندن۔

ساڈے ویسب وچ غربت تے بد حالی اتی عام اے جو کوئی وی لکھاری انکوں نظر انداز نی کر سگدا۔ کتھائیں کنگ پچھوں خواری اے، کتھائیں پاٹی پچھوں لوک اپٹا جاہ نکاٹہ قتی چھوڑ ویندن۔ حبیب اپٹے ویسب دے ڈکھاں، درداں، کشالیاں، منتاں منوتیاں، پلو تیاں، مہٹیاں دے نال نال انہاں دی گالھ مہاڑ، کردار کشی تے منظر نگاری تے وی بھر پور توجہ ڈتی ہے۔ ”جٹی چڑی“ ہک پیو دے جذبات دی بہترین ترجمان اے۔ چڈن ماہ پیو ”بڈھڑے“ تھیویندن تاں او اپٹے آپ کوں بھار کھن لگویندن اوڈھیر حساس تھی ویندن ایندی وجہ اولاد دی ہوندی اے تے ڈکھ اتے حالات وی۔ بندہ جتھاں داچایا ہووے او جاء سوکھی نی چھوڑ سگدا جیویں منگندے رضو کوں آکھیا:

”میں جنم بھوی نہاں چھوڑ سگدا۔ میں کلکتے وچ کے ڈھٹی پٹھاں جو گھر چھوڑن کپڑا اوکھا ہوندے۔ رضو پیراں اچ میخاں ٹھوک کے گھر چھوڑے پوندن۔ درابن..... میں اتھائیں جہاں تے اتھائیں مرساں۔ کراڑتاں سارے اتھوں ٹروین۔“

اولاد دا ڈکھ ماہ پیو دی حیاتی مکا ڈیندے۔ منگندے کوں وی اوہٹی دھی پی دا ڈکھ کھا ویندے۔ ڈاہڈھے سوہنے انداز نال اوہٹی دھی نال محبت دی شدت کوں بیان کریندے۔ لکھاری لکھدے:

”ٹھڈا ساہ بھر کے آکھیں“ او آپ تاں لگی گئی اے اوہٹی گڈی چھوڑ گئی اے۔ دھیاں اتے چڑیاں کو جھیاں ہوندن۔ چڑیاں ساڈے گھراں دیاں چھتاں اچ آہٹے تے کھمب چھوڑ تے ٹھڈیاں ہوائیں اچ اڈ ویندن ایویں دھیاں اپٹیاں گڈیاں پٹولے چھوڑ کے پیو ماہ دے گھراں کوں سنجاتے ہسا کر کے لگھیاں ویندین۔“

”ولاڈ و آئی نہ منکساں“ وچ ولا جواناں دی بے رحمی کوں ظاہر کیتا گے کہ نویں پرناوے دے چکر وچ اوپٹے ذال ہال بھل ویندن تے چچھاں ذال ہال رُل ویندن۔ ہر جمعے دھاوٹ دی ریت دا ڈکھ ساٹے لکھاری لکھدے جو

”جگے کوں اوندی ماہ کئی ویہاں واری کھاراں وچ ہڑ کے تے سوٹیاں نال دھاپے ہوئے کپڑے پونیدی ہئی۔ اوندے لیکھاں تے دھکاں کو لکھ پئے سر اچ گوڑے تیل دی تلی

سٹیدی ہئی تے اوندیاں چدھیاں وانگوں گول گول اکھیاں اچ سرے دیاں لمبیاں لمبیاں دھاراں کڈھ کے اخیر اچ گھٹ تے سر پچو نال کالا نکالا ڈیندی ہئی۔“

حبیب موہٹا اپنے افسانیاں وچ سادگی نال ہر شے کوں بیان کیتے انہاں دا انداز بیباں بٹاوت توں پاک اے۔ ہالاں کوں تیار کرکٹ دی ایہ ریت ساڈے شہراں وچ وی موجود اے کہ ماواں اوہٹی اولاد کوں کیویں سنوریندن۔ ایہ ساڈے ویسب داسٹپ اے۔ ماہ پیو کوں کماں کاراں دی اُمید چھڑی دھیاں کنوں ہوندی اے تے سچی گالھ تاں ایہ ہے جو ماہ پیو دی نظر وچ دھیاں دی کوئی اوقات وی نی ہوندی۔ بظاہر تاں دھیاں نال محبت دا ڈکھ او ہوندے پر زور آزمائی وی دھیاں تے کریندن کیونجو پتراں دی کاوڑ وی تاں دھیاں تے ای کڈھٹی ہوندی ہے۔ دھیاں ساڈے ویسب دے قربانی دا ہکر اہوندن۔ جگے دی ماہ لیلے دے مچھٹن تے دھی کوں آہدی اے جو

”او بیگی ادھلی! او میری شالا!.....! کجھی کاتی نال کوہجیں۔“

اوشودی بے وس ہئی کیونجو دھی دی ماہ ہئی اوندی بے وی ڈکھو جو

”لالا، اللہ کو لکھ سوا ساڈا کوئی کوئینی! تساں بیگی کوں جھلو چا او ساڈی ہائی نوکراٹی بیٹ کے راہی!“

کیا دھیاں چھڑے ہائی نوکراٹی بیٹن کیے ہن؟ اے ہک اچھا سوال اے جیند اجواب کہیں کوں وی نی۔ ہکا جواب ملسی جو تریمت داکم قربانی ڈیوٹ اے کیا لیلے تے بیگی دے درمیان کوئی فرق نی؟ چڈن جو جگے دی ہر ناجائز گالھ وی منی ویندی اے۔ اتھ غربت تے بے وی ماہ دے ہتھوں اوندے ہال مرواڈیندی اے۔

”بچ نہری“ وچ ہک بندے کوں اوندی نیکی دی اتجھی سزا ملدی اے جو اونکی توں توبہ کر گھندے تے ول ہک ڈیہ اپٹے دی لاش کوں وی ڈرے مارے نی ڈیہدا تے اگھاں لوڑھ ڈیندے۔

”پوکھوں“ ساڈے ویسب دے پوکھیا دی کہانی اے۔

”کالا سو جھلا“ ویسب دی او کہانی اے جیندے وچ دتی دے وڈیرے، وڈ کیاں دا اپٹا دوا دار ودا طریقہ اے کہیں کوں ناگ لڑونچے تاں اوندے نال کیا کجھ کیتا ویندے۔ حبیب ہوں

سوئے انداز نال بیان کیے۔ ڈھیر دوا دارو آلیاں کول سڈ وایا ویندے۔ ہر کہیں دا اپٹا بیان ہوندے۔ لکھن ”اچھا دل ہن چا مگر پلا یوس کجھ وس کھردی چک کھنسی۔ کھیر کول دعا ہے۔ دھیان ٹکڑا کاتہ ڈوائے اروٹی ایندے کیے فرگی زہراے۔ کیوں جو غشی ڈیندی اے تے ایندے کیے نندر موت اے۔“

ہک ہی جاء ٹوٹا لکھن ”اچھا چلو ووت ہن چار پنچ چوزیاں دا بندوبست کرو چا۔ اے ٹوٹا وی کروں چا۔ لکھ تے پہاڑ اے۔“

ابرے مشورہ ڈتا۔

ٹوٹے بیمار دی حالت ہی وگاڑ ڈیندن۔ ایں حالت کول لکھاری انہاں جملیاں وچ

بیان کر ڈتے جو

”سوئے دابے آرامی توں چیتا وی بھوندا ہس، او موت دے موٹھسے تے سر رکھ کے جیون دی راہ پیا تنگھیندا ہا۔“

ایں افسانے وچ موت دے خوف دے نال نال جہالت دی اذیت کول وی بیان کیتا گئے جو ساڈے وسیب دے لوک یا تاں لکھ ننگ کنوں مردن یا ول جہالت توں۔ ہک سوئے غریب کول نا ننگ لڑ گیا ڈو جھا اوندے سر باندی کھڑے لوکاں اوند ا جیون مشکل کر ڈتا پرچٹن او سارے تھک ٹٹ تے سٹے تاں نہ انہاں کول موت دا خوف رہیا نہ کہیں ہی شے دی پرواہ۔

ننگ دی گالھ ایہ ہے جو حبیب سوئی تحریر دے ماہر ہن۔ انہاں دا قلم وسیب دا ترجمان اے۔ اسان جیڑھا وی افسانہ پڑھوں اوڈو جھے کنوں آنج نظر دے۔ آنج تحریر وچ وانہاں لوکاں دے درد کول ایں بیان کیے جو کھاٹی اکھیں دے سامنے ٹردی نظر دی اے۔ امید اے جو حبیب موہائے اینویں لکھدے ریہے تاں انہاں دی ہر لکھت شاہکار بنڈی تے پسند تھیدی راہی۔

مرید عباس عارف

سرائیکی مرثیے دا ملک الشعراء، مولوی فیروز الدین بھکری

وئی گڈ ولہ بھکرو وچ مولوی فیروز الدین دا جم تھیا۔ آپ دے بابے دا ناں حافظ قادر بخش ہا۔ جیڑھے اؤں وئی وچ امام مسجد ہن۔ مولوی فیروز دا ڈاڈا الا ہوردے محلہ عطارانوالہ وچوں لڈ کے ایں وئی دے وسنیک آن تھئے۔ پر مولوی ظہور الحسن اپنے ہک انٹروپو وچ آکھے جو سید علی شاہ چھینوی اتے مولوی فیروز ڈوہیں اصل وچ ضلع جھنگ دے ہن۔ سیں سید علی شاہ تاں منڈے سید دے نیڑے کنوں وئی چھیند بھکرا گئے اتے مولوی فیروز منڈے سید دے نیڑے ڈو میل موضع ٹوک کنوں گڈ ولہ بھکرو وچ آن ویسے۔ (1)

مولوی فیروز کول انہاں دے والد دینی تعلیم واسطے مدرسہ دینیہ ٹالے پور ملتان وچ داخل کراڈتا۔ لکھن پڑھن دے بعد چڈاں فیروز اپنے گھر واپس ولے تاں گھر آتے اوڈا ڈھے بیمار تھی گئے۔ انہاں دے شہر والیں انہاں دا بہوں دوا داروں کیتا پر اوڈی وی ٹھیک نہ تھئے۔ انہاں دے نکلے بھرا غلام یلین تے اللہ بخش بلوچ انہاں کول صلاح ڈتی جو تساں امام بارگاہ وچ تے مجلس سٹو تے ول اپنے کیے دُعا منگو۔ انہاں پا کال دے صدقے متاں اللہ تہا کول بخش ڈیوے۔ پہلے اوندے مئے اتے کجھ ڈیہناں دے گزرن تے راضی تھی گئے۔ ہک رات مجلس وچ گئے۔ مجلس عزاء دے منگن دے بعد اپنے واسطے دُعا کروا یونے۔ خدا پاک دی قدرت نال اوکجھ ڈینہ دے بعد صحت یاب تھی گئے۔ اتے اؤں وئی دے لوکاں انہاں کول وئی دی مسیت دا امام بٹا ڈتا۔ (2)

چودی سالوں دی عمر وچ انہاں شیعہ مسلک اپٹایا اتے اؤں ویلے دے استاد الشعراء غلام سکندر خان غلام دے شاگرد بن گئے۔ اتے ول مجلساں پڑھن دا منڈھ ہدھ ڈتوئے۔ کیوں

جو مولوی فیروز مدرسے دے پڑھیل ہن آتے استاد دی محنت دی ہائی ہوں تھوڑی مدد وچ مشہور
ذاکر بن گئے۔ ایں گالھوں انہاں دیاں مجلساں ہوں کامیاب رہیاں۔

مولوی فیروز دا تعلق مغلاں دے خاندان نال ہا۔ پر کجھ لکھاریاں انہاں دی ذات
ترک لکھی ہے۔ دائرہ دین پناہ تحصیل کوٹ اوو ضلع مظفر گڑھ دی ہک تربیت نال شادی کیتو نے
جیو جی بلوچ قوم دی ہائی۔ اوندے وچوں انہاں دے ڈو پتر دی ہن۔ جنہاں دے نال نذر حسین
تے منظور حسین ہائیں۔ مولوی نذر حسین ترک دے نال نال مشہور ہن آتے سرائیکی زبان دے
ہوں وڈے شاعر تے نثر نگار ہن۔ انہاں دیاں ڈھیر ساریاں کتاباں چھپیاں ہوئیاں مل ویندن۔
مولوی منظور وی وڈے بھراتے پوداگوں شاعر نثر نگار تے ذاکر ہن۔ اوں ویلھے ذاکری، شاعری
تے بوج ٹرکاں دا خاندان ہوں مشہور ہائی۔ (3)

مولوی فیروز دی رٹائی ادب وچ ہوں اہمیت ہے۔ انہاں دے کلام وچ درد دا دریا
وہندے۔ مولوی فیروز اپنے ہمعصر اں وچ ہک ممتاز شخصیت رکھیندے ہن۔ غلام سکندر غلام دے
دور وچ اپنے آپ کوں منواوٹ کوئی نکی گالھ نہ ہائی۔ پر انہاں اٹنی شاعری دے ذریعے لوکاں دے
دل وچ جا بٹائی آتے ہک کامیاب شاعر تے نثر نگار دے طور تے اٹنی سچائی بٹائی۔

آپ سرائیکی دے مرچے کوں ہک نواں رنگ تے روپ عطا کیتا۔ مولوی فیروز ہوں
عالم فاضل شخصیت دے مالک ہن۔ آپ دے کلام وچ وڈی تاثیر تے درد ہے۔ مضامین کر بلا
بیان کریندیں وقت آپ موضوع دی مناسبت نال اتکھے لفظاں دا انتخاب کریندن جو شعر خود بخود
دل وچ پیوست تھی ویندن۔ مولوی فیروز تقریباً تمام اصناف شاعری وچ مرچے لکھیں۔ او اپنے
زمانے دے سرتاج شاعر ہن۔ (4)

انہاں دے کلام وچ قصیدہ، مرثیہ، سلام، نوحہ، تے سی حرفی دے نال نال منقبت
تے مولود وی ملدے ہن۔ مولوی فیروز دے کلام وچ غزل تے رباعی وی پاتی ویندی ہے
۔ انہاں دے کلام وچ مٹھپ تے لطافت بے غمی ملدی ہے۔ انہاں دا سارا کلام اعلیٰ پائے دا
ہے۔

”فیروز دے مرثیوں وچ داخلی عنصر زیادہ ہے۔ انہاں سرائیکی مرچے کوں نواں رنگ
تے نویں صورت ڈتی اے۔ الفاظ دے انتخاب وچ موضوع دی تقدیس دا ہر جاء تے خیال

رکھیندن۔ او اپنے دور وچ اُچے مرچے نگار ہن تے شعراء دے شاہسوار پکلیے ویندے
ہن۔“ (5)

مولوی فیروز اپنے مرچے دا آغاز حمد، نعت تے منقبت امامین نال شروع کریندا ہائی۔
انہاں دیاں ہوں سوہنیاں حمد تے نعتاں انہاں دے کلام وچ ملدیں۔ منقبت مولا علی انہاں
دے کلام اچ بھرویں ملدی ہے۔ انہاں دی ہک منقبت دے کجھ شعر ڈیکھو:

امام برحق ہے علی ساری خدائی واسطے

موجود مہدی مومنوں دی پیشوائی واسطے

جے تائیں جیندا رہیا خاطر دے وچ آہا سبھی

محکم رہیا کراں ہدی شاہ حق ادائی واسطے

فیروزے کس کوں چٹاں کوئی سوز ہووے رونما

صدقہ شہید دا پہنچیں توں اول رہائی واسطے (6)

غلام سکندر غلام تے مولوی فیروز دے دور وچ دفعہ لکھن دا ہوں رواج ہا۔ کہیں ہک
موضوع کوں گھن تے دفعہ لکھیا ویندا ہا۔ جینویں دفعہ شہادت جناب علی اکبر، دفعہ شہادت امام حسین
، دفعہ شہادت بی بی سکینہ وغیرہ۔ دفعہ وچ کہیں ہک موضوع کوں مسلسل ڈوہڑیں دے انداز وچ
لکھیا ویندا ہا۔ دفعہ وچ شامل ڈوہڑیں دی تعداد کوئی تعین کا نا ہوندا ہا۔ بلکہ ہک ہک دفعے وچ سو
تو دھ ڈوہڑے ہوندے ہن۔ مولوی فیروز دے دفعے غم حسین وچ پڑے ہوئے ہن۔ انہاں
کر بلا دے ساریں موضوعیں کوں بیان کیتے۔ انہاں دے دفعے وچ ڈوہڑے تساں وی پڑھو۔

رسول مقبول فرمایا پجروی جلد لہاؤ طاقے

ہے جبرائیل غلام تباؤ آیا گھن پوشاکے

او فرشتہ اندر آیا، ترائے پوشاکاں چا کے

سین زینب دی دکھری اے، پوشاک ڈتس سمجھا کے

ہک جوڑا سین دا دکھرا، بھیجا رب غفارے

وچھاؤ پٹھ پوشاک بی بی دے نہ لگے گرد غبارے

آکھے جبرائیل کہیں ہتھ نہ لایا، میں کہتا آپ تیارے

سینٹ فرمایا نمی گھندی، میڈاٹی نال پیارے (7)

رباعی دی صنف وچ مرھے ہوں گھٹ لکھیے گئیں۔ اس صنف وچ زیادہ تر فضائل اہلیت بیان کیے دیندن۔ اُوں دور وچ رباعی آکھن دا رواج ہوں تھوڑا ہا۔ اچو کے دور وچ رباعی ہوں ساری لکھی ویندی پئی اے۔ قصیدے وچ وی اچو کے دور وچ رباعی پڑھن دا ڈھیر رواج ہے۔ اچو کے دور وچ وی رباعی فضائل اہلیت نال منسلک ہے۔ رباعی دی صنف وچ مصائب اہلیت ہوں گھٹ لکھیا ویندے۔ مولوی فیروز رباعی دی صنف وچ وی مصائب آل ردا بیان کیتن۔ جیڑھے انہاں دیاں مختلف چھپیل کتاباں وچ موجود ہن۔ انہاں دی ہک مصائبی رباعی ڈیکھو:

آ ماہی کیوں چر لائی گھر آن نماشاں ٹلیاں نی

وسرہ گیوں جھولی امڑی والی، پردیس دیاں واٹاں جھلیاں نی

کیہاں ابھر پیو کوں دیر لائیو، رتاں چیتہ بہار دیاں ولیاں نی

فیروزا باغ نبوت دے کئی وائیں خزاں دیاں گھلیاں نی (8)

فیروز ہک صاف معاملہ شخص ہائی۔ انہاں جیڑھی کتاب توں روایت گھدی اے۔

اپنے کلام وچ انہاں اُوں کتاب دا حوالہ ڈتے۔ اس طرانیوں انہاں دی شاعری لوکاں واسطے مزید

قبولیت دا باعث بنی۔ مثال دے طور تے تلوں انہاں دا بند ڈیکھو جیڑھی روایت انہاں علامہ مجلسی

دی کتاب بحار انوار توں گھدی اے۔ انہاں اس بند وچ کتاب دا حوالہ دی ڈتے۔

وچ اخبار ہے نقل بحار دی یار سٹو دل لا کے

طلب مطلوب دی عاشق کوں، چھک آندا وچ عراے

پیا انہاں جیڑھی گالھ قرآن مجید یا حدیث توں گھدی اے انہاں اُوں آیت یا حدیث

دا حوالہ دی ضرور ڈتے۔

وچ حدیثاں ”انت منی بزلت ہارون“ دے

حیدر کوں کہتا حق مقرر رہنمائی واسطے (9)

مولوی فیروز دا ہک مرثیہ جیڑھا اچ دی ذاکرین عظام مجلس عزاد وچ پڑھدن۔ اے

مجلس عزاء وچ ہوں غم تھیندے۔ اس مرثیے وچ بے وس تے یکس بھین دے جذبات دی عکاسی
کیتی گئی اے۔ فطرت انسانی اے۔ بھین کوں کوئی ڈکھ کوں آوے پیکہ گھریا داندے۔ پیوتے ماء
دے بعد بھین داوڈ اسہارا بھرا ہوندن۔ جیڑھی بھین دے بھرا حیدرے ہوں اونکوں زمانے تے
تک نہیں پوندی۔ کربلا دی اس بھین دا ڈکھ وکھرا اے۔ قطار بھرواں دی کوہائی کھڑی اے۔ ہتھ
وچ کڑیاں پائی کھڑی اے۔ تے گٹھے بھراواں دیاں لاشاں نال الیندی کھڑی اے۔ ایہ بھین
دے جذبات تساں وی فیروز دی رباعی سٹو۔

میں کھڑی آں شام تیار دے دے ویرن اللہ دے حوالے

میں قیدی ہاں لاچار دے دے ویرن اللہ دے حوالے

میں جھوک لڈائی ہے پار دے دے ویرن اللہ دے حوالے

وہندا بحر غماں دا تار دے دے ویرن اللہ دے حوالے

میڈی سنگت چا تروڑ پوے بھین اچوی کوں نہ نال نیوے

میڈا اللہ پا جھوں کیا ڈٹھوے ہم سر تے بار ہزار دے

دے ویرن اللہ دے حوالے

مویاں جیندے سانگے ٹرے موئے جھٹے جیندے لے

راہ ویندی ساتھ مسافر لے رہے غم دا دریا تار دے

دے ویرن اللہ دے حوالے

مونجھا روح تھیم درماندا جاں ماریا ڈٹھم ساتھ جٹاں دا

گھٹ ونچے جے کوئی دم باقی رہندا ڈٹھی جیڑا ہم لاچار دے

دے ویرن اللہ دے حوالے

توں بن آہی غم وچ چالے یا سید توں ہیں لچالے

رکھیں فیروز کوں دامن تالے وچ خالق دی سرکار دے

دے ویرن اللہ دے حوالے (10)

مولوی فیروز دی شاعری دا ہوکا ہوں پرے تائیں بچیا ہویا ہا۔ ات گالھوں کتاب
”لیکچر سٹک سروے آف انڈیا“ جیڑھی کلکتہ وچوں 1919ء وچ چھپی ہائی۔ انویں کتاب وچ

فیروز دے مرثیے دا انگریزی ترجمہ وی شامل ہے۔ جیوہا ہک انگریز سرجمزولسن کیتا ہائی۔ اے انہاں دی گریمر اینڈ ڈکشنری آف شاہ پوری“ وچ شامل ہے۔ اُتھوں پتہ لکھدے جو مولوی فیروز سرائیکی مرثیے دا ہک بھاگ وند شاعر اے۔ او مرثیہ اے ہائی۔

کٹھ مدینہ کٹھ شاہ نجف تھیا شام مقام سکینہ دا
ملک پیغمبر ذات خدا دی کرن ارمان سکینہ دا
سُن آوازہ عمر شمر دا روح معصوم دا ہا ہوں ڈردا
سانگ دے اُتوں پو اکبر دا رکھے دھیان سکینہ دا
جے کوئی ڈیس پرانے مرویندا توڑے ہووے دُشَن ڈھیندا
ہے ہے رہیا میت بُلکیندا کفن دے کاٹ سکینہ دا
جاں غش وچ علی عابد ہڈ کے آکھ میت سکینہ دا ویر کوں سڈ کے
تیڈے زخماں توں بھین صدقہ صدقے ناں کوئی لکیا ہاٹ سکینہ دا
شمیر فیروز دا ہر دم ماٹے جہاں تیڈے توں تیڈے کاٹے
جگ ویری توں رکھ دھیانے صدقہ ذیشان سکینہ دا

(11)

فیروز سرائیکی مرثیے دے وڈے شاعر تے نثر نگار دے نال نال اردو زبان دے دی اچیرے شاعر ہن۔ بلکہ اوسرائیکی خطے وچ اردو مرثیے دے بانی شاعر ہن۔ سب کنوں پہلوں اردو مرثیے کوں فنی پوشاک نال ایں خطے وچ انہاں سونہاں کیتا۔ انہاں دا اردو مرثیہ زبان دی صفائی تے شائستگی دے اعتبار نال ہوں اہمیت رکھیندے۔

”اساں فیروز کوں ملتان وچ اردو مرثیہ گوئی دی روایت دا بانی آکھ سکھدے ہیں۔ جنیں سب کئے پہلے باقاعدہ طور تے فن دی صورت وچ فنی پک دے نال مرثیے کوں اردو زبان وچ سونہاں کروایا۔ مولوی فیروز دے سرائیکی مجموعے ”مہتاب غم“ آتے ”سفینہ غم“ وچ بالترتیب ص۔ 3 آتے ص 43-44-63 تے اردو مرثیہ موجود ہن۔ مہتاب غم دے صفحہ 3 تے جیوہا مرثیہ درج اے او مرثیہ 14 بندیں تے دگر مل ہے۔ ایندا موضوع حضرت علی دی ذات پاک اے۔ مرثیے وچ مولا علی دی وڈائی بیان کیتی گئی اے۔ اوں ویلھے ملتانی دھرتی تے ہر پاسوں

سرائیکی زبان وچ اپنئے جذبات کوں لفظیں وچ پوتا ویندا ہا۔ اردو زبان دے اے مرثیے زبان دی صفائی تے شائستگی دے اعتبار نال ہوں اہمیت دے حامل ہن۔ (12)

فیروز دیاں چھپیاں ہوئیاں کتاباں ہوں ساریاں ہن۔ پر اہو کے ویلھے مبلدیاں کئی کاڑواں ہن۔ انہاں دیاں چھپیاں ہوئیاں کتاباں دی تفصیل کچھ ایں طرحاں نویں اے۔

- 1- سفینہ غم (حصہ 1 تا 3) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1310ھ ص 64
- 2- سفینہ غم (حصہ چہارم) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1318ھ
- 3- شمع ماتم (حصہ اول) فیض بخش، محمد ذوالفقار، ملتان 1362ھ
- 4- صحیفہ ماتم (حصہ 1 تا 14) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1314ھ
- 5- صحیفہ ماتم (حصہ سوم بار دوم) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1318ھ ص 44
- 6- گلزار ماتم (حصہ 1 تا 4) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1310ھ
- 7- گلزار ماتم (حصہ پنجم) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1315ھ
- 8- مجمع البحرین (حصہ اول تا دوم) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1323ھ

ص 94

- 9- مجموعہ مرثیہ (حصہ اول) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1310ھ ص 32
- 10- فرش ماتم۔ محمد خیر الدین صابر، ملتان۔ 1307ھ
- 11- فرش ماتم..... محمد خیر الدین صابر، ملتان 1319ھ ص 18
- 12- مہتاب غم (حصہ 1 تا 12) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1313ھ
- 13- گنجینہ تقاریر (حصہ اول) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1313ھ
- 14- گنجینہ تقاریر (حصہ دوم) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1313ھ
- 15- نہر ماتم محمد خیر الدین صابر، ملتان 1903ھ ص 76
- 16- موج کوثر (حصہ 1 تا 10) محمد خیر الدین صابر، ملتان 1319ھ (13)

انہاں توں علاوہ مختلف مرثیاں دیاں کتاباں وچ انہاں دا کلام چھپیا ہوا ہے۔ مولوی فیروز ایٹھی زندگی وچ ہوں ڈکھ ڈٹھے۔ آتے انہاں ڈکھاں دی وجہ ہوندا اپٹاں نمبر ہائی۔ انہاں اپنئے کلام وچ انہاں ڈکھاں دا ذکر کیتے۔ انہاں خود ڈکھتے جو انہاں نال اے

دشمنی صرف امام حسینؑ دی وجہ کنوں ہائی۔

شب روز فیروز دے نال عداوت رکھدے سوز حسینؑ دے کاٹے
گرد و نواح ایں جاء دے وسدے ہر کوئی دشمن جاٹے

صرف کبیر تے صرف صغیر گردان کیتے کھپ کھپ کے

تختی نہ کوئی تخت ڈکھایا سے سڈیاں قلمماں کپ کے (14)

مولوی فیروز سرائیکی زبان دے موہری نثر نگاراں وچوں ہک اے۔ انہاں دی نثر
ہوں سادہ اے۔ انہاں دی نثر وچ نکلے نکلے فقرے ہن۔ جہاں نال انہاں دی نثر وچ روانی پیدا
تھی وگئی اے۔ انہاں دی نثر کوں مجلساں وچ ہوں قبولیت ملدی ہائی۔ اتے سنٹن والیں دے
دلیں وچ سدھی شاہ وچ تھیندی ہائی۔ انہاں دی نثر سنٹن کیتے ہوں پرے پرے کنوں عزا دار
انہاں داناں سٹن کے آویندے ہن۔ انہاں دی سادہ تے نکلے فقریں والی نثر دا ہک نمونہ ڈیکھو:

”حضرت عباسؑ فرمایا۔ میں خاک ہاں، حسینؑ نور ہے۔ میں فرخ ہاں، اوعرش ہے۔
گھر بکو ہے۔ در بکو ہے۔ شوق بک اے۔ ذوق بک اے۔ بدن بکو وطن بکے۔ جان بک اے،
ایمان بک اے، مت بکے رت بکے، اوشع اے میں پروانہ ہاں۔ میں فقیر ہاں اوامیر اے۔ میں رپا
ہاں او اکسیر اے۔ میں گدا گر ہاں او سکندر اے۔ سچ پچھو تاں میں عاشقی ہاں تے ماشقی
ہاں۔“ (15)

سرائیکی رنائی ادب وچ نظم دے نال نثر دامنڈھ پہلے پہل غلام سکندر خان غلام پد ہا ہا
۔ ایں طراناں نثر دے موجد اؤ ہن۔ پر نثر کوں مرچھے وچ چٹنی طراناں ورتاؤں مولوی فیروز دا
ہوں وڈا ہتھ اے۔ جیڑھی نثر دامنڈھ غلام سکندر خان غلام پد ہا انہاں او کوں عروج تے بچایا۔
”سرائیکی مرچھے وچ نظم تے نثر دے امتزاج دا پتہ پہلے پہل مولوی فیروز کنوں
ملدے۔ انہاں کنوں پہلے وی نظم دے نال نثر دے رواج دامنڈھ ہد ہیج گیا ہا۔ پر باقاعدہ فن دی
صورت انہاں ورتایا۔ (16)

مولوی فیروز ناں صرف نثر کوں فن دی صورت عطا کیتا۔ بلکہ نثر (تقریراں) کوں
مرچھے (شاعری) کنوں انج ہک صنف بٹاتے سرائیکی ادب وچ پیش کیتا۔ کیوں جو مولوی فیروز

کنوں اگے اے ڈوہیں چیزاں ہکی صنف بٹیاں ویندیاں ہن۔

”فیروز مرثیہ تے تقریراں کوں ہک ڈوہجے کنوں دکھ صنف بٹاتے پیش کیتا تاں ایں
کنوں پہلے کہیں ویلھے ساریاں چیزاں ہکی صنف بٹیاں ویندیاں ہن۔ فیروز اپنی مرثیہ وچ وفا
دادرس، اعلیٰ اخلاق اتے دنیاوی بے ثباتی کنوں علاوہ احکام شریعت دی پابندی دا سبق دی ڈتے۔
ایندے نال نال ادنیٰ محاسن دا خیال وی رکھیے۔“ (17)

مولوی فیروز فارسی تے عربی دے ہوں وڈے عالم ہن۔ ایں گالھوں انہاں دے
مرثیے اتے نثر وچ عربی تے فارسی دا ہوں سارا راز لا ہے۔ نثر دے وچ تاں انہاں پورے پورے
عربی دے فقرے تک استعمال کیتن۔ جیندے نال انہاں دی علمی قابلیت دا پتہ لگدے۔ عربی
دے استعمال دے نال نال انہاں دی نثر وچ فارسی زبان دے شعروں بملدن۔ عربی، فارسی توں
علاوہ مولوی فیروز الدین اردو دے شعروں وچ اپنی نثر وچ ورتین۔ انہاں زبانوں دی زلت دے نال
انہاں دی نثر وچ ہوں زور پیدا تھی گئے۔

”اوعربی فارسی دے عالم فاضل ہن۔ خاص کر عربی دے تے ایں گالھوں آہٹی
سرائیکی نثر وچ عربی دے الفاظ بلکہ فقرے تاں استعمال کر گھندے ہن۔ مولوی فیروز الدین
فیروز کہیں کہیں ویلھے فارسی دے شعروں آہٹی سرائیکی نثر وچ رلا گھندے ہن۔ ایں سرائیکی نثر
وی روانی تے جس باقی نہ رہندی ہائی۔ پر میڈیاں گالھیں توں اے مراد نہ گھداونجے جو مولوی
فیروز الدین بکھری سرائیکی نثر وچ زیادہ زور عربی تے اردو تے ڈتی رکھیے۔ اوانھاں کوں محض
چسکے دی خاطر شامل کریندے ہن۔ دراصل سرائیکی نثر دے متعلق انہاں دا اؤہو مزاج تے دماغ ہا
۔ جیڑھا اردو نثر وچ سرسید احمد خان گھن تے آئے ہن۔ بلکہ مولوی ہوراں مرثیہ نگاری دی بجائے
سارا زور سرائیکی نثر تے لاڈیندے تاں انھاں دامرثیہ سرائیکی دے قدیم نثر نگاراں وچ ہوں بلند
وبالائی ویندا۔ دل دی اسال آکھسکدے ہیں جو عربی، فارسی تے اردو دا عالم ہووے دے باوجود
انہاں سرائیکی نثر کوں زرا عربی، فارسی دا گھڑ تول نیں بٹن ڈتا۔ انھاں اکیوں سدھا سادہ تے
صاف تھرا رکھیے، سوکھا تے پرتا شیر رکھیے۔ بلکہ میں تاں آکھساں عربی تے اردو دی بھر مار دے
باوجود انھاں دیاں تقریراں تے تحریراں وچ سرائیکی نثر دی ہک انتہی منفرد شکل وجود وچ آگئی
ہے۔ جیکوں مولوی فیروز بکھری آپٹاں خون پلا تے ہک خاص طرز نگارش دے طور تے بٹائی ٹھہرائی

تے سجا ئی رکھیے تے واہ سجا ئی رکھیے۔“ (18)

انہاں دی نثر وچ عربی، فارسی تے اُردو زباناں دی رلت تے اثرات کوں دلشاد کلا نجوی انہاں دی ہک خای آکھیے۔ میں سمجھداں انہاں دی نثر وچ انہاں زباناں دی رلت نال روانی تے تسلسل وچ کوئی اوکھ نہیں آندا تے نہ روانی تے تسلسل رک ویندے۔ نہ سٹن آلا انہاں دی وجہ توں بے ذوق تھیندے۔ بعد وچ ایندا اعتراف خود دلشاد کلا نجوی وی کیتے۔ ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر تاں انہاں دی نثر کوں وی شاعری آکھ ڈتے۔

”مولوی فیروز مرثیہ دے وچ نثر دے ٹکڑے وی بہوں استعمال کیتن۔ آپ دی نثر وچ خطابت دا زور وی ہے تے عربی، فارسی دا کافی اثر ڈسدے۔ نثر وچ روانی، برجستگی تے حسن وی ہے۔ بلکہ اے آکھن وی سچ لگدے جو فیروز نثر وچ دی شاعری کیتی اے۔“ (19)

سرائیکی زبان دی نثر کوں امیری کر بلائی ادب دی نثر آڈتی۔ رٹائی نثر کوں پہلوں تاں سرائیکی وچ نثر اصولوں لکھن کوں وی نہیں ملدی جے ملدی وی ہے تاں کئی کا وزاں لکھت ملدی ہے۔ سرائیکی ذاکرین مرثیہ دے نال نال نثر دے دی ڈھک لائے سرائیکی نثر کوں امیری عطا کیتی تے مولوی فیروز انہاں وچوں ہک اے تے اوندی نثر وچ لفظاں دی صنعت گری نہیں پاتی ویندی۔ او ویلھے سادہ تے عام نثر لکھن دارواج ہا۔

”مولوی فیروز دے وقتاں وچ سرائیکی نثر بالکل سدھی سادی ہوندی ہائی۔ یعنی ایندے وچ صنعت گری تے ایچ پیج نہ ہوندے ہن۔ ڈو جھ لفظاں وچ سرائیکی نثر وچ مسجع تے مقفع فقریاں دارواج نہ ہوندا ہا۔ تے انہاں گالھیں تے زور ڈتا ویندا ہا۔ چنانچہ مولوی ہوریں وی ایں طرح دی سادہ نثر لکھیندے ہن۔ تے اول لفظاں دی صنعت کاری تے عبارت دی طبع سازی دی بجائے مضمون تے مطلب دو زیادہ توجہ دیندے ہن۔ ایں طرحاں انہاں سرائیکی دی ہک آنجھی دل بھاؤنی طرز دی نثر کوں رواج ڈتا۔ جیوھی جو چوڑی وی صدی، جگری وچ وی چل دی رہی۔ آخر وچ غلام حیدر قدادے ہتھوں مسجع تے مقفع نثر وچ بدل گئی۔“ (20)

مکدی گال جو مولوی فیروز الدین بکھری سرائیکی مرثیے دا ہک مہان شاعر ہا۔ انہاں دے کلام دے فنی جائزے واسطے ہک مکمل کتاب چاہیدی ہے۔ انہاں دے کلام وچ شاعری دیاں یکیاں خوبیاں موجود ہن۔ مرثیہ گو سرائیکی شاعراں نال مترائی ماء والا سلوک کیتا گئے۔

حالانکہ مرثیہ سرائیکی شاعری دی سب توں وڈی صنف ہے۔ اے سرائیکی شاعری اے نثر کوں مرثیہ گو شاعراں اے نثر نگاراں رت ڈتی اے۔ پراچ تائیں کہیں مرثیہ گو شاعر تے کڈا ہن کم نہیں کیتا گیا۔ میں اکیوں کیا سمجھاں؟

مولوی فیروز 1302ھ تائیں زندہ ہن۔ انہاں دی وفات ایں توں بعد وچ تھئی۔ کیوں جو انہاں اپنے ڈوہڑے وچ خود لکھیے۔

فیروز ہک روز موالی مومن ایہہ درخواست گزاری

امام رضادی من دے وچ چا شاعراں موت و ساری

ہک ہزار ترائے سو چار ہجری پوہ دی پارھی

صفحہ قرطاس تے کر بسم اللہ کیتی قلم سواری (21)

انہاں دی وفات 1889ء وچ تھئی تے ایں طراناں سرائیکی مرثیے دا اے ملک الشعراء شاعراں فانی دنیا توں پردہ پا گیا۔

حوالہ جات

- 1- انٹرویو مولانا ظہور الحسن، نقیبان کر بلا، مرتب، صفدر حسین ڈوگر، عالمی مجلس اہلیت پاکستان، 1993ء ص 137
- 2- خلش پیر اصحابی، مثالی مرثیہ، پنجابی ادبی بورڈ، لاہور۔ 1986ء ص 62
- 3- ایضاً
- 4- ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر، سرائیکی شاعری دا ارتقاء، سرائیکی ادبی بورڈ ملتان۔ طبع دوم۔ 1914ء ص 272
- 5- زوار حسین بھٹہ، سرائیکی اور اُردو مرثیہ کا تقابلی جائزہ، مقالہ برائے ایم فل، علامہ اقبال یونیورسٹی اسلام آباد، غیر مطبوعہ۔ ص 98
- 6- خلش پیر اصحابی، مثالی مرثیہ، پنجابی ادبی بورڈ لاہور، 1986ء ص 73
- 7-

مزار خان

کہانی دی موت

ڈوڑی اُنگل نال دروازے کوں معمولی جیہاں کھڑکا کے، جواب دا انتظار کیے بغیر چشتی، لُٹ کھٹے اپنے باس دے آفس پیہ کیا۔ عینک دے موٹے موٹے شیشیاں اُتوں میگزین ایڈیٹر کوں سُجھاں کے باس پہن دا اشارہ کیا۔ چھڑا ”ہوں“ آکھتے اُوں دید آئنی ولا کمپیوٹر دے مونیٹر تے ٹکا گھدی، اتے اُنگلیں اونڈے، کی بورڈ دی ٹک ٹک اُچ رُجھ گیاں۔
لُحظہ کھن چُپ بہہ۔ تھولا انتظار کر۔ آخر صاحب دی مصروفیت کوں نظر انداز کرتے، کھنگھورامار، چشتی دوبارہ بھینچتا تھا:

”سُرساں ہک وعدہ کیا ہی.....“

”ہوں..... کبیر؟“

”آکھیا ہاوے سر، اپنے میگزین سیکشن اُچ کوئی معقول تے محنتی آپٹا اسٹنٹ ہکول

گھناں.....“

”آکھیا ہم..... بالکل!!“

”سُرسا، اے پڑھیا لکھیا ذہین نو جوان اے..... کم داشوق جس..... آساں رُل کے

میگزین کوں پیلھے توں زیادہ ٹھہرا گھنوں.....“

اُوں نو جوان کوں ڈٹھے بھالے بغیر رسما ”ٹھیک.....“ آکھیا چا۔

”آکھوتاں ایکوں اپنے کھٹے رلا گھناں؟ سُرسا؟“

تھولا بھینچتا تھی، چشتی سدھی اجازت منگی چا:

کی بورڈ توں اپنے اُنگلیں روک کے باس، چشتی دوہن متوجہ تھی ڈٹھا:

”ادارے دے شرائط داتیکوں پتہ ہے.....؟“

8- ڈاکٹر حفصہ مہدی، سرائیکی مرثیہ، قومی ادارہ برائے تحقیق و ثقافت، قائد اعظم

یونیورسٹی اسلام آباد، 2010ء ص 217

9- خلش پیرا صحابی، ملتان مرثیہ، پنجابی ادبی بورڈ لاہور، 1986ء ص 65

10- ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر، سرائیکی شاعری دا ارتقاء، سرائیکی ادبی بورڈ ملتان۔ طبع دوم

1914ء ص 273

11- ڈاکٹر روبینہ ترین، تاریخ ادبیات ملتان، مقتدرہ قومی زبان، پاکستان 2012ء، ص 246

12- خلش پیرا صحابی، سرائیکی ادب وچ مرثیہ، سرائیکی ریسرچ سنٹر بہاء الدین زکریا یونیورسٹی

ملتان۔ 2003ء، ص 74، 73

14- خلش پیرا صحابی، ملتان مرثیہ، پنجابی ادبی بورڈ لاہور، 1986ء ص 65

15- دلشاد کلا نجوی، قدیم سرائیکی شاعر تے ادیب، اکادمی سرائیکی ادب، بہاول پور۔ اپریل

1987ء، ص 43

16- ڈاکٹر حفصہ مہدی، سرائیکی مرثیہ،

17- ڈاکٹر روبینہ ترین، تاریخ ادبیات ملتان، مقتدرہ قومی زبان، پاکستان 2012ء، ص 246

18- دلشاد کلا نجوی، قدیم سرائیکی شاعر تے ادیب، اکادمی سرائیکی ادب، بہاول پور۔ اپریل

1987ء، ص 44، 43

19- ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر، سرائیکی شاعری دا ارتقاء، سرائیکی ادبی بورڈ ملتان۔ طبع دوم

1914ء ص 273

20- دلشاد کلا نجوی، قدیم سرائیکی شاعر تے ادیب، اکادمی سرائیکی ادب، بہاول پور۔ اپریل

1987ء، ص 42

21- خلش پیرا صحابی، ملتان مرثیہ، پنجابی ادبی بورڈ لاہور، 1986ء ص 63

”سر!!“

روالونگ چیز سدھی کرتے باس سدھا چشتی دوسا مٹا تھا۔
 ”ڈیکھ بھئی، سدھی گالھ اے..... مہینہ ڈوکم سکھسی۔ کم ڈکھسی۔ کم سکھن دی رفتار
 کوں چیک کرن توں باد لیٹو پٹ ملسی۔ امتلا صبر جس تاں وت ٹھیک اے..... ڈوجا میگزین
 کیٹے میڈا نواں آئیڈیا، تیکوں معلوم اے۔ جوان نال شیر کر چا چکھے بے شک اہی سی، اکیوں
 اسائنمنٹ ڈے چا۔“

”ٹھیک“ آکھ تے چشتی پچ چاپ میگزین آفس واپس لگا آیا۔

چھیں ضرب ست فیصدے پکے جہیں میگزین آفس ایچ ڈو ہیں ریلیکس کرن بہہ تھئے۔
 چاہ سگریٹ چل پئے۔ دھو آں دھار کینن نما آفس اندر، متعلقہ تے غیر متعلقہ بندیاں دی معمول
 دی آندو بند رہی پئی۔ آپت آپ گالھ مہاروی نال چلدی رہی۔ باس مہمن صاحب دے آئیڈیا
 دی پچ لائین زیر بحث آئی۔ ادارے دی مارکیٹ پروموشن پالیسی دی چشتی لٹڈ کوں سمجھائی بدھائی۔
 ادھر رات تک تھی تفصیلی گفتگو توں جوان غلط بھانویں صحیح، اے نتیجا کڈھیا:

ہک! ملتان دا اے روزنامہ، کرائم دے بھر پور خبراں وٹوں آپنے کاروبار داسا نر خاصا
 ودھا گئے..... ڈو: قتل دے پڑھے لکھے لوکاں اندر سندھ وادی دے آرٹ ادب لٹریچر کوں دی
 ادارہ مٹن مارکیٹ کر وائے..... چشتی مونہوں مہمن دا آئیڈیا اوکوں ایں سمجھ آیا:

وسیب دے کیس موئے جیندے شخص دی زندگی وچوں ہک ادھ سچی کہانی ہر
 ہفتے رنگین میگزین دے متھے تے چھپے۔ ناقابل فراموش کارنامے دی کہانی ہووے۔ نویکلا رومان
 ڈے۔ سبق آموز ہووے۔ قصہ مختصر، کہانی سچ چا پے۔

اوکوں اے دی لگا: ”آداب عرض“ رسالے دے ”سچے کہانیاں“ روک، آپنے میگزین
 چھپیاں کہانیاں دی مہمن وسیب کوں وڈی قیمت وصول کرن چاہندے۔

محض شخصیات دے کہانیاں نال میگزین دا ڈھڈھ نہی بھریندا۔ تیں معروف پڑاٹی جاہ
 ، قدیم عمارت ، تاریخی آثار یا کھنڈرات اندر پوشیدہ اسرار وچوں وی سچے کہانیاں لمبھٹیاں
 صُن.....

نوکری پکی کرن سانگے ، بھانویں سچی مچی آئیڈیا اوندے من کوں بھٹا۔ جوان اے

پراجیکٹ کرن تے تخی نال تیار تھی گیا۔

بالآخر چشتی وسیب دے ڈو ترائے معروف تے معتبر سنگتیاں دے لٹڈ کوں ریفرنس
 ڈتے۔ تریں وچوں فی الحال جھکوی چوائس نال جوان تھل ایکسپریس تے روانہ تھی پیا۔

لٹڈ شام نال چشتی دے سنگت کول پہنچ گیا۔ کئی فن مولاسن موجی ریکس زادہ، اگہوں
 آپنے یکتائے فن استادان دی سنگت سانوے، ہارمونیم دے ست سُر اں دے جلت رنگ ایچ
 سرور پٹھا ہووے۔ من دی موج بھل کے آپنے دوست دے دوست کوں ریسانہ آڈرڈ توں۔
 پرائیٹی حال حوال چاکے مشورہ ڈتوس: ”وٹڈ توں پیلھے دے جھک جب مشہور شملہ شاہ“
 ڈاکو دیاں لوگ واراں صُن پیاں۔ او آپ جیندے۔ کچے ہا ہندے۔ اوندے نال انٹرویو وچوں
 میگزین سانگے سچی کہانی برآمد تھی سنگھدی اے.....“

ڈو جھے ڈینہ فجر نال، مہمان تے میزبان ڈو ہیں سدھو بادشاہ دی نگری دوڑ پئے۔
 ”مچھدے گچھدے منزل توئی دہنچ پچے۔ ڈوکچیاں سالھیں نیڑے تھئے۔ جتھ بندہ ڈو سے نہ بندے
 دی ذات۔ چھاں ہووے نہ بھری۔ پچ گزیاں قبر ایں سویاں ڈو سالھیں دے لمیوں، ہک ناگو
 نالھی دی کھنڈی جتی چھاں مکدے کشیں دی جھتی ڈھپ ایچ، مسافراں کوں تھولا حوصلہ ڈو یوے
 پئی۔ بارباری سدھ تے چھمک وانگ پتیل، سدھی کافی دے پڈھڑ پے مساپیں پڑے کوں اپٹا
 چہرا کرایا۔ چٹھدی لاہندی مینہن رنگی مہمن آواز ایچ دوروں کھل مار کھنویں:

”کون او بھائی؟..... کتھوں آئے وے؟..... خیر ہے؟“

کچے آتے پیٹ دے ڈنگ پڑنگے، اُچے جھکے راہ رستیاں دی ڈاپ نال دھوڑ دھوڑ
 تھئے، من موجی تے اوندے مہمان کوں کوئی فوری جواب نہ بن آیا۔ جھک پئے دی حالت ڈیکھ
 کے صرف کھل ڈتوئے۔ نیڑے آکے، پڈھڑا مہماناں کوں سدھانا لھی پٹھ گھدی گیا۔ سیلابی
 بھوئیں تے دہنچ پٹھے۔ پڈھڑا آپ دی نال ٹٹھ کے بہہ تھیا۔

☆.....☆

ہک پاسوں لمبے سارے رستے نال بدھی ٹکری ٹیر چھ نال مکھ اڈریندی، تلا چرے
 کھڑی۔ نویں مخلوق ڈیکھ کے گھوڑی ترائے چارواری بھٹکی۔ سائیں کوں سنجائی کے ناساں بھنڈا
 بھٹکی، بھانویں مہماناں کوں ڈیکھ، ہر دم آئے آکھیا ہووے۔

پھل چھوڑے پانی اندر بغلے آپنے روزی رزقی اچ گردان ڈسن دے۔ چڑھار دور
دورتائیں لائی کا نہہ دار اچ ڈ سے کھڑا۔ نال نال تیل دی فصل، پھل دی یلغار پیٹھ مندی پچی
ہوے۔ پڈھڑے دے ویران اکھیں توں لگے، جیویں ہک عرصے توں مونہہ سر نہ دھوتا ہووے۔
ڈوہیں جوان حالے ماحول نال مانوس تھیون پئے۔ سوچن پیٹھے، کتھوں گالھ چولن۔ پڈھڑا آپ
چل پیا:

”ڈاہار ہاں سال تھی گئیں۔ آدھل دریا دی راہندا پیاں۔ ہک عرصے توں کوئی بندہ
چھینوئے کول نہیں آیا پچھا.....“

”ایندی وجہ؟“

اکھے، ”پرائے تعلق واسطے کڈ وکٹے تروڑی وداں۔“

”اوکیوں نہیں؟؟“

”ایں سوال کوں ویندا کرو پچھا! مطلب دی گالھ ڈسو۔ کتھوں آنے وے؟ کون

ہوے؟

کینکوں ملتا وے؟

اکھے ”شملة شاہ نال ملتا ہے۔“

”اوندے نال کیہاں کم ہے تہاڈا؟“

”لوکاں مونہوں اوندے واراں سٹیاں سے، سہیں!

شملة دے من وادو آرے، روپٹ پھندے ہند دسارے

ڈینہ کوں پھندے جندرے مارے، کرن نہ کم آرمان کوں

اللہ چا چھڑواوے شالا شملے شیر جوان کوں

شملا شاہ تھی گیا یاکی، انگریز دی نہیں منیندا آکھی

جیل دی بکھتا تروڑ کے تاکی، شامش ایں انسان کوں

اللہ چا چھڑواوے شالا، شملے شیر جوان کوں

پتہ لگئے شاہ جی آپ جیندے..... واراں دی ہس اوندے آپ کولوں قصد یق کرئی

سے..... سٹئے، شاہ جی انگریز دور اچ جگ مشہور ڈاکو با۔ لسا عرصہ بیل کئی ہس.....“

لنڈ دو اشارہ کر کے من موجی آپو جاٹ، بزرگ کوں وضاحت کہتی:
”ایہیں سانگے ملتان دے ہک اخبار دا اے جوان، شملے شاہ دا انٹریو کرن آئے۔
اوندہ حال ریکارڈ کر لئی۔ وت اخبار اچ چھپوسی.....“

شہرت دے لالچ وٹوں بھانویں رئیس زادے دی یقین دہانی ولوں، پڈھڑے حوصلہ
پکڑیا۔ تھولا چاک تھیا۔ پٹھی جاہوں سدھا تھی، زنداں بھارتھی آلاٹا:

”تساں ٹھیک جاہ آئے پیٹھے دے۔“

”اچھا!! تاں نہیں سوئی آپ ان.....“

نہال تھی ڈوہاں شکر کیتا:

مساہیں ترسلی تھیوٹھے۔ منزل لگ گئے ہیں۔ پڈھڑا وطن وسیب، ملک جہان دا حال
پچھن لگ پیا آتے لنڈ ڈوہاں تھوکاں دی گفتگو سندا رہیا۔

کچھ لڑکدے فنیسی گتھے وچوں کیمرہ تے ٹیپ ریکارڈ رکھ دے، من موجی زمین تے
چار کھئے۔ مطلب دی گالھ ٹورن داما حول بن گیا۔ لنڈ آپ آٹھی آمد داند عاڈس سٹایا۔ شاہ دی
نکشی دا اندازہ ایں تھیا جو ڈاکو بٹن واقعہ بنا کیس ڈچک دے اوں فوراً گھر سٹایا۔

اوندے ڈاکو بٹن دی تمام کہانی، فلمی سنوری دا گنگ ہووے۔ ڈکیٹی دیاں تمام
وارداتیں اخباری رپورٹاں سٹویاں لکھن۔ اوندے وارداتیں دی قصہ گوئی وچ ڈرامے دارنگ

چوکھاڈے۔ من موجی سرکار اوندے سامھٹے کیمرے تے ریکارڈ رنال ٹھیک ٹھاک ڈرامہ کیتا۔

وقفے وقفے با دیکمرے نال اوں شاہ دے کئی کوڑے سچے فوٹو بٹائے۔ چیک کرڻ دے بہانے،

کئی داری ریکارڈ رنال اوں دھتال کیتے، متاں شملہ شاہ آٹھی یادداشت دی پوری تاکڑی کھولے

چا۔ ریٹائرڈ ڈاکو دی زندگی اندر کوئی سچی کہانی تلاٹن اچ، چشتی صاحب داشا گرد تے دوست

ڈوہیں کامیاب نہ تھئے۔ بھانویں جو ڈوہاں ولا پھیر کے بار بار وچوں کئی آڑے سدھے سوال

پچھے:

”..... نہیں سہیں! تہا کوں صرف ہندو، ناگک وٹھو ہیں لکدے ہن یا..... اے ڈسو،

کئیں ہندو دی سوئی جوانی تے کڈا ہیں ترس دی آیا..... زندگی وچ کوئی پیارویار، عشق و شوق دی

تھیا کڈا ہیں؟؟؟.....“

”سرکار قصہ کرو پٹھے..... میں ریکارڈ پٹھا کرینداں، سیں!!“

سُرتا تھی، شاہ دوبارہ وہ گن لگ پیا:

”پاکستان بٹن کن ڈوسال چلیھے داؤد کراے۔ منگدے سیا لے دی ٹھنڈی مٹھی رُت تھی

مزید تائید سانگے پڈھڑے ڈاکو، لُنڈ ددوی ڈٹھا۔
 ٹیپ پلچھے شاپ..... وِت ری وائینڈ کر کے اوں پلے جو کینا، شاہ آٹھی آواز سُن کے
 نہال تھیا۔ دوبارہ ٹیپ روک وگن لگ پیا:
 ”پچھن پھریاں دی وستی آلی دُکیتی وچ نا کاغی ثبوت، اے تے شہادتیاں هوٹوں، جج ملزماں

دی شناخت پر یڈ دا حکم ڈتا۔ مظفر گڑھ ڈسٹرکٹ جیل اندر شناخت پر یڈ ہونے۔ آساں تریں ملزماں نال قائدے موجب دیہہ پنجویں پئے قیدی ساڈے کٹھے جیل دے اندر لے گراؤنڈ ایج جمع کیجے گئے۔ 11 دے ڈینہ دے پر یڈ تھیوٹی ہووے۔ آساں فجر نال گراؤنڈ ایج جمع ہووے۔ آہدن، انتظار موت دی بھین اے۔ وقت گزرن لایج نہ آوے پیا۔ یعنی شاہد جن شاہ چوں، ڈوپہراں توں باد آن پئے۔ تھوڑی دیر باد پولیس عملے کٹھے، ہک جٹاں تے ڈو تریکتیں، کچے فٹ پاتھ نال مھلاں دی کیاری اگہوں ساڈی قطار دو آندے نظریے۔ دل ڈپ ڈپ کر لگ پیا۔ گہن گہن ساہ گھناں پٹھا۔ جس ویلے جیل وارڈن آ گیا۔ باقاعدہ پر یڈ شروع تھی۔ عملے دی موجودگی ایج، تریہے شاہد، جوڈیشل قیدی اگہوں لگھے۔ روون ہاکی تھی، وڈی تربیت ذہن تے زور ڈتے پنا پوری قطار ایچوں ساڈے ساتھی دوا اشارہ کرتے ڈکھنوں پڈ گئی۔

”ایہیں مرٹ مول میڈے کنوں والیاں پھلیاں ہن۔ ساڈا سارا زور، آلو ہاتھو ہا ایں ناں گئے لٹیا ہا۔ ساڈا اھکوا ڈا کو ایہو ہووے۔“ قطار اگہوں ٹپ کے اوزار دزار روون لگ پئی۔ پئے انہاں دے مساپیں اوکوں پچ کرایا۔“

ڈوجھی وار قطار اگہوں گزرن توں پیلھے عملے، قطار دی ترتیب بدل ڈتی۔ میڈ وڈیکھ کے ماء جی کوں اشارہ کیا۔ وھی ماء دے کنیں لگی۔ خبرے اوندے کن ایج کیا آکھیں۔ ماء دا ہتھ نپ کے وھی فوراً اگہوں ٹوری گئی۔ آپ پچھاں مرموز ڈیہدی گئی۔ بدلی ترتیب اندر اودھو ڈا کو ڈوجھی دفاوت نشان زد تھیا۔“

قطار دی تبدیلی تھی ترتیب اگہوں شاہد تریجھی دفاوت ٹرے۔ میڈے سامھنے آ، پیلھے وھی رکی۔ وٹ ماء۔ چھو ہر میڈے چہرے تے دید چار کھی تے ماء جی تے۔ میں ڈوہاں دے سامھنے زمین ایج اکھیں چار بمیاں۔ لکھے باد میں اتہاں ڈٹھاں تان چھو ہر اونیوں میڈ دا پھیں پوزی کھڑی تھی۔ سو فیصد توں زیادہ سنجانی کھڑی تھی۔ وارڈن نیڑے تھی کے پک کیا۔ اوں اگہوں سر خلا کے انکار کیا۔ ماء تھکن لگی تاں وھی اوند اہتھ نپکے، اگہاں ٹرے گئی۔ ڈا کے دے ترتیب ساتھی کوں ہند و جٹاں شیت ایں نہ سنجان سنگھا جو اوں رات باہر بھاٹے اگہوں سٹے پئے ہند دے او سراندوں کھڑا رہا ہا۔

..... اوں ڈا کے آتے، شناخت پر یڈ، میڈ اوجود بھا ڈا تا جناب!..... شک دا آساں

ڈوکوں فائدہ تھیا۔ ترتیب ساڈا ساتھی سزا تھیا، تے قصہ مختصر، پاکستان بٹن دی بخشی ایج اودی رہا تھی کیا۔“

مسلل الیند اشاہ، اندری اندر شرمسار پٹھا ڈے۔ اکھے:

”ہندو آں بارے تاں جو جو چکھے پچوا، میں پشیمان تھم پیا۔ تہاڈے کٹیں سوال دا جواب ڈیوٹن جو گانمھ..... سدھی گالھ اے، ڈینہ رات تلوار دی دھار تے ٹردے جوانی گزری۔..... پیار محبت دا ساری حیاتی ایج بس ایہو لحظہ نصیب تھیا، جیڑا ڈے سی..... جڈاں محبت پوکھڑے اُن پئی۔ پیار وھوٹی عمر ہاں وہانگی تھی۔ وٹ ای شکر اے، رت سوھنے دی ذات دا، جس استخما سوھٹاں شوک بٹایا، تاں پتہ لگا، زور اوری، خسی بہادری دی آکر پھوت کنوں محبت دے گھڑی لکھے دا کیف سرور زیادہ ہوندے۔“

انٹرویو دے ڈو ترانے کیدھاں بھر کے جوان ترتیبھی رات ملتان ٹھک آن کیا۔ شیلے شاہ دی واردات بھری زندگی چوں نہ بھلک۔ شناخت پر یڈ نال جو بے ڈا کے وچوں اوں پچی کہانی مرتب کیتی۔ تے راتی رات کمپوز چا کیتوس۔ ڈوجھے ڈینہ آہٹی پیلھی کاوش کوں آپنے استاد اگہوں وچ پیش کیتوس۔ شاگرد توں زیادہ استاد شش تھیا۔ ڈٹھے پڑھے بغیر چستی ترانے کاغذاں سمیت اوکوں سدھا پیلھے تھمن صاحب دو پچ ڈتا: ”فوری طور صاحب کول پہنچ..... آپنے آئیڈیے کوں بلیک این وہائٹ ایج ڈیکھ تے صاحب نہال تھیں۔ ڈوجھا، ایں تھی میل جول نال اوندے نزدیک تھیوٹن دا موقع وی ملسیا۔“

”تہاڈے آئیڈیے دی پیلھی کہانی کر آیاں، سر.....“

چھاہندے تھر کدے، کمپوز ڈا کہانی تصویراں سمیت، صاحب دی میز تے اوں آرام نال تھرا ڈتی۔ شاباش دی سک ایج، وچوں وچوں دل اوند اھر کے پٹھا۔

چنگا لحظہ چودھری آپنے خیالاں ایج گم سم پچ پٹھا رہا۔ چا پے اوندے کٹھے ڈوجھا بندہ بشر پٹھا تھی نہ ہووے۔ کجھ دیر یاد نہیں“ دے اشارے نال اوں آپٹا سر ہلایا۔ میز تے لا تھا، اوند کمپوز ڈیٹر، ہکی انگل دی تہ نال تھمن صاحب واپس، جوان دور یڑھ ڈتا تے شیلے شاہ دے آپ نوٹ ڈیکھن لگ پیا۔ متھے دے مستقل چر توں لگے، جیویں جٹاں کہیں ٹینشن وات اے۔

کافی دیر دماغ کوں تھم گھا کے تھمن، نو جوان دے امپریشن کوں زائل کرن دی

کوشش کیتی:

”یونو موٹسٹ امپورٹنٹ نیوز؟“

”نوسر!!“ لٹڈ رکرواھو تھیا:

تازہ خبر اے، بیٹا!! پچھلے ڈیڑھ سال لائن آف کنٹرول تے پاک بھارت جھڑپاں وچ بیسیوں پاکستانی آفیسر جوان شہید تھیں۔ ایس افسوسناک قومی سانحے دے کجھ شہید ساڈے تل دے دی ہن..... ترجیح لیکھے شہداء دے ورثاء کنوں انٹرویو راہیں جو سچے کہانیاں ملسن، اوہیلھے جھپسن بیٹا.....“

تیکوں ادارے دے مجبوریاں دی وقت دے نال نال آپے سمجھ آمدی ویسی.....
سردانواں ڈوہڑا سُن کے جوان دا اُتھاپن ہاں دُر زتھیا۔ اوکوں لگا، جیویں اُگمرن توں پیلھے اوند اویلا پیلھا ”پال“ بے دی ہوئے مر گیا ہووے۔

آہٹی پیلھی تخلیق دے ترانے ورتیاں، جیڈے ہوئے مھل لاشے کوں آپنے ڈریک دے دراز اِچ اُوں دفن چا کیتا۔ ٹھیک اگلے ڈینہ، ہک شہید میجر دے ورثاء کنوں، جوان ”جی کہانی“ کرن چوک منڈے رُ گیا۔

ترمدیاں اُکھیں نال شہید میجر دی ماء جیہری پچھلے پندرہاں ویہہ منٹاں توں وین کریندی کریندی نساہی تھی پٹھی هئی۔ ڈسکار آپنے کوں زور زبری روک، گلا صاف کرتے مساپن اُوں آہٹی گلھ پوری کیتی:

”اتجھے ستارہاں بچوے..... آپنے..... پاک وطن..... توں قربان کر ڈیاں.....“

..... ماتمی کالے لباس اِچ، سکتے وات شہید دی جوان بیوہ اُدھے گھنٹے باد تھولی بحال تھی۔ لال پیر اتھیاں رتیاں پوٹی اکھیں ٹوٹ کے سورھے دے اشارے پچھوں، اُوں مساپن آپنے لب چولے: ”نویں پوسٹنگ توں پیلھے..... شہید میکوں آکھیا ہا..... میڈے باد، ماء نہیں، توں آپ پیوئن کے ہالاں دی پرورش کریں.....“

شہید دا پنج چھیں سالان دا چتر اہاتا، پتر دی لگے، وڈیاں روک سکھا پڑھا کھڑے۔
اُکھ:

”میں براہو کر فوج میں بھرتی ہوں دا۔ ابو کی طرح بہادر افسر بنوں دا۔ وطن پر قربان

ہوں دا.....“

..... شہید دا چھوٹا بھراتاں بالکل کیرے ریکارڈ راہوں بالکل ”سچ“، ”آلاٹا“، ”بھائی جان علامہ محمد اقبال دے شعر۔

..... شہید کی جو موت ہے قوم کی حیات ہے..... کنوں ہوں انسپائر ہن.....“
..... غم توں غڈ ہال، شہید میجر دے والد، آپنے ہنجھوں پونجھ پونجھ کے چھیکو آ پٹا بیان ریکارڈ کرایا چا:

”لائن آف کنٹرول تے مسلسل فائرنگ دے دوران..... شہید روز خاب اِچ آ، تاکید کریندا هئی۔..... میڈے تابوت کوں موٹہا ڈیندے رنگی، باباجی رُواھے اصلوں ناں..... میں زندہ ہاں..... ارض پاک توں شہید تھیاں..... مویا نہاں.....“

ڈسکیاں، ہنجھوں، وین، سکتے وچوں آپ کن آپے ہک کہانی سُر آئی۔ جیکوں ادارہ چھاون کاٹھن تیار هئی۔ مانک تے کیرے اہوں پسماندگان دے رتے رتائے۔
بیانات۔ ورثاء دے استری تھئے انٹرویو وچوں سائیاں دے آئیڈیے موجب کہانی دی جاہ لچھے دار سنواری چھپی تاں میگزین ڈیکھ تے صحن صاحب نو جوان کوں خوب شاباش ڈتی۔ جاب لیٹر نال ڈتا چا۔

جاب لیٹر تے شاباش دی ٹھاپ دے باوجود آہٹی پیلھی پیلھی تخلیق دی وقت توں پیلھے موت کوں نو جوان خبرے کیوں نہی پیا بھلا، بھانویں جو چشتی تقریباً ہک گھنٹے توں لٹڈ کوں دلاسا پٹھا ڈیندا هئی۔

مال زناور کھلا کہیں دے وس اچ ہوندے۔ پاہوم جتلی دی کوشت کرے ہا، کہیں ویلھے اوند اگھوڑا تریمت زمیندار دی جو دی رڑھ اچ وڑ ویندا ہا، کہیں ویلھے گاں اوندے باغ دے لوڑھے ونچ تریدی ہائی۔ اتیں کہیں ویلھے اوندیاں بکریاں اوں تریمت دی جو پوڑ اچ ونچ چر دیاں ہن۔ مال زناور بھانک لگ ویندا اتیں پاہوم کوں ہرواری جتی بھرتی پوندی۔

پاہوم جتی بھرتی تیں اندرو اندر و بھجدا، مندے کڈھیندا، زال پالیں نال بھڑدا ہا۔ فوجی کارختر پاروں پاروں پاہوم دا اناہلا عذاب اچ گزریا۔ بھل سیالے اچ سکھ داسا گھدس جو ہنٹ مال منی بھاٹے اچ بدھیندا ہا، لگانا چردا، ہنٹ اوکوں کھل بھوں، گھاہ پٹھے اچ تاں بجلی کرنی پوندی ہائی، بھل او فوجی دی گتے بھوک کن آزاد ہا۔

سیالے اچ سُن سُنچ پی جو زمیندارٹی آہٹی زمین و چیندی پی اے اتیں وڈی سڑک (جوانڈس ہائیوے) تے ہک سرانہہ دامالک پولی ڈیندا کھڑے۔ دتی دے جٹ اے سُن کیں چنتے اچ پئے گئے۔

”ہوں۔ بے سرانہہ دے مالک اے زمین مل گھن گھدی تاں اوسا کوں فوجی کن وی ڈھیر چٹیاں لیسے۔ اے زمین تاں ساڈا روزی روزگاراے۔“ جیہیں سر جوڑ سوچیا۔

ساری جٹ برادری زمیندارٹی کوں ونچ ملی، اکیھونے جو او آہٹی زمین سرانہہ دے مالک غیر کوں نہ ویتچے، بھل اساکوں، اسال، ڈھیر ملھہ ڈیوٹ کوں تیار ہائیں۔ ملکائی اے گالھ من گھدی۔ ساری برادری مشورہ کیتا جو اوندی زمین رل کیں مل گھن گھنچے۔ جیڑھی کل برادری دی سانجھی ملکیت ہووے۔

برادری کئی تھیاں رکھیاں بھل سانجھی صلاح نہ جوی۔ شتان انہیں اچ جھیرا جھٹا گھستی رکھیا۔ آخر انہیں اے متھیا جو ہر جھگا آہٹی پھریند جوگی زمین نوہلی گھنے۔ زمیندارٹی انہیں دے اے گالھ دی من گئی۔

پاہوم کوں خبر پی جو اوند اگوانڈی پنجاہ کمانہہ رقبہ مل گھند اپنے۔ اودھانقد، اٹی اودھ سال دے اندرو اندرو۔ اے سُن کیں پاہوم سوچیا۔

”زمین وکدی پی اے اتیں میں مل ناں گھتاں، کیوں۔“ زال نال آلاٹا۔

”لوکی زمیناں مل گھندے ہن۔ ساکوں دی گھنٹی چاہیدی اے۔ گزران ڈین

پڈیندا کھی تھیدی ویندی اے۔ اس فوجی دیاں چٹیاں بھر بھر عاجز تھی گئے ہائیں۔“
”ڈوہائیں زال پئے سر جوڑ پٹھے جو زمین کتنی اتیں کیوں گھنچے۔ انہیں کون ہک سو روپل جمع ہائی۔ کجھ مال منی و بچیا، ہک پتر کوں مزدوری اچ ڈے کیس اوندی سال دی مزدوری اگونی گھن گھدی، بچدا گھند آپٹے سالے، بھٹوئے کون اودھار چاتا اتیں کل دا اودھامل جوڑ گھدا۔

پاہوم چالھی کمانہہ پٹی اتیں زمیندارٹی کوں سودے کیتے پہنتا۔ سودا منک بکيا۔ شہر ونچ کیں اشھام کونے اچ اودھامل نقد، پیا اودھار ڈے وسالیں اچ ڈیوٹ دا پابند۔

ہنٹ پاہوم آہٹی زمین دامالک ہا۔ تیج اودھار چاٹس، زمین آباد کیتس۔ پیداوار چوکی تھی، اتیں پاہوم ہکے سال اچ ملکائی اتیں سالے رھٹوئے دا اودھار لہا ڈتا۔

پاہوم ہنٹ خود زمیندار ہا، آہٹی زمین ویندا، بھیندا ہا، آپٹا گھاہ پٹھا آپٹے وٹ، آپٹا پلٹ، آپٹا مال منی، آہٹی جوہ پڑ، جیر ملے او آہٹی بھوئیں اچ مل وھاوے ہا، کٹک، مکی کوں بھجدا اُسر دا ڈیکھے ہا، مال منی اتیں جوہ پڑ ڈیکھے ہا، نہال تھینوے ہا۔ ہنٹ اوکوں آہٹی رڑھ، گھاہ پٹھا، بھل بھل، ہنٹ کون نوہلا چا پدا ہا۔ ہنٹ کون سٹھرا۔ ہنٹ اوکوں آہٹی زمین اوندی رڑھ پیداوار انہیں کون وکھری لکھدی ہئی۔“

پاہوم ہنٹ سکھا سوکھا ہا۔ اتیں سمھو کجھ ٹھیک راہندا۔ جیکر اوندے گوانڈھی اوندی مکی اتیں گھاہ پٹھے دے بندتیں قوضہ نہ کریندے۔ اوں گوانڈھیں کوں میہر نال لکھ واری سمجھیا بھل انہیں لکھ نہ مئی۔ کڈاہیں آجری آپٹا آجو اوندی مکی اچ چھوڑ ڈیندا ہا۔ تاں کڈاہیں گھوڑے پال داتیں گھوڑے چرن چھوڑ ڈیندا ہا۔

پاہوم ہوں واری اکھ نوٹی کیتی، مال منی دے مالکیں کوں معاف کیتا، انہیں دامال بھانک نہ دیتا۔ بھل انت اوندے صبر دی آخر تھی اتیں اوں ضلع دی عدالت کوں شکایت کیتی۔ اے گالھ تاں او چا خندا جو دتی دے لوکیں کوں مال منی کیتے گھاہ پٹھا، جوہ پوڑوڑھیندی ہائی، اونیت دے مے نہیں بھل او بچندا:

”میں کیہہ تائیں اکھ نوٹی کریاں، مانی پٹا پنداراہساں۔ اے تاں میڈی گل جوڑی

سترے کر لیں۔ انہیں کون سبق سکھا دیا پوسی۔“

آخر اُس ڈوٹرائے گوانڈھی دے ڈھور ڈنگر پکڑے، پھانک لوائے اتیں انہیں کون چٹی بھروائی۔ بھل ایندا نتیجہ اُپٹھا کھتا۔ ہن اوندے گوانڈھی بدلہ گھنن کیجے آپٹا مال مٹی اوندی رڑھ اچ چھوڑ ڈیندے ہن۔ کہیں ویلھے اوندے درخت مار گھندے ہن۔ ہک ڈینہوار پاہوم اٹھی جکیر اچوں لنگھنیں ڈٹھا کہیں اوندے درخت مُنڈھوں مار گھندن، بس ننگریاں پیاں ہن۔ ہوں کوڑ بجا۔

”موڈی جیکر ہک ادھ درخت مریندے، خیر ہائی، بھل اوں تاں پوری چٹی رلام مار گھدی اے۔ ہک داری میڈے ہتھ لگے، میں اکیوں مت سکھیاں۔“ پاہوم سوچن لگا جو اے جُرت کنیں کہتی اے۔

”اے کم سائمن ای کر سگدے، کہیں ہن کون ایندی جُرت کاٹی۔“ کسے کیجے سائمن دے گھر کیا۔ ثبوت تاں نہ لکھیں بھل اوکوں پک ہا جو اے کم سائمن دا ہے۔ پاہوم سائمن دے خلاف رپٹ درج کروائی۔ سائمن دے نانویں نوٹس آیا، کس چلیا، بھل ثبوت مٹوں کس خارج تھی کیا اتیں سائمن جھٹ کیا۔ پاہوم بکلیں اتیں ججیں تیں ہوں کوڑ بجا۔

”تساں چوریں کنوں رشوت گھندو۔ جے تساں کھرے ہوندے تاں ایں چور کون اینویں نہ بڑی کریندے۔“

پاہوم ججیں نال، گوانڈھیں نال ہوں جرح کہتی، بُرا آلاٹا۔ گوانڈھیں وی ہن اوکوں دھمکیاں ڈتیاں جو ایں وتی اوند اچھوٹن حرام کر ڈین، اوند اگھر ساڑ ڈین۔ ہن وتی اچ پاہوم دی گھر جکیر تاں ہئی بھل قدر نہ رہی۔

اُناہیں ڈینہواریں خبر لگی جو ویسب دے ہوں سارے لوک کہیں ہن علاقے وچ آباد تھیندے پئین۔

”میکوں میڈی وتی، جکیر چھوڑن دی کیا لوڑھ۔ وتی دے لوک زمیناں جھڑپن۔ میں مل گھنساں، میڈی جکیر وھسی۔“ پاہوم سوچیا۔

ہک ڈینہوار ہک پردیسی اوں وتی آ لنگھیا، رات پاہوم دامھان اُن تھیا۔ پاہوم اوں کن پریتی حال گھدا۔ پردیسی ڈیا جوادو ”وولگا“ کنوں پریں دے علاقے داوسٹیک اے۔ گالھ

اچوں گالھ چلی، اتیں پردیسی ڈیا جوا پاہوم دے علاقے دے کائی لوک اوندے علاقے اچ وچ آباد پئے تھیندن۔ اتھوں دی برادری اچ رلدن، ہر ہر کوں 25 کمانہ زمین ملدی اے۔ اتھوں دی زمین اتلی چنگی اے جو اتھاں برسم اتیں ناگر ڈاندیں کنوں دی اچاقد کڈھیندن۔ رڑھیں اتلیاں گھائیاں جو ڈاتری دے پنج تھیں داہک گنڈھاہنڈے۔ ہک ہنٹ اتھوں خالی ہتھ گیا ہا۔ بھل اچ اوچھی ڈاندیں اتیں ڈوگا تیں دانو نکلا مالک اے۔

پاہوم داوِل اوں علاقے دی سک اچ بکھن پئے گیا۔ ”جے میں اتھاں اتلا سکھا تھی سکداں تاں ایں سوڑ اچ اوکھے تھیون دی کیا لوڑھ اے۔ اتھاں گھر زمیناں وچ کیں اتھاں گھر، جوہ جکیر کیوں تاں وچ جوڑاں۔ اتھاں بھیز اچ متھا مارن دی کیا لوڑھ اے۔ بھل میں پہلے آپ اتھ ویساں، جائزہ گھنساں، وت ہر کوں گھن ویساں۔“

آندے اناہلے پاہوم تیاری پکڑی۔ اتھوں میڈی تیں دولگا، اتھوں سمارا پھنچا، اگوں ترائے سومیل پیدل ٹریا۔ آنت آٹھی منزل وچ اپڑیا۔ او علاقہ اصلوں اونویں ہا جیویں اکوں اوندے پردیسی مہمان ڈسایا۔ اتھاں لوکیں کنوں رقبہ درہہ ہا، گھٹوگھٹ 25 کمانہ برادری رقبیلے دی ڈتی، نوٹھکی، اتیں کہیں کن پھریندا ہووے تاں ہک روبل داہک کمانہ مل ملدا ہا۔

پاہوم کوں لگا جو اے علاقہ اوندے خاب پورے کر سگدے۔ وتی دلیا، آٹھا گھر، جکیر، مال مٹی، سبھو جوڑی ستری وچ ڈٹس۔ برادری نال ڈیوٹی گھنٹی کن جان چھوڑا، خیر کلامی آکھ سٹی، آندی بہار اچ ہر کوں گھن نویں علاقے آباد تھیون ساگے روانہ تھی گیا۔

نویں علاقے اچ پاہوم ہک وڈی وتی دی برادری کوں ممبر ٹنن دی درخواست ڈتی۔ برادری دے وڈگیں کوں ملیا، ممبری دے کاوڑ پتر گھدوٹس۔ اوکوں اتیں اوندے پتریں کوں برادری دی زمین دے پنج حصے ملیئے، مل ملا (تقریباً 125 کمانہ) (کھنڈی پٹندی) اتیں برادری دی جوہ وڈو ورتن دا حق۔

گھر ٹاٹس، مال مٹی گھدس۔ آٹھی وتی دی نسبت ہن اوندے کن جروڑی زمین ہائی، کئی کیجے زرخیز، سوکھا سکھا ہا، جوہ وڈو اند۔ جتلا مال مٹی چاہندا، رکھ سکدا ہا۔

اوٹ سیتی تاں اوگھر، بھاٹے دی اُساری ستری اچ زردھار ہیا۔ زمینیں، زناوریں ہر پاروں خش ہا۔ بھل وقت ویلھا گزریا تاں اوکوں لگا جو ہالی دی اوندی زمین گھٹ اے۔

پہلو سال تاں اوں کٹک رہائی۔ سٹھری اتیں چوگھی بار تھی۔ آندے سال وی او کٹک رہاؤں چاہندا ہا۔ بھل ایس علاقے دی زمین کوں کٹک کیئے سال، ڈوسال واندرا کھٹا پوند ہا۔ برادری آلی زمین تہوں ہٹن اوکوں پوری نہیں تھیندی۔ برادری ودھدی گئی، زمین گھٹدی گئی۔ زمینیں تیں جھیرے جھٹے پوون شروع تھی گئے۔

جیرھے چوگھے ہن، او کٹک دھاؤں چاہندے ہن اتیں ہمیش زمین دی خرید کیئے تیار۔ غریب آٹھی زمین مٹے تیں ڈیوٹ چاہندے ہن، کہیں زمیندار کوں، یا اکثر اکھیں وپاری کوں، جو پیسے ملدے راہون، روزدی گزران کیئے۔

پاہوم ہک وپاری کوں سال کیئے زمین مٹے تیں گھن گھدی۔ بھل اوہوں پریں ہائی۔ اوکوں کٹک ڈاھیل توں ریزہیں تیں ڈھوڈھی پئی۔

پاہوم کوں پتہ لگا جو کجھ لوکیں نوکلے فارمز بنا مین اتیں اوسو کھے ہن۔

”میڈی وی جیکر اتی زمین ہوندی، میں وی امیر ہوندا“ پاہوم سوچیا۔

ترائے چار سال تاں پاہوم اینویں گزارے۔ زمیناں مٹے تیں گھنارہا۔ بھل اخیر تک آپکھا، جو کڈا ہن مٹے اچ سٹھری زمین ملدی ہائی، کڈا ہن کو بہتری، اخیر اوں آٹھی زمین مل گھٹن سانگے کجھ پرتیت شروع کیئی جو کھائیں زمین وکدی ہووے۔

ہک بندہ اچن چیت ضرورت پاروں تیرھاں سوکمانہ صرف 15000 روپل اچ وکچن چاہندا ہا۔ اُدھلے نقد، اُدھے ادھار۔ پاہوم داسو دانگ کیا۔ بھل انتقال کوں ہک ادھ ڈینہ پہلو، ہک وپاری پاہوم کوں آپنے گھوڑیں کیئے گھاہ پٹھا گھٹن آیا۔ چاہ پیشس، حال حوال ڈٹس، گھدوس۔ گالھ اچوں گالھ نکدی اے۔ اوں وپاری ڈیا جواد ”بشکریں“ Bashkaries (اُزال دے ٹرک دے علاقے اچوں آندا پئے، جتھاں اوں تیرھاں ہزار کمانیہ صرف ہک ہزار روپل اچ گھدی اے۔

”ہس انہیں دے سرداریں نال یاری لاؤنی پوندی اے۔ تھنے ڈیوٹے پوندن۔ میں انہیں کوں 100 روپل دے ریشی کپڑے ڈتے، قالین ڈتے، چاودہ پتی دا ڈتا، اتیں کہیں کوں شراب۔ بدلے اچ، انہیں میکوں ہک کمانہ 5 ”کو پک“ کوں وچ گھٹ دا ڈتے۔ سادہ لوک ان، بھپڈ دے بھپڈ۔

اُتھاں اتلی زمین اے جو توں سارا سال جوڑ دارا ہویں، وِت دی تپڑے کن انہیں دی زمین ناں کھنسی۔“ وپاری پاہوم کوں ڈسایا۔

ہوں۔ اتھ کھر۔ میں آپنے 1000 روپل اچ صرف تیرھاں سوکمانہ کیوں گھناں، اُدھار اُچ چانواں۔ ناں۔ جیکر میں وی اوں علاقے وچ آباد تھیواں تاں انہاں پیسیں اچ میکوں ڈاھ گنا زمین ملسی۔“ پاہوم سوچیا۔

پاہوم زال پالیں کوں ہک واری ول گھر چھوڑ، ملازم کوں نال لا بشکریں دے علاقے دور روانہ تھیا۔ رستے اچ اوں ہک شہر اچوں چاہ دی پتی گھدی، کجھ شراب، اتیں کجھ پئے تھنے گھدے۔ ستویں ڈینہوار اوں بشکریں دے علاقے پہنچا، جیرھے دریا دے نال جھوپڑیں اچ راہندے ہن، چار چدھار سادا کچوک گھاہ۔ نہ او زمین ویندے ہن، نہ ٹکر کھاندے ہن۔ اس مال زناور پلیندے ہن، ڈاچیں دا کھیر ڈوہ، ڈی ہی لسی اتیں پنیر بٹیندے ہن۔ انہیں دے پٹے سارا ڈینہوار چاہ پیندے ہن، گوشت اتیں پنیر کھاندے ہن، سارا ڈینہوار حقہ پیندے ہن، جگت کریندے ہن۔ کم کرن تاں انہیں دی لکھی پڑھی اچ کاٹنا ہا، جمل ہن، رومی پو لی تھ جائدے، بھل نیک نیت ہن۔

پاہوم کوں مل کیں بشکریں خش تھنے۔ پاہوم اتیں بشکریں وچالے ترجمہ، پاہوم داملازم کریندار رہا۔

انہیں پاہوم کوں آکھیا جو اوندے سارے تھنے انہیں کوں پسند آئن۔ ہٹن اوڈ سے جو اوکوں بدلے اچ کیا لوھیندے۔

پاہوم ڈیا جواد انہیں دی زمین ملکھ گھٹن چاہندے۔ بشکریں آپت اچ صلاح مشورہ کیا اتیں آکھونے جو پاہوم آٹھیں تھیں بدلے جتلی بھوئیں چاہوے ولا گئے۔ بھل کجھ بشکریں دا خیال ہا جو اے فیصلہ سردار آن کرے۔

سردار آیا تاں پاہوم اوکوں سبھ توں ودھیار ریشی سوٹ پیش کیا۔ سردار خش تھیا، حال حوال چائس۔ پاہوم کوں آکھیں جو اوکوں جتلی زمین چاہیدی اے گھن گئے۔

پاہوم کجھیا جواد لکھت پڑھت کر ڈیس؟ متاں کلھ انہیں دی اوگلی نسل اوندے کن زمین کھس نہ گئے۔ بشکریں سردار آکھیا، حکما لکھت پڑھت کر ڈیسوں۔

پاہوم زمین وائل قیمت کچھی۔ بشکری سردار آکھیا جو انہیں داملھہ بکو ہوندے،
”ہک ڈے نہوار دے ہک ہزار روبل۔“

پاہوم کچھیا ”ہک ڈے نہوار دے ہک ہزار روبل؟ کیا مطلب۔“

بشکری سردار آکھیا ”ساڈا ایہو ملھہ ہوندے۔ جو کوئی بندہ ہک ڈے نہوار اچ سجھ اُبھراں
کنوں سجھ لہن تا ئیں جتلی زمین ولا سکدے، اوندی ملکیت ہوی۔“ اے سُن کیں پاہوم شش تھیا۔
”ہک ڈے نہوار اچ میں جتلی زمین ولا سکدی اومپیڈی؟“
بشکری سردار ولدا ڈے تا ”حکما اُپیڈی۔ بھل جے توں سجھ لہن تیں واپس نہ پہنوں، ہزار
روبل ساڈے۔“

”بھل اے کیوں پے لکسی جو اے زمین میڈی اے“ پاہوم کچھیا۔

سردار ولدا ڈے تا ”توں آجی پسندی زمین کنوں ٹرن شروع کر۔ قلعے، کاٹھی ٹھوک،
مُرجیاں لیند اوج بھل یاد رکھ سجھ لہن کن پہلو واپس اتھاں ولے جتھوں شروع کر۔ سیں۔“ پاہوم
نہال تھی گیا جو ایں طریقے تاں اودر یہ زمین ولا سکدے۔

پاہوم ساری رات سچند اریہا، ”میں ہک ڈے نہوار اچ گھٹو گھٹ 35 میل تاں ٹر
سکداں۔ گر میں دے ڈے نہوار، ان سجھ دیر نال لاہندے، میں ہوں ساری زمین ولا گھنساں۔ چنگی
زمین آپ رکھساں، باقی کہیں کوں ویچ ڈیاں۔“ پاہوم کوں ساری رات، نندر نہ آئی، اوخاب
ڈیہد اریہا۔ پڑہ بھٹی تاں او بشکریں کوں دُج جگایا جو سجھ چنھدیں ای زمین ولاوٹ دا پندہ
شروع کرتے۔

بشکری برادری تیاری بدھی، روانہ تھے، کچھ گھوڑیں تیں، کچھ ریزہیں تیں۔ پاہوم وی
دھولا چا، ملازم نال ریزہ تیں پٹھا۔ ہک نکلی پہاڑی تیں پہنیتیں، سامھٹے مٹھاڑ اچ بے امیک
زمیناں ہن۔ اتلی ساول، اتلی جوہ، ائند۔

رتی سویل چڑھی۔ بشکریں سردار پاہوم کن آیا، آکھیس ”ڈیکھ جے تیں تیڈی دید
ویندی اے، ساریاں ساڈیاں زمیناں ان۔ جیرھی دل آکھی، ولا گھن۔“

پاہوم تاں زرخیز زمیناں ڈیکھ کیں مست ہا۔

بشکریں سردار آجی اونی ٹوپی بھونیں تیں رکھی۔

”اے نشانی ہوی۔ اتھوں شروع کر، اتیں ولدا اتھاں ولے۔ ایں وچا لے تیں جتلی
زمین ولا سکدی، اوتپیڈی۔“

پاہوم ہزار روبل کڈھ سرداری ٹوپی تیں رکھ ڈے۔ کندوری اچ بدھا ٹکر کوٹ دے
ہک کھیسے اچ، پانی دی بوتل ڈے جھے جھے اچ، دھولا چاس اتیں سجھ اُبھریں او پودھی پاسوں
ٹر پیا۔ تیکھا تیکھا جوڈھیر پندہ کر گئے۔

ہزار ڈے ہزار پہاں گ کر کیں پاہوم رُکیا، وہو لے نال نکا جھیاں ٹوکیا کھٹیس، اوندے
اچ روڑے ولے، گھا، ترہمان بھرونس، جو اوندی مٹخ صاف نظر آوے۔ ولدا ٹر پیا۔ کچھ پیا تیکھا،
اتیں کچھ پیا تیکھا۔ کچھ فاصلے تیں ہک پیا ٹوکیا کھٹیس۔

پاہوم پچھو تیں دید ولانی تاں پہاڑی، اتھاں پٹھی بشکری برادری اتیں انہیں دے
گھوڑے، ریزہیاں صاف نظردیاں ہن۔ ہالی اوں تر اے میل دا پندہ کیٹا ہا۔ ڈے نہوار پدا گیا۔
پاہوم آٹا کوٹ لہا موٹڑھے تیں رکھیا، سوچیا جو رُک بان داویلا تھی گئے۔ ”او نہہ ہونہہ ہالی نہ۔ آجاں
تاں ڈے نہوار ہک پھر گز دے، تر اے سچند۔“ ہالی کچھیسے نکھیں ولدا۔ زرخان تھولی دیر تیں کریاں
ہا، بوٹ لہاواں چا، گری تھی گئی اے۔“ اوں بوٹ لہائے، کردی پٹی نال لڑکائے اتیں ٹر پیا۔
”ہے تر اے میل مُرساں، توٹ گھر دو مُرساں۔ زمین داے اے ٹوٹا زیادہ زرخیز اے، اکیوں
کیوں چھوڑاں۔ جیویں جیویں اگوتیں چلو، زمیناں زرخیز تھیندیاں ویندن۔“ پاہوم سوچیا
ہن پچھو تیں ڈٹھا تاں پہاڑی مسیں نظردی ہائی۔ اتیں اتھاں پٹھیں بشکری کو بلین
جی لکدے پے ہن۔

”ہن ایں پاسے میں ہوں مُر گھدے، ہن رُخ بدلاں، اونویں وی ڈے نہوار چڑھ آئے،
بت پیناں پاٹی اتیں تر یہدو دھی گئی اے۔“ پاہوم سوچیا

لکھنے کیے رُکیا، ہک ٹوٹا مارنیں، نشانی کیے پاٹی پتیں، کہے دور رُخ بدلیس اتیں ولدا ٹر
پیا۔ ہن ہوں تھک گیا ہا۔ ہک جاہ تیں پہن تھیا، روٹی کھا دی، پاٹی پیتا، بھل لیٹیا نہ متاں نندر آونے
۔ ولدا ٹر پیا۔ روٹی بعد نندر دے تھوٹے آوٹ لگے، بھل اے سوچ کیں اگوتیں ہاں مُردار یہاں جو اے
زرخیز زمین کیوں چھڑے۔

پاہوم مُردار یہاں اتیں گوجڑیاں لیند گیا۔ سچے کہے رُخ بدلیند اگیا۔ ہر ٹوٹا زمین دا

اوکوں زرخیز چاہدا ہا۔ جیکوں اوچھوڑا نہ چاہندا ہا۔ ادھ پھر تھی کیا ہائی اتیں ہالی وی اوڈھیر زمین ولاوٹ چاہندا ہا۔

”اوں ہونہ۔ میڈا خیال اے میکوں ہن ولد اسدھے رُخ ڈھیر کن ڈھیر پندھ کرٹا چاہیدے، توڑیں جو ایس طریقے میڈی زمین ڈنگی پھڈی تھی ویسی، بھل خیر اے، زمین تاں ودھ ویسی۔“ پاہوم سوچیا اتیں پہاڑی آلے پاسے سدھائر پیا۔

بھل اوندے جگھیں اچ جو ساہ نہ ریہا۔ پیریں اچ چھالے پئے گئے۔ اولکھ آرام کرن چاہندا ہا۔ بھل سجھ لہن کن پہلو واپس پہنچن لازم ہا۔

”سجھ کہیں دا انتظار نہیں کریندا۔ میں خ ماری اے۔ اتلا لالچ نمی کرٹی۔ جے ہن میں سجھ لہن توں پہلو واپس نہ پہنٹا، کیا تھی۔“ اوکوں چٹالگا۔ اوہالی اوں پہاڑ کنوں ہوں پرے ہا، اتیں سجھ لہن کوں ہا۔ اوڈر دار یہا۔ توڑیں ہن ٹرن کنوں عاجز ہا، بھل اوں ہوں سیٹ ماری۔ دروکسہ می، آٹا کوٹ، بوتل، بوٹ، ٹوپی، ہر شے بھکاسی۔ بس وہولا چاتی فردا زلدار ہیا۔

ہن میں چکراں۔ ہالی ہوں پندھ اے، لگدے سجھ لہن کن پہلو نہیں ولدا نہیں پہنچ سکدا۔ کیا تھیں؟ برہا تھی گیم۔“ اوں سوچیا

ہن پودا ساہ نس ولدا۔ سر توں لاپیریں تاٹی پسینہ پاٹی۔ اونداسینا لہار دی ٹھسی آلی کار ہلدا ہا، ول لوہار دی ہتھوڑے وانگوں وجد ہا۔ لگدا افس جو اوندیاں جگھاں اوندے نال کانتی۔ مئے مردے۔

موت دے ڈر دی اوکوں بھجن کن نہ روکیا۔ ”اتلا پندھ کرٹ دے بعد جے میں رُک گیم، آکھسن گالھا ہا۔“ پاہوم سوچیا۔ بھجدار یہا۔ پہاڑی دے کجھ نیزے لگا تاں اوکوں بشکری برادری دیاں آوازاں، مشکریاں، کنیں پیاں۔

پاہوم آجی پوری طاقت کٹھی کیتی اتیں ولدا بچ پیا۔ ہن تاں سجھ وی لہن دے نیزے ہا۔ ڈھند اچ دڈا اتیں رتا لال۔ اے لتھا کہ اے لتھا۔ پاہوم دی پہاڑی دے نیزے لگ پیا۔ پہاڑی تیں ہتھ ہلیندے لوک اوکوں صاف نظر دے ہن۔ اوکوں بشکری سردار دی اوں ٹوپی تیں لاتھے ہزار روہل دی صاف نظر دے پئے ہن۔ پاہوم کوں آٹا خاب یاد آیا۔

”اُتھاں بے امیک زمین اے۔ بھل اوں زمین کوں آباد کرن کیتے میں جیندا وی

راہساں؟۔ میں مردا پیاں، میں مرداں۔ اُتھاں نہیں اُڑ سکدا۔“

پاہوم بھج دوڈ تھا۔ ادھالہہ کیا ہا۔ اُتوں تیں ڈٹھس۔

”میڈا اساراپور ہیا ضائع کیا۔“ اوں سوچیا

”پاہوم رکن لگا؟ بھل ول چیتے آئیں جو میں تاں جھک اچ ہاں، متاں پہاڑی آلیں کوں ہالی وی متاں سجھ نظر دا پیا ہووے۔ اوں لمبا ساہ گھدا، پہاڑی دو بھجیا۔ اُتھاں کتری سو جھلا جھیاں ہا۔ بھج دیں پہاڑی تیں چڑھیا۔ سامھنے بشکری سردار پٹھا ہا۔ اوندی اوندی ٹوپی لا تھی ہائی، اتیں او اپنے آسوں پاسوں برادری آلیں دا ڈکھ ڈکھ مسکدا پٹھا ہا۔

آخری واری پاہوم کوں آٹا خاب یاد آیا اوں چیک بھری، پٹھ دراہ تھیا۔ اوندے ہتھ میں ٹوپی تک اپڑے۔

”واہ کیا جٹا اے۔ چنگی چوکی زمین ولا گھدی اس۔“ بشکری سردار کھلیا اتیں اوکوں اُتھاں دی کوشت کیتی۔ بھل اوں ڈٹھا جو پاہوم دے ناسیں اچوں رت واہندی پئی ہے۔ پاہوم مر گیا ہا۔

اوندے ملازم وہولا چاتا، پاہوم جتلی قبر کھٹی، اتیں اوکوں دفنا ڈٹھس۔

سرکن لاپیریں تاں بھل جھی فٹ زمین ای تاں اوکوں لہو ہیندی ہائی۔

ہک دامانی نینگر

رات اتنی خوش نہ تھی جتنی کہ نظر آندی ہے۔ بھلکہ اُتھاں کچھ کچھ آواز اں ہن جیرھیاں شاید ہک پئے کول چڑھیندیاں پیاں ہن تے ایندے نال نال وتی دے وچ زندگی داوی ثبوت ہن۔ اندھارا اونویں تاں ڈراکلا ہوندے، پر وت وی ایندی کوئی نہ کوئی خوبصورتی ضرور ہوندی ہے۔

اُدھی رات کول وی زیادہ گزر چکی تھی پر حالے اوسم نہ لگی تھی۔ جیویں جو ہکے کوٹھے اچ بھلی تھی۔ اپنے بے چین بسترے اُتے پاسے اُپتریندی پئی تھی۔ او مختلف آوازاں اچ فرق محسوس کر اں دی کوشش اچ تھی کہ کیرھی آواز کتھوں کول آندی پئی ہے۔ کیندا لگلو بائگ ڈیندا پئے؟ کیندا کتا بھونکدا پئے؟ کیندی کھرکی پینکدی پئی ہے؟ اوندے کچے کوٹھے دی کیرھی چنڈ اچوں تہڑا کر کر لئی پئے؟ تے آخر کار گھڑیاں دی ٹک ٹک ساریاں آوازاں تے باری تھی۔ اوندہ چاٹدی تھی جو اے گھڑیاں دی سوئی اوندی زندگی کول گھنیدنی پئی ہے یا دھیندی پئی ہے۔

اونویں نویں جوان تھی تھی ایں واسطے کچھ اٹھ ہووٹے خیال جیرھے کنوار پن تے شادی دے ہن اوندے ذہن نال ٹکراندے پئے ہن۔ تے اوندی سوچ داھمن گھیر اُتھاں تھی۔ جتھوں شروع تھیا تھی اوترتی نہ کر سگدا۔

ابڑختی ہک کالا چھانواں اوندے کوٹھے دی کاٹھی دے پو ہے اچوں نظرے، توڑے جو دروازہ وی بند تھی، اوکوں ڈرا جھٹکا لگاتے اوکھڑے تے اٹھی پٹھتی۔

”کون ہے اُتھاں؟“

”تیڈی ضرورت ہاں میڈی چند“

”اے جنم نصیب تھیوی اوسوچا جویں کوئی ڈراوٹا خواب ڈھدی پئی ہاں تے وت

اپنے منہ تے سوڑ گھنٹی چا۔

ہک ہفتے کنوں اے واقعہ لگا تار اوندے نال پیش آندا پیا تھی۔ وت ہک ڈیندا آیا اوں اوھو کال کڈھی تے وت اوں اوکوں اوھو دلدا ڈتا۔ لیکن کچھ دیر بعد اوں اپنے سر تے ہک اٹھاں تھہ دالیں محسوس کیتا جیویں کوئی اوندے سر اندوں پٹھا ہووے تے وت او جھٹکے نال اٹھی پٹھتی۔ اوندے منہ تے ہک تھپ جھاس بھلا اوکوں تاں رینڈ دی کھنک جتنا فرق دی نہ آیا۔

”توں بد مزاج گھوڑی“ اوکڑ کا تے اوکوں اپٹیاں ہاں اچ گھٹ گھٹس۔ او اٹھی جاں نہ چھڑا لگی جیویں بی ہوش تھی گئی ہووے۔ اوکوں پتہ نہ لگدا ہا جو اوندے نال کیا پیا تھیندے۔ آخر تھوڑی دیر بعد اوسن تھی پئی تھی تے اوندے ساہ تیز تیز آندے دیندے پئے ہن جیویں پہلے اوندے نال کچھ دی نہ تھیا ہووے۔

فجر کول سویلے سویلے اواٹھی گزریل رات دی کہاٹی اٹھی ماء کول ٹہیندی پئی تھی۔ ماء آہدی ہے ”اوپتر، اے کو چنگاں شگن نی۔ ساکوں ضرور پیر صیب دوو چٹاں چاہیدا ہے۔“

”اماں وت پیر صیب کے کر لیتی ایندا“

”بھڑا اوساڈے کول چنگا چاند اے، اوتیڈی کتاب ڈیکھتی تے ڈیسیسی جوتیڈے نال کے تھئے۔ اودم وی کر لیتی تے تعویذ وی ڈیسی وت تیڈی مصیبت دور تھی ویسی“

اول اٹھی ماء کول غور نال سٹاتے وت یقین دھانی اچ سر ہلایا۔

ایہو کچھ ہر رات اوندے نال بھٹکیندا پیا تھی۔ بھاویں جو بچ تھی یا چھڑا اوند اگمان، پر وت وی بچ نہ تھی۔ سمجھ سگدی۔ ایں واسطے اوں ایں کال تے کوئی خاص توجہ نہ ڈتی۔ اواکیوں اوکاں دی من گھڑت کہاٹی یا جوانی دا خواب سمجھ کے بھل ویندی تھی۔

جنگل دی بھاہ آلی کار کال اوندے محلے اچ کھنڈ گئی۔ طاہر ہے کہ اوندی ماء دے ذریعے جتھاں جتھاں گئی دھی دی کہاٹی ٹہیندی رہی تے جتنے منہ تے اُنتیاں مشورے سُنڈی رہی۔ کہیں حکیم دا مشورہ ڈتا۔ کہیں مولوی، کہیں پیر تے کہیں ملنگ دا آکھیا۔ ایویں اچ اوکئی مشورے بکنڈھ نہھ کے گھر ول آئی۔

انت اوکوں ماء پیر صیب دوگھن گئی۔ جیندے نال اوتھوڑی یا پھول بچپن کنوں واقف

ہی۔ جیویں او پنچے تاں پیر صیب لوکاں اِج وڑھاپا ہئی، جیندے وچ زیادہ تر زنانہ ہن۔ جیویں پیر صیب دے برائے اِج داخل تھئے تاں اوں عجیب نظر اناں اوکوں ڈٹھاتے پہہ وِجڑن دا حکم ڈتا۔ ہک تربیت پیر صیب کوں عرض کیتی:

”سرکار میڈے پتر میڈے نال چنگاں نی ورتدا۔ اوسارا اہٹی زال دا تھی کہ رہ گئے۔ تے اوندی زال پیر صیب تاں اللہ توبہ پوری ڈیٹن ہے، جڈاں دی آئی گھر بر بات تھی گئے، مرشد کوئی دم درود کروا۔“

”خدا ساڈے تے ساڈی اولاد تے رحم کرے“ پیر صیب اُہیا تے وِت تھوڈاں کجھ نہ کجھ منلدا رہیا۔ تھوڑی دیر بعد اوں تربیت دے منہ تے تھک بھکائی تے آکھیں، ”وِج اللہ بہتر کریں۔“ مٹی کوں اے ڈیکھ تے کھل آ گئی۔

ہُن اُنھاں دی واری وی آ گئی ہئی کیوں جو لوک مُک آئے ہن۔ پیر اوکوں اپنے کھنڈے دے نال ہا ہون دا آکھیا تے وِت اوندی ماء پیر کوں اوندی کہانی سٹاؤن شروع کیتی تے پیر کہیں پڑائی کتاب اِج کجھ کولن شروع کینا۔ اوہک ادھ گھنٹے تک کتاب اِج غم رہ گیا تے وِت اپنا سر اُتوں تے چاکے آکھیں ”میڈی دھی تے ہک کافر جن پہہ گئے۔ اوہوں خطرناک ہے۔ توں میکیوں ڈوہکریں داماں ہر نمیس دے نمیس ڈے وِسیں میں ایندے تے دم کریاں تے وِت قبرستان بھچساں۔ جتھاں او جن راہندے۔ اوکھاسی تے میڈا شکر گزار تھیں۔ ایں طریقے نال میں اوکوں اپنے تھہ کر گھنساں۔ تے وِت میڈی دھی ٹھیک تھی ویسی۔“ اوں کہیں سوال مٹوں اوندی گال من گھدی کیوں جو اوندی دھی دی زندگی دا سوال ہئی۔

ایویں ای پیراں، فقیراں، ملنگاں، ڈاکڑاں تے جتھاں وی کوئی ڈس ملے ہا اوکوں پھر بندے ریہے لیکن وِل پھل نہ گھن آسنگا۔ بھلکھ آوٹ وِجڑن تے کہانی ولا ولا سٹاؤن اوکوں وِجڑن بیا رہا ڈتا۔ مزید لوکاں کجھ گچھ کر کر کے اوندی پریشانی ودھا ڈتی۔

ایہا ریت کئی سالاں تک رہ گئی۔ ہوا آلی کار گالھ پورے علاقے اِج کھنڈ گئی ہئی۔ لوکاں دے جھمکھن زیادہ تر تربیتیں آنندیاں رہیاں، کہیں ویلے کوئی تے کہیں ویلے کوئی۔ اوکوں مشورے ڈیندے ریہے۔ کوڑیاں ترسلیاں وی، تھوڑیاں ترسلیاں تے زیادہ نصیحتاں ہن۔ جیرھے لوک آندے ہن اوندے تے اوندی ماء کوں بے وقوفانہ سوال کریندے ہن۔ اوندی ماء

تاں ساری کہانی تفصیل نال سٹا جھویندہ ہی پر او خود کج بچا کریندی ہئی۔ جڈاں نہی بچ سنگدی وِت سٹا ڈیندی ہئی۔ او ہمدردانہ الفاظ اکہندے ہن تے حیران تھی کے اپٹیاں انگلیں تک تے رکھدے ہن۔ حالانکہ او اُنھاں گالھیں دالیقین نہی کریندی پر قصہ سُن سٹا کے اوندے ذہن اِج ہا ہندا ویندا ہا۔ ہک ڈیہو اراوندی ہک سیکلی اوکوں آکھیا:

”تیکوں کیوں لکدا اہی جیرھلے اوتیڈا آیا ہئی؟“

”کون، کون؟ کون میڈا آیا ہئی تے کے کینا ہوں۔ تو گئی؟“

”اوہو قوف..... او جن.....!“

”ہی ہی ہی..... اوہک خواب ہئی بیا کجھ وی نہ ہئی۔“

”نہیں میڈی پیاری بھینٹ، اے حقیقت ہے۔ جن واقعی ہوندے ہن تے اوتیں بھیاں لوکاں تے پہہ وی ویندن۔ تے سُن، میڈی ڈی ڈی آہدی ہے جنان دے وِج وی کجھ گندے تے کجھ چنگے، کجھ کافر تے کجھ مسلمان ہوندن تے میڈے تاں کراڑ جن پہہ گئے تے میں تاں ولا تہیڈ وند آساں۔ کیونکہ تو تاں اوندی وجہ کول ہوں خطرناک ہیں ساڈے کیئے۔“

اے پہلی واری ہئی جڈاں اوکوں لگا کہ واقعی کجھ بُرا تاں اوندے نال تھی چکے۔ اوندے تے کوئی جن جن کوہنا ہئی۔ ایں قسم دے سوالاں جواباں اوندے تے جن پہا ڈتا۔ تربیتیں وی آند ویند مزید اوندی پریشانی اِج اضافہ کریندی پئی ہئی۔ جیرھیاں کہ اوندی صحت بارے کجھ آنندیاں ہن۔ ہُن او مزید سکون اِج کوہنا ہئی۔ جیرھی تربیت آئی ہے اوکوں ایویں لکدا ہئی جیرھا جن اوں پہلی ڈیہو اراوندی ہئی اوکوں ہر چھوہر تے چھوہر تے منہ تے جن رڑ دا نظر آندا ہئی، ہر چھوہر دی کندھی جن دی تصویر بن گئی ہئی، ہُن جیرھلے او ماء دے نال سدھی ہئی، چھت دے ہر پیرے تے اوکوں چڑی شکل اِج جن نظر آندی ہئی، اوندے گھر آلی پیر، پیر نہی بھلکھ او کوئی ہوں وِجڑن جن ہئی، او پانی پیندے ویلے مگر اِج جن کوں کمبند اڈھا، حتی کہ زندگی دی ہر شے اِج اوکوں جن غر اندا نظر آیا۔

افسوس ایہ ہے، کوئی وی آدمی اوندے نال شادی کرٹ تے تیار نہی تھیندا، حتی کہ ڈو ترائے منٹ وی اوندے نال کوئی گز ارنی تے راضی نہ تھیندا ہا۔ لوکاں اوندے دماغ اِج جن دا گھر بٹا چھوڑا ہا تے حالے وی اوکوں لکدا ہئی جو اے اوندو ہم ہے۔ حقیقت اِج جیکر مشاہدہ کینا ونجے ہا

اوندے و ہمدی پہلی وجہ ایہا ہئی جیرھی اوکوں پاگل پن دے کنارے تے گھن آئی۔

وقت دی تیر رفتار اوکوں ایس حالت ایچ 35 سال دی عمر ایچ گھن آئی۔ ہن او تقریباً اپنے حواس کھو پٹھی ہئی۔ وڈی مشکل نال کہیں ویلے ہوش ایچ ہووے ہا تاں ہووے ہا۔ نتیجتاً ہر بندہ اوندے کول دور بھجدا ہا۔ خدا جاتے اے اُنھاں دی نفرت ہئی یا جہالت لیکن حقیقت اے ہئی جو او کہیں چھوٹی توں چھوٹی شے واسطے وی نقصان دہ نہ ہئی۔

ابتدائی ڈیڑھ ماہ اوندی ماء اوند اخیال رکھدی ہئی پر ہن تاں اووی توجہ ڈیون چھوڑ ڈیتا۔ تاہم او خود اپنا چنگاندا نہ چاندی ہئی۔ نہ او کڈھاں منہ دھوتا ہئی، نہ کنگھی ڈیتی ہئی، اوندے وال مٹی نال بھرے ہوئے تے اڑے وڑے ددے ہن۔ نہ کپڑے پہنے پیندی ہئی۔ اوندے کپڑے ہن تاں تھکڑیاں تھکڑیاں تھی گئے ہن۔ نہ تاں او پردہ کریندی ہئی، نہ چپل پیندی ہئی۔ سارا ڈیڑھ ہلکیاں ایچ بھجدی راہندی ہئی۔ ہک ہلکی توں ہئی ہلکی۔ ہالاں دیاں گلہیزاں اوندے پچھوں بھجداں ہن تے اوکوں وٹے مریدیاں ہن، منہ دے گلہیزاں کڈھ دے ہن تے آبدے ہن۔ ”شمیلی کملی، شملی کملی۔“

آخر کار مٹی وٹی چھوڑ گئی ہئی۔ جیرھلے ویلے او کجھ عقل ایچ آندی ہئی تاں گھر آ وڑدی ہئی۔ اہٹی ماء کوں ملدی ہئی تے آکھدی ہئی اماں میں پاک نہ، بھلا اوند ایتھیں کوئی نہی کریندا۔ وت او ماپوس تھی کے گھر چھوڑ دیندی ہئی۔ او پھر دی رہ دیندی ہئی کوئی پتہ نہی ہوندا جو او کتھاں ہوندی ہے۔ کہیں کہیں ویلے کہیں اروڑی تے سستی ہوئی ملدی۔ کبھی تسی رہ دیندی ہئی۔

کہیں کہیں ویلے اوکوں کوئی چیکڈ لہیئید ا، اپنے وال چھکیدی ہئی، منہ تے تھپاں مریندی ہئی۔ کہیں ویلے تاڑیاں مریندی ہئی تے کہیں ولے اچی آواز ایچ گاؤن شروع کرڈیندی ہئی۔

ایسے ترانے بنجوں تے ڈسکیاں اوند اجمع شدہ ترکہ ہئی۔ آخری دفعہ میں اوکوں ملتان روڈ تے وستی چاہ پھوڑ دے نال ڈھاندا پوند ڈٹا۔ اوہا کاں بھر بھر روندی ودی ہئی تے اے دعویٰ کریندی ہئی ”میں پاگل نہی، اے سچ ہے میں پاگل نہی، خدای قسم اے میں پاگل نہ۔“

ولد اوکوں کہیں نہ ڈٹا۔

مونیال عرفان بلوچ

دھاگے دا ٹوٹا

جیویں جو آج منڈی ہئی تاگوڑو ویلے (Goderville) دے سارے جٹ زائیں سمیت قصبے دو بھیرا کھتی دیندے ہن۔ مردا کو نہیں ہن تے سخت کم کار دی وجہ توں اُنھاں دیاں ڈنگیاں بھڈیاں جنگھاں دے پلٹن تے اُنھاں داساراہت اکو تے ڈنڈ دیندا ہئی۔ ہل مار مار کے اُنھاں دا کھپا موٹھا ڈراچو اہویا ہئی۔ تہوں تاں سارا اجسا پے جوڑ لکدا ہئی۔ ایس ملک ایچ رہندیں ہوئیں اُنھاں دی تھوڑی تے درد بھری کمائی اُنھاں کوں ول کھول کے خریداری کرکے تے آمادہ کریندی پئی ہئی۔ اُنھاں دیاں کلف لکھیاں شرٹاں ایویں چمکدیاں ہن جیویں تازیاں تازیاں رنگ تھیاں و دیاں ہوں۔ کفاں تے گلو میز تے چٹا سیپ نکلیا ہویا ہا۔ او شرٹاں اُنھاں دیاں شکلیاں بڑیاں تے پھونکی آلی کار پھوکیاں و دیاں ہن جیویں ہٹیں اُنھاں کوں اُچھندیاں ہوں۔ سارے ہک پے کول ہک گام دے فاصلے تے رکتدے ویندے ہن۔

مردیں اچوں کوئی مردگاں تے کوئی وچھانی دوا ہئی، اپناں دے چوکرھاں پچھوں ٹردیاں ہونیاں زائیں مٹھے تھیندے ہوئے چھوکر کوں ڈھک دے اُتے چھک مارن ہا۔ اُنھاں کول وڈے وڈے ٹوکرے ہن جیندے ایچ گلڑیں تے بدھاں ہن۔ کہیں ویلے کوئی لکڑیا بدخ برکدھ کے تے وت لگ دیندی ہئی۔ زائیں دی چال ایچ مسالیں توں زیادہ پھرتی نظر آندی ہئی۔ اُنھاں دے سدھے تے مضبوط جسم دا چوڑا سینہ ہک شال دے پلو نال لکھیا ہویا ہا۔ اُنھاں دے سر اں تے چٹا پٹو تے ٹوپیاں ہن۔

اُنھاں دے نالوں ہک ٹھہر تیلانا تگے آلا گھوڑا شم کر کے لکھیا۔ ہک سیٹ تے ڈواڈی تے ڈو جھنی سیٹ تے ہک تربیت ٹانگے کوں جمبڑی پئی ہئی جو کھائیں ڈھنہ نہ پودے۔

گوڑو ویلے دی منڈی ایچ بندیاں تے چھوکریاں دی بھیر ہئی۔ ڈانداں دے سنگھ

تے کہیں امیر جٹ تے اوندی زال دی ٹوپی اتوں نظر آندے ہن۔ منڈی ایچ بلادی ڈنڈ پڑنڈ تے ہاما غاما ہی جیکوں کہیں ویلے کہیں مضبوط پھپھڑیاں آلے دیہاتی دی آواز یا کندھ نال لگی ہدی ہوئی گاں دارنگٹ ای لکاسکد اہی۔

منڈی دے وچ گھاء، پھوسیاں، گندگی تے کہیں چھو کھریا بندے چنگھر دی بو بے مریدی کھڑی ہئی۔ جیڑھی جو اٹھاں جٹاں واسطے کوئی نویں نہ ہئی۔

میٹر ہاجیکم بروئے آلہ (Maitre Hauchecome of Breaute) ہٹیں ہٹیں گوڈ رویلے اپڑیا ہئی۔ منڈی دو ویندیں ہوئیں اول رستے تے ہک دھاگے دا ٹوٹا ڈٹھاتے وت ہک کفایت شعار نارمن (Norman) آلی کار، اوجم کول ڈکھیندیں ہوئیں جھکا، کیوں جو اوکوں جوڑاں دی بیماری (RheumaTism) ہئی، تے دھاگے دے ٹوٹے کول وڈی احتیاط نال چا گھدس۔ کیا ڈی ہدے جو میٹر میلانڈین (Maitre Malandain) لغاماں بٹاؤں آلہ اوکوں ڈیہدا کھڑے۔ اوڈ ہیں کجھ عرصہ پہلے ہکاڑے بٹاؤں دا کم رلے کریندے تے وت اٹھاں دی کہیں گال تے گٹھی تھی گئی، ہٹیں او شددید ہک پنے کول نفرت کریندے ہن۔ او شرم ایچ پھس کیا جو اپنے دشمن دے سامھنے ہک دھاگے دا ٹوٹا مٹی اچوں چیندا پئے۔ شرم توں او تھتھے تھتھے تھی گیا، کہیں ویلے دھاگے کول ٹپک ایچ لگاوے، کہیں ویلے تھٹھن ایچ لگاوے تے کہیں ویلے پو جھے ایچ۔ اخیر اوں دھاگے کول ویزھ کے ٹپک دے پو جھے ایچ سٹ گھتا تے وت اے ڈکھاؤں شروع کر ڈتا جویں حالے تیں او گٹھے چلیندا کھڑا ہووے تے اونہ لہدی پئی ہووے۔ کجھ دیر بعد او سر سٹ کے منڈی آلے پاسے ٹر پیا۔

ہاجیکم ہولے ہولے ہلدے ہوئے نہ ختم تھیون آلی سودا بازی کرن آلے ہجوم ایچ غم تھی گیا۔ جٹ کھیر ڈھندے پئے ہن تے آندے ویندے پئے ہن۔ ایں ڈرتوں اُلجھے ہوئے ہن جو اٹھاں نال کوئی دھوکہ نہ کر دئے۔ او کوئی فیصلہ کرن جو گے نہ ہن۔ وپاریاں دیاں اکھیں کول تکی پٹھے ہن جو اکیڑھی چلا کی کر کے اٹھاں دے چھوکر اچوں عیب کڈھن آلے ہن۔

تریتیں اپنے ٹوکڑے ڈگر تے رکھ چھوڑے ہن۔ جگھیاں نال ہدھے لکڑیں دے گچھے ڈگر تے کھنڈنڈے پئے ہن۔ ڈریاں ہونیاں اکھیں نال غلابی غلابی چوٹیاں بکھدیاں پیاں ہن۔ اونہ منگی قیمت ڈسیندیاں ہن، اٹھاں دی پیشکش سٹیاں ہن تے وت رکھاسکھامنے

پٹا ہندیاں ہن۔ جیر ہلے گا ہک قیمت سٹن کے ول پوندھا۔ وت کہیں مناسب قیمت تے فیصلہ کر کے پچھوں الامریندیاں ہن۔ ”ٹھیک ہے میں تیکوں اتنے تے ڈے ڈیساں۔“

وت کہیں ویلے پو سچ تھیون پئے گیا۔ جیر ہلے انجلیس (Angelas) گھٹنی وچی تاں جیر ہلے تھوڑے ہاڑے لوک بچے ہن او دی اپٹیاں اپٹیاں ہٹیاں دو دو گ پئے۔

جوڑن دی جھاتے ہک وڈا کوٹھا کھاؤں آلے لوکاں دا بھر اپیا ہئی تے ہک ہال ونک ونک دیاں گڈیاں نال بھرا ہوا ہئی جیندے ایچ دھوڑ دے تھپے ہوئے رکشے، کوچاں تے مسدے ہن۔ کوئی نواں رنگ تھیا کھڑا ہئی تے کہیں کول ٹاکے لگے کھڑے ہن۔ کجھ اپنے سلسنر اتوں تے کجھ پٹھ تے کیتی کھڑے ہن۔

ڈنڑا لیاں میزاں دے سامھنے چلبے اچوں بھادے وڈے وڈے لے نکلدے پئے ہن۔ لوکاں کول کافی سیک ملدا اپیا ہئی۔ گلوں، کبوتر، دُمباں دے پاوے، گاداروشٹ تے ماس اچوں نکلدا ہوا پٹیاں لوکاں دے منہ اچوں پٹیاں کڈھن واسطے ہا۔

میٹر جوڑن، جیر حاہوئل دامالک تے گھوڑاں دا وپاریاں، پیسیاں کیتے وڈا کر اڑھئی، برعلاقے دے امیراں اوندی ہڈی کول رچ کے ٹرخایا۔

اوسارے کھاؤں کھا کے تھاداں کول خالی کر گھٹونے۔ وت ہک گال تے شروع تھی گئے۔ ڈیون گھٹن دے معاملے تے گالھیں تھیاں تے اے دی اکھیا جو موسم سوزیاں کیتے تاں ٹھیک پرکٹ کیتے چکا نہ راہی۔

ابو غتی گھر دے سامھنے آلے گراؤنڈ ایچ دول وچا۔ کجھ اٹھی کے پو ہے دو بچ پئے تاں کجھ کھڑکی دو۔ ہوا اٹھاں دے جیرھے ایں وتی دے نہ ہن۔ کوئی کوئی تاں حالے تیں منہ ایچ گھراں تھی ودا ہئی تے کہیں دے ہتھ ایچ رومال ہئی۔ جیر ہلے دول دی پُچ تھی تاں ہر کارے اٹھی ہدی آواز ایچ بھدیاں ٹرٹیاں گالھیں شروع کیتیاں۔

”گوڈ رویلے آلے تے ہابریاں کول ایں گال توں آگاہ کیا ویندے جو بینزیولے (Benzeville) آلی سڑک تے 9 کول 10 دے دے درمیان ہک کالا پرس ڈھ گئے جیندے وچ 55 سو فرانس تے کجھ کاروباری کاغذ ہن۔ جیکوں لہجے او جتنا جلدی تھی سنگدے او پرس میٹر دے دفتر (Mayors) یا مینوئلے آلے میٹر ہولبرک (Mainville Maitre)

Houlbrarque of) کوں ولا ڈیوے۔ ولا ڈیوٹ آ لے کوں 20 فرانکس انعام دی ڈتا ویسی۔“ اے آبدے ہوئے ہر کارہ لگا گیا۔ تے کھاؤں پرے کوں ولا دول دی آواز تے ہر کارے دا ہوکا ٹیند اپیا ہی۔

میٹر ہولبرک کوں پریس واپس مل ویسی نہ ملسی لوکاں گا لھیں کینے موضوع آ گیا۔ کھاؤں ختم کر کے وقت کافی پیندے پٹھے ہن جو ہک پولیس آلا پو ہے تے ظاہر تھیا۔

”اٹھاں میٹر ہاجیکم بروئے آلا پٹھے؟“ اوں بچھیا ہاجیکم جیرھا آخر آخر تے پٹھا ہی، ولد اڈٹس

”ہا ہا..... میں ہاں“

آفسر ولا اُبریا ”جیکر تیکوں بُرا نہ لگے تاں تو میٹر صیب دے دفتر تک میڈے نال جلسیں؟ اوتیکوں ملٹا چاہندے۔“

جٹ شودا جیران پریشان تھی گیا تے بچی ہوئی برانڈی کوں غُٹ غُٹ کر کے پیتا تے اٹھدیں ہوئیں آکھیں

”کیوں نہیں سیں، کیوں نہیں“

میٹر ہاں آلی کرسی تے براجمان ہا اوندے انتظار اِچ ہا۔ میٹر بارے وجود دا گچھنے آلا آلا سوہٹا ہٹاں ہا۔

اوں آکھیا: میٹر ہاجیکم، بینز ویلے آلی سڑک تے پرس چیندے ہوئیں تیکوں کوئی ڈہدا

ہا۔

میٹر حیران تھی کے میٹر دے منہ دو ڈٹھاتے ڈر دیں ہوئیں کچھیں۔

”م م م میں میں میں؟ کیا میں میں میں؟ او پر پس میں چائے؟“

”ہا ہا تیں چئے“

”خدا دی دی قسم میں میں میں تاں ڈٹھاوی نی“

”پرتیکوں کہیں ڈٹھے“

”میکوں ڈٹھس؟ میکوں؟ کون آبدے اوں میکوں ڈٹھے؟“

”میٹر میلانڈین، لغاماں باٹاؤں آلا“

بڈھے کوں یاد آیا، اوسجھ گیا تے کاوڑتوں لال تھی گیا۔

”ہا، جی ہا“ اوں میکوں، اوں بد ذات میکوں ڈٹھے، اے دھاگہ چیندے ہوئیں میٹر

صاحب۔“

اوں پو جھے اِچ جتھ ماریا تے ہک دھاگے دا ٹوٹا کڈھ گھن آیا۔ میٹر دھاگہ ڈیکھ کے غیر یقینی اِچ سر ہلایا۔ ”توں میکوں یقین نہیں ڈیو اسگدا۔ ہاجیکم، میٹر میلانڈین وڈا بھلے مانس تے قابل اعتبار بندا ہے، او پرس دی جھادھاگے دا بھلیکانی کر سگدا۔“

جٹ کوڑتے گیا تے اہنی پاکیزگی دا یقین ڈیو اوں کینے تھک سٹیس تے آکھیں:

”اے ایویں سچ ہے جیویں خدا ہک ہے، اے وی ایویں ہک پاک سچ ہے، میٹر صاحب، میڈی روح کوں جنت نصیب نہ تھیوے جو اے کوڑ ہووے تاں۔“

”تو پرس چا کے تھمبے آلی کارا اٹھاں کھڑے ڈگر تے تکیدارہ بگھیں جو متاں کوئی پیسہ نکلے پیا وی لھ پووے“

بے عزتی دے ڈرتوں بڈھے دا ساہ اوندے سنگھ اِچ پھس گیا۔

”کون، کون ایویں آکھ سگدے، کون کہیں شریف دی عزت کوں برباد کرن واسطے کوڑ مار سگدے۔“

اوندے احتجاج دا کوئی فیہ نہ ہا، اوندنا یقین کرن آلا کوئی کوننا ہا۔ اچانک اٹھاں میلانڈین آ گیا۔ اوں اصرار کیتا تے اپٹا دعویٰ برقرار رکھا۔ وِت چنگی دیر ہک پے کوں گا لھیں مندے پٹدے ریہے۔ پڈھڑے آکھیا جو میڈی تلاشی گھن گھن۔ تلاشی گھن تے وی کچھ نہ ملا۔

اُنت میٹر معاملے اِچ الجھ گیا۔ میٹر اوں ایں وارنگ نال وِجٹن ڈتا جو او مزید حکم کیتے پبلک پراسیکیوٹر (لوکیں دا وکیل) نال گال کر لسی۔

خبر علاقے اِچ کھنڈ گئی۔ بڈھا جیویں میٹر دے دفتر کوں نکلے لوکاں او کوں ویزھ گھدے، تے سوالاں دی بو چھاڑ کر ڈتی، اٹھاں دے سوالاں اِچ طعنے مہنے آلا تجسس ہا۔ جیرھا اٹھاں کوں اوندی بے عزتی نہی لگدا۔ تے دھاگے دی کہانی سٹاؤں شروع کر ڈیندا، اوندنا یقین کوئی وی نہ کریندا ہاتھوں کھلے ہن۔

وِت اوٹر داٹر دا ہوں پرے نکل گیا۔ جتھاں کوئی مل ویندا ہا او کوں روک کے اہنی

سچائی کیلئے احتجاج کریندا گیا، اُنہاں کوں او اپنے سارے بوجھے اُپٹھے سدھے کر ڈکھیندا ہا جو اوندے کول کوئی شے کوئی۔ او اگوں آبدے ہن۔
”اویں ہڈھا چورا، چتھی وچ“

اوشو دا کوڑتج ویندا ہا، تپدا ہا، تڑپدا ہا، پوکدا ہا تے وت مایوسی توں ڈکھ کول بھرتج ویندا ہا کیوں جو اوند یقین کوئی وی نہ کریندا ہا۔ او کوں سمجھ نہ آندی ہی جو کیا کرے تے وت اپنے منہ تے شروع رہ ویندا ہا۔

رات تھی گئی تے او گھر دوول پیا۔ ڈوترائے گوانڈھی وی اوندے نال نال آندے پئے ہن۔ اوں اُنہاں کوں او جھادی ڈکھائی جتھوں اوں دھاگہ چایا ہا۔ ایویں او اٹھی رام کہانی سُنیندا رہ گیا۔

شام کوں ساری وتی پھر دار یہا تے لوکاں کوں یقین ڈیواوٹ دی ناکام کوشش کریندا رہیا۔ جھاجھاتے اوں غیر یقینی دامنہ ڈٹھا۔

سارے ڈینہ دے بھا او کوں رات کوں بیمار کر ڈتا۔

ڈونجے ڈینہ ڈونچہراں کوں ہک وچے میروس پوٹے، میسر بریشن دانوکر، پمویلے دا ہاری، میسر ہولبرک کوں اوند پرستے سارا سامان ولاڈتا۔ اوں اے وی آکھیا جو اے پرس او کوں سڑک توں ملے کیوں جو او کوں پڑھن نہ آندا ہا، ایں واسطے او اپنے مالک دوگھن گیا ہا۔
گال آس پاس پھیل گئی، او اٹھی کہانی جیکوں خوشی تے جیت داموڑ ڈتا گیا ہا، لوکاں کوں راہیں کھاڑیں سُنیندا گیا۔ او اٹھی جیت تے ڈھیر خوش ہی۔

”میکوں اتنا ارمان میڈے تے ہدی ہوئی تہمت دا کوئی بھلکھ جیرھی میڈے پچھوں لوکاں چور آلی لیک لاچھوڑی ہے ایندا ڈھگ ارمان ہے۔ وڈی شرمندگی دی گالھ ہے۔“

اوسارا ڈینہ ہائی وے توں ٹپٹن آ لے لوکاں کوں، شراب خانے ایج بیئر پیوٹن آلیاں کوں، حتیٰ کہ اوں مسافراں کوں وی روک روک کے اٹھی کہانی سُنیندا رہیا۔ چرچ ایچوں نکلن آ لے لوکاں کوں وی ڈسائیس۔ وت اوچپ تھی گیا پر حالے وی کوئی شے ہی حیندی اوندے ذہن ایچ خچ پچائی کھڑی ہی او کوں سمجھ نہ آندی پئی جو شے کیا ہے۔ لوکاں کوں تاں گپاں کرن دی عادت ہوندی ہے۔ سُنڈے وی ہن چا اگوں یقین وی نہ ہن کریندے۔ او کوں محسوس تھیندا اپیا ہا

جو اوندے کنڈ پچھوں گالھیں تھیندیاں پیاں ہن۔
او کوں اپنے معاملے تے گال مہار سٹن دی سک مجبور کینا تے وت او اگلے ہفتے منگل آ لے ڈینہ مارکیٹ دوڑ پیا۔

میلانڈین او کوں راہ تے ملاتے او کوں ڈکھ کے کھلن پئے گیا۔ وت او کریکیوٹ دے ہک ہاری کول مچا جنیں او کوں اٹھی پوری گال نہ سٹاؤٹ ڈتی تے اوندے ڈڈھ ایچ ہک گھک مار کے آکھیں ”توں ہوں وڈا چور ہیں“ تے وت کنڈولائیس۔ میٹر ہا چکیم کوں ہک پیا جھکاکا جو اوں او کوں چور کیوں آکھے۔ جڈاں او جوڑن آلی سرائے دی میز تے پٹھاتا اوں اپنے معاملے دی ولا توضع شروع کیتی۔

مونوسیلر دے ہک گھوڑاں دے دیپاری او کوں سڈ مار کے آکھیا ”آ پڈھا دغے باز، اے ہک پُر افان ہے، میں تپڈے دھاگے دی ساری کہانی چاٹدا ہاں۔“

ہا چیکم جواب ڈتا ”پر پرس تاں لہجہ گئے“
وَل اوں آکھیا ”بکواس نہ کر ہا ہا ہا ہا۔ !!! ہک ہوندے جیرھا لکیندے پیا ہوندے جیرھا سینگے، توہر قیمت تے اوندے نال ہاویں۔“

جٹ شودالا جواب تھی کے اٹھی کھڑا تھیا۔ او کوں سمجھ آ گئی جو اے لوک او کوں الزام ڈیندے پھین جو اوں پرس ڈونجھے مجرم ساتھی دے ہتھیں ولا بچھے۔ اوں یقین ڈیواوٹ دی کوشش نکیتی پر سارے لوک کھلدے ہن۔ اوں اٹھی روٹی ختم نہ کیتی ہی جو ایں لعن طعن ایچوں نکلن آلی کیتی۔

اوشر منداتے بے عزت تھی کے گھر اپڑیا۔ کاوڑ تے ڈکھ دا بھرا ہویا آن ڈٹھا۔ او کوں ہک نارمن (Norman) دی حیثیت نال چوری کرن دے قابل نہ ہون تے، پرس لھن دی خوشی زائد تھیوٹ دا ڈکھ ڈھیر ہا۔ ہن لوکاں کوں یقین ڈیواوٹ ہوں اوکھا ہا کیوں جو او ہن ہک چالاک چور دے طور تے مشہور تھی چکا ہا۔ شک دی بنیاد تے اونا انسانی کوں دل نال لئی پیا ہا۔

جیرھلے او گھر بکلا ہوندا ہا اٹھی کہانی کوں سچ ثابت کرن کیلئے نویں نویں ثبوت، طاقت وراحتاج تے مزید بنجیدہ قسماں سوچ سوچ کے اٹھی کہانی نال گنڈھیندا تے کہانی کوں لمبا کریندا ویندا ہا۔ اوندے دماغ سارے داسارا معاملے ایچ الجھ گیا ہا۔ پہلے لوکاں کوں اوندے تے اتنا

یقین ہاجتنا ہن اوندے دلیلاں کمزور ہن تے بچا مشکل ہئی۔

”اے سارے گورے عذر ہن“ لوک اوندے لہڈ پچھوں آہدے ہن۔۔ اوسب کجھ محسوس کر سگندا ہا۔ اوں ایں گال کون اتنا دل نال لایا کہ اپنے آپ کون تباہ کر گئیں۔ اوہو لے ہو لے اکھیں دے ڈھرے ہوئیں ملکہ اویندا ہا۔

شغلی جس چاؤں کیے اوندے کولوں سارا قصہ ولا ولا سٹندے ہن۔ آخر او معالے دی گہرائیاں اچ خود کول پھٹیندا اگیا تے لاغر تھیندا اگیا۔

دسمبر دے آخری ڈیہنہاں اچ او کھڑے دا تھی کے رہ گیا تے وت جنوری دے پہلے ڈیہنہاں کوں پیارا تھی گیا۔

زندگی تے موت دی کشمکش اچ او اپنے معصومانہ دعوے کوں ولا ولا ڈہریندا رہیا۔

”دھاگے دا ٹکڑا“ اے تاں دھاگے دا ٹکڑا ہے، میسر صیب ڈیکھو تاں سہی اے تاں دھاگے دا ٹکڑا ہے۔“

..... اقبال سوکڑی

میڈیاں محبتاں ملامتاں ہن میڈے عقیدے عذاب جوگے
ثواب دی شیں گناہ جوگے، گناہ دی شیں ثواب جوگے

اے شاہراںدھے گلایاں دی اندھیاں لہو دے ویندے ہیں کیا کرتے
اساڈیاں اکھیں سچ بکایاں ہن نہ نندر جوگے نہ خواب جوگے

چنانہ دی کندھی تیں سوہنی مہیوال دی جے برسی مناوٹی ہے
غریب یارو! کچیں گھڑیں دے ہمار لا ڈیو چناب جوگے

میں لوظ چن چن کر نہاں نکراں توں اپٹیاں انگلیاں ونجا کھڑا ہاں
نہ میڈیاں نظماں نصیب جو بکایاں نہ میڈے پورھے نصاب جوگے

اساڈے ہووٹ دے فیصلے تاں کڈا ہیں وڈی دیر بعد تھیں
اساں تاں کجھ نیں تہاں، تہاں ہاؤ اساں کڈاں ہیں جناب جوگے

میں اپنے چہرے دے ودھر شیشے دے منہ تے مارین تے کھل پیا ہاں
جواب اے آئے جناب ہوویریں آجاں وی ہن پے شاب جوگے

اے کینجھی محفل ہے چپ چپاتی تے گوگی ہاتی الا ای کوئینی
جواب ہک ڈو سوال جوگے ، سوال ہک ڈو جواب جوگے

..... عزیز شاہد

پچھانویں اپنے ولدے پھیر پے آندن
میڈے سندھڑے توں گھر کے گھر پے آندن

میڈے من وچ کوئی شمع پئی ہلدی اے
میڈو ول ول پتنگے ڈھیر پے آندن

میڈے اندر پزیریاں جھٹکدیاں پیاں ہن
میڈے پاسے اے کیندے پیر پے آندن

پتہ نہیں پار کینجھی پیش پے ہئی اے
زبر ہن یار تھی کے زیر پے آندن

میڈے پیریں دے چھالے میں کنوں ہچھدن
اے ہنجوں ہن یا صحیح سچ پر پے آندن

او ڈھلدی ہوئی نماشاں نال ٹر پیا ہے
اندھارے ہن میڈے چو پھیر پے آندن

اے کینجھی چور پنڈ دے تاک کھل پے ہن
اے کینجھے خیال ، کینجھے شعر پے آندن

.....رحیم طلب

اساں پٹی، کھیل، موہٹے ساڈی پاٹی مٹی ذات
اساں سرسوتی جائے ساڈی اپنی ہک جھمر تال

راخس والا، باندر والا، گھگھو گھوڑے والا
ہک پئے دی اساں پت رکھیندوں آپت دی ہے گال

اساں جائے تلج پائیاں دے پنجنہ ہے پچاٹ
سندھ چنانھ دے پائیاں اگنوں ساڈی یار مجال

اساں سونے چاندی تے ٹیکالی کون کیا چاٹوں
ساڈا ترکہ وگ تے دھن آجڑی تے دھنوال

من دریا تے پہ تے طلب کھیڈاں کھیڈ دے راہوون
سارا دس ویب ہے اساڈا، ہے بھونیں دالچال

ساڈا ستمل گھنڈ تے چٹے آجڑی ہکڑ وال
لئی دلوڑن ننگریں، ننگر جھیرن مال

.....رحیم طلب

توں کیوں میڈی مسجد ڈھاویں میں کیوں بھتاں مندر کوں
آپاں ڈوہیں رل کے پڑھوں ہک ڈوجھے دے اندر کوں

صدیاں تھی وکن کجھ نی ونجیا انھاں مسجد مندر اں دا
خون تال تیڈا میڈا لکسی ہک ڈوجھے دے خنجر کوں

رب کرے توں مندر دانگوں ڈیکھیں میڈی مسجد کوں
رام کرے میں مسجد دانگوں ڈیکھاں تیڈے مندر کوں

ڈالرز پچھوں وپچی ویندن مسجد مندر گرجیاں کوں
کوئی تال ہووے جہوا روکے ایں بنی مانے کنجر کوں

ہک ہک پھکری ہک کہاٹی ہک ہک سلھ ہے ظلم دا قصہ
غور دے نال طلب جے ڈیکھیں کڈی وتی کھنڈر کوں

ناز مَہیندے پئے ہونون تاں!
ناز ڈکھانوں دل وی آہدے

دھوکے باز سہڑیداں تیکوں
دھوکا کھانوں دل وی آہدے

چپ تیلی دی تک دا زیور
پا ٹھکانوں دل وی آہدے

آپ وی ہاں میں پاگل سیقی
لوک کھلانوں دل وی آہدے

.....غلام عباس سیقی، ڈیرہ غازی خان

دل جہیں شے جے چوری تھیوے
پیرا چانوں دل وی آہدے

توڑ دیاں منٹاں لاوے تاں گئی
توڑ نبھانوں دل وی آہدے

یار جہاں دے پاروں ہونون
لوڑھی پانوں دل وی آہدے

جے کئی ڈیکھن والا ہووے!
دھونوں پانوں دل وی آہدے

..... غلام عباس سیفی، ڈیرہ غازی خان

مونجھ چہرے تے لا ڈتی میکوں
ڈاڈھا سوہٹا بٹا ڈتی میکوں

ایں نہ تھیندا تاں ہنس توں مرویندا
اپنے آہیں ہوا ڈتی میکوں

تیڈے پیریں دے ڈا دی دی نہ ہم
لپٹے سینے تے جا ڈتی میکوں

یاد آندیں تاں ہاں لتھا دیندے
لگدے دل توں بھلا ڈتی میکوں

آکھیں وڑھ پھین وبل دے وانگوں
دل دا دریا بٹا ڈتی میکوں

کون آہدا ہا پڈھڑا تھیویں توں!
آوے ڈیکھے دُعا ڈتی میکوں

میڈا سجدہ ہے تیکوں مّا دھرتی
وَسدا رَسدا خدا ڈتی میکوں

..... غلام عباس سیفی، ڈیرہ غازی خان

جے تیڈا کجھ نئی لگدا
کہیں دا کجھ نئی لگدا

قسم ہے نعتیں دی وُو
سوادا کجھ نہی لگدا

دُعا ہے میکوں یوسف دی
بھرا دا کجھ نہی لگدا

میں پلدا ہویا ڈیوا ہاں
ہوا دا کجھ نہی لگدا

خدا کوں پارتاں نہ ڈے
خدا دا کجھ نہی لگدا

حیاتی لگدی ہے سیفی
زیادہ کجھ نہی لگدا

مصطفیٰ خادم

جیرھا سینے دے وچ ساہ سماٹاں وڈے
چیٹاں ، چیٹاں وڈے داکاں ، داکاں وڈے

بارے چانوٹ دے دعوے کریندا ہا بہوں
بے مہارا وڈے ، بے پاپہاٹاں وڈے

سر تیں السمان چیندا ہا ہر گال تیں
سرو ننگا وڈے ، پیرو راکا وڈے

بھاہ کپاہ دیاں نشانیاں نشاہر و دین
چندر چندر ا وڈے سجھ سیاٹاں وڈے

اوندی دریا ولی آپ محسوس کر
چڑی گھنٹے جیرھا بنجوں ہاٹاں وڈے

سیف اللہ آصف

اساں تاں مینہ دیاں میریں وانگوں
آپٹے ڈیس تیں غیریں وانگوں

اساں تاں گاریے ماریے گئے ہیں
وٹ تے گھوکدے گیریں وانگوں

جگ دی دید توں اوڈھر تھے ہیں
تاج محل دے ایریں وانگوں

واٹ گزردن وا دے جھولے
کر پوندے ہیں پھریں وانگوں

ہتھو دیں وانگوں ہتھ نہ کہیں دے
پیر نہ تپڈے پیریں وانگوں

شہرِ آرزو

باقی جگہ

96

اونکوں پھلیں دی چادر کھپسی کپڑا ہیں
جیرہا کلیاں تیں کیتی نکٹاں وڈے

جیرہا دنیا کوں گونگا نظردا وڈے
اپنے آپ اچ تاں پھوں کجھ اٹاٹاں وڈے

کتے - لوکیں دا مقروض ہوی پتے
جیرہا اللہ دے ناں تے وکٹاں وڈے

چھالے، میندی تے تھل سچھ خادم دی ہے
بر دی تختی کوں سچھی سرائیاں وڈے